

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Θ. ΚΑΜΑΛΑΚΗΣ

Ύβρις

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΑΓΓΕΛΑΚΗ

ΥΒΡΙΣ

ΤΙΤΛΟΣ: **ΥΒΡΙΣ**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: **ΣΠΥΡΙΔΩΝ Θ. ΚΑΜΑΛΑΚΗΣ**

Κάθε γνήσιο αντίτυπο φέρει την υπογραφή του συγγραφέα

Εκδόσεις **ΑΓΓΕΛΑΚΗ**

Χαρ. Τρικούπη 41, 106 81 Αθήνα

Τηλ.: 210 3826220 Fax: 210 3806732

www.angelakis.gr e-mail: info@angelakis.gr

 Εκδόσεις Αγγελάκη angelakisbooks angelakisbooks

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ: Εκδόσεις Αγγελάκη

Δημιουργικό, Ψηφιακή Επιμέλεια: *Καίτη Βαφία*

Μακέτα εξωφύλλου: *Όλγα Κελεσιδου*

Πίνακας εξωφύλλου: «*Ο Ορέστης καταδιωκόμενος από τις Ερινύες*»

(«*Les Remords d' Oreste*»)

Ουιλιάμ-Αντόν Μπουγκερώ, 1862

Εκτύπωση, Βιβλιοδεσία: angelakis digital

Χαρ. Τρικούπη 49, 106 81 Αθήνα

Τηλ.: 210 3800239

www.angelakisdigital.gr e-mail: pdigital@angelakis.gr

 Angelakis Digital

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ: www.athensbookshop.gr

© 2017 Εκδόσεις **ΑΓΓΕΛΑΚΗ**

© 2017 Σπυριδων Θ. Καμαλάκης

ISBN : 978-960-616-034-9

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση και η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή σε άλλη διασκευή, σύμφωνα με τον Ν. 2387/1920 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/1993 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (η οποία έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975) χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη και του συγγραφέα.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Θ. ΚΑΜΑΛΑΚΗΣ

Ύβρις

ΥΒΡΙΣ

«ὕβρις γὰρ ἐξανθοῦς ἐκάρπωσεν στάχυν
ἀτης, ὅθεν πάγκλαυτον ἐξαμᾶ θερός.
τοιαῦθ' ὀρῶντες τῶνδε τὰπιτίμια
μέμνησθ' Ἀθηνῶν Ἑλλάδος τε, μηδέ τις
ὑπερφρονήσας τὸν παρόντα δαίμονα
ἄλλων ἐρασθεὶς ὄλβον ἐκχέη μέγαν.
Ζεὺς τοι κολαστὴς τῶν ὑπερκόμπων ἄγαν φρονημάτων ἔπεστιν,
εὔθυνος βαρὺς»¹.

«Ὑβριν χρὴ σβεννύται μᾶλλον ἢ πυρκαϊήν»²

¹ Αἰσχύλου Πέρσες, στ. 821-829. Δηλαδή: Διότι η ὕβρη που ξεχείλισε ἔθρεψε τον καρπὸ της ἀτης / απ' ὅπου θα θεριστεῖ ο μεγάλος θρήνος. / Αυτὲς τις τιμωρίες βλέποντας / να θυμάστε την Αθήνα της Ελλάδας και κανεὶς / παραθεωρώντας τον θεὸ που εἶναι παρῶν/να μην θελήσει να καταστρέψει τόσο μεγάλο πλοῦτο. / Τότε επεμβαίνει ο Δίας ο τιμωρὸς δικαστὴς / και τιμωρεῖ σκληρὰ τους επηρμένους λογισμοὺς των ανθρώπων.

² Ηρόκληιτος, ἀπόσπ. 43: Προτιμότερο να σβήνεις την υπεροψία παρά την πυρκαγιά.

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Ανοχή ως πότε

«Ανεκτικός είναι εκείνος που δεν έχει τόλμη να κατακρίνη»

Guy de Maupassant

Ο Επίκτητος, ο στωικός φιλόσοφος του 1^{ου} αιώνας, αναφέρει: *Ανέχου και απέχου* (να έχεις υπομονή και εγκράτεια) και *Μη ζητεί τα γενόμενα γίνεσθαι ως θέλεις αλλά θέλε γίνεσθαι τα γινόμενα ως γίνεται ευρήσειο* (Μη ζητάς όσα συμβαίνουν να γίνονται, όπως εσύ τα θέλεις, αλλά να δέχεσαι όσα γίνονται, όπως γίνονται, όλα θα πάνε καλά). Η αντιμετώπιση υπομονετικά αυτών που δεν μας αρέσει, που δεν εγκρίνουμε, το να συγχωρούμε συνεχώς τα σφάλματα των άλλων μας οδηγεί στην ανοχή.

Η ανοχή, η ευεργετική αυτή μορφή, έχει τα όριά της και υπάρχει οπωσδήποτε ένα τέλος των ορίων τούτων. Εκεί όπου τελειώνει η ανοχή αρχίζει η αντοχή, της οποίας δυστυχώς με την συνεχιζόμενη μακροχρόνια ανοχή ξεπερνιέται κάθε όριό της.

Η ανοχή αποτελεί την «αχίλλειο πέτρα» για πολλούς και τελικά οδηγεί στην αδιαφορία, την μεγαλύτερη τιμωρία που μπορεί να επιβάλλουμε στο όλον μιας οργανωμένης ομάδος. Στη συνέχεια φθείρονται οι σχέσεις μας και καταλήγουμε στην απάθεια και ενθυμούμεθα τον Μάρκο Αυρήλιο: *αδικεί πολλάκις ο μη ποιών τι, ου μόνον ο ποιών τι*. Το να είναι κανείς ανεκτικός δεν σημαίνει ότι συμμαρξίζει τις πεποιθήσεις των άλλων, αλλά απλά τους αναγνωρίζει το δικαίωμα να πιστεύουν και να υπακούουν στις δικές

τους συνειδήσεις, μέχρι όμως του σημείου που δεν θα προξενηθεί ζημία στη λειτουργία της ομάδος.

Με μόνη την ανοχή δεν οδηγούμεθα πουθενά. Αυτή μόνο δεν αρκεί. Χρειάζεται να οπλισθούμε με υπομονή και επιμονή, προσηλωμένοι πάντα απόλυτα στους στόχους μας, στις ιδέες μας, στα ιδανικά μας, χωρίς λοξοδρομήσεις, με ομόνοια και ομοψυχία, προς επίτευξη των υψηλών μας ιδεών.

Ως τότε όμως πρέπει να μακροθυμούμε, δηλαδή να δείχνουμε υπομονή και ανεκτικότητα, απέναντι σε σφάλματα και ελαττώματα των άλλων. Πόσες κακίες, πόσα πάθη, πόσες ασχημονίες, ύβρεις και βλασφημίες πρέπει να ανεχόμεθα; Πόση ανοχή πρέπει να δείξουμε στον απέναντί μας.

Δυστυχώς όμως σειρά γεγονότων που επικεντρώνονται σε ελάχιστους οδηγούν στο Διχασμό. Δεν οφείλονται σε ριζικές ιδεολογικές διαφορές αλλά στον εγωκεντρισμό, στη μανία του «εσ αεί άρχειν» στην υπεροπτική αυτάρεσκη και αλαζονική νοοτροπία και συμπεριφορά, στον βεντετισμό, στο «σταριλίκι» και στον σνομπισμό. Με άλλους λόγους αντί να προέχει η ανιδιοτελής πίστη στην ιδέα προέχει το εωσφορικόν εγώ.

Η πραγματοποίηση των ιδανικών μας δεν ανήκει στους εγωκεντρικούς, ούτε εις τους περιαιτολόγους, ούτε στους λογοπλάστες, ούτε στους εμφανιζόμενους ως σωτήρες. Ανήκει στους υγιώς σκεπτόμενους, σε αυτούς που γνωρίζουν, στους ανιδιοτελείς, στους στοχαστές, σε αυτούς που αγάπησαν το «ευ ζην», την ευδαιμονία του πνεύματος, που οδηγεί στη βελτίωση της ποιότητας, της ποιότητας της ζωής κυρίως στον τομέα του πνεύματος, φτάνοντας στην κατάσταση της ευτυχίας.

Η ηδυπάθεια της εξουσίας, η συνωμοσιολογία, η χρήση του ψεύδους, η πολιτική της συνηγορίας και η πολιτική της επιβολής χωρίς όρια υποκρύπτουν τελική μετάλλαξη στη μακρά τροχιά των υψηλών ιδεών των αρχών μας, που μας οδηγεί στον στραγγαλισμό και στην καταστροφή.

Υπάρχουν δυνατότητες, αρκεί να υπάρξει βούληση για ανασυγκρότηση, για αναδόμηση, για ανασύνθεση και τελικά για ανανέωση.

Ιστορική αναδρομή

Ο όρος «ύβρις» συναντάται στις αρχές της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, ήδη στα *Ομηρικά Έπη*, σημαίνοντας την *αυθάδη βία*, την *ασέλγεια*, την *ασεληγή πράξη*, την *υβριστική ενέργεια*, την *κακή μεταχείριση*, τη *σωματική κάκωση*, την κατά κράτος εφόρμηση εναντίον κάποιου, τη *διαφθορά παρθένου*³. Αναλόγως ο άνθρωπος που ενεργεί με αυτόν τον τρόπο είναι *υβριστής*, *αυθάδης* *ασεληγής*, κ.λπ. Στη σκέψη της κλασικής εποχής, τόσο την ηθική όσο και την θρησκευτική, η αλαζονεία και ο εγωισμός που υποδηλώνεται με τον όρο αυτόν, εκφράζεται η περιφρόνηση, η ασέβεια, των ορίων που διέπουν ή που πρέπει να διέπουν τις σχέσεις των ανθρώπων. Αποδίδοντας την αντίληψη σχετικά με την ύβριν και τις συνέπειες της όπως τουλάχιστον παρουσιάζεται στην αρχαιότερη μορφή με το σχήμα *ύβρις-άτη-νέμεσις-τίσις* μπορούμε να πούμε ότι οι αρχαίοι πίστευαν πως μια «ύβρις» συνήθως προκαλούσε την επέμβαση των Θεών και κυρίως του Δία, που έστειλε τον υβριστήν στην «άτην» δηλαδή στο θόλωμα, την τύφλωση του νου. Αυτή με την σειρά της οδηγούσε τον υβριστή σε νέες ύβρεις, ώσπου να διαπράξει μια πολύ μεγάλη ανοησία, να υποπέσει σε ένα πολύ σοβαρό σφάλμα, το οποίο προκαλούσε την «νέμεσιν» την οργή και εκδίκηση δηλαδή των Θεών, που επέφερε την «τίσιν» δηλαδή την τιμωρία και την συντριβή – καταστροφή του. Θεωρείται ως η αμαρτία στην οποία ρέπουν κυρίως οι ισχυροί κάθε τομέως άνθρωποι και εκείνοι οι οποίοι χαρακτηρίζονται από την αυθάδεια της άγνοιας ή του παραλογισμού. Ο φιλόσοφος Ντέιβιντ Κούπερ⁴ παρατηρεί, ότι ο υβριστής πάσχει από «υπέρμετρη αυ-

³ Hofmann J. B., *Έτυμολογικόν Λεξικόν τής Αρχαίας Έλληνικης*, έξελ-ληνισθέν υπό Άντ. Δ. Παπανικολάου. Έκδόσεις Δ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 2009, σ. 455.

⁴ Ο David E. Cooper είναι επίτιμος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Durham. Έχει γράψει πολλές μελέτες για θέματα που σχετίζονται με την φιλοσοφία της γλώσσας, της εκπαίδευσης, του περιβάλλοντος, της θρησκείας, ιστορία τόσο της ασιατικής όσο και της δυτικής φιλοσοφί-

τοπεοίθηση, είναι αυθάδης απέναντι στην εξουσία, απορρίπτει προληπτικά προειδοποιήσεις και συμβουλές, θεωρεί τον εαυτό του πρότυπο»⁵.

Με δεδομένο αυτόν τον κατ' αρχήν ορισμό του όρου «ύβρις» είναι αντιληπτή η συμπύκνωση της βιαίας, της αλαζονικής συμπεριφοράς, που εκπηγάει από την αυθάδεια, την παραβίαση του αισθήματος του χρέους, του εσωτερικού νόμου, της ηθικής. Της συμπεριφοράς εκείνης που ανατρέπει ή αποπειράται να ανατρέψει την κοινωνική ισορροπία ή την συστηματική λειτουργία ενός θεσμού, γενικότερα την τάξη και την ισορροπία μεταξύ των ανθρώπων. Της συμπεριφοράς που είναι απότοκος του πάθους που αντιτίθεται στο χρέος⁶. Της συμπεριφοράς που γεννιέται από την αμαρτία της βίας και την περιφρόνηση που αντιστρατεύεται το δίκαιο. Της συμπεριφοράς που είναι παραλογισμός και ωθεί τον άνθρωπο στην υπέρβαση των ορίων, δηλαδή του πλαισίου μέσα στο οποίο του έχει ορισθεί να κινείται κοινωνικά.

Οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν την ύβριν ως προσβολή προς τους ίδιους τους θεούς, αφού υπερέβαινε τα περιθώρια, που η θνητή φύση καθόριζε. Οι παρεκτρεπόμενοι θεωρούσαν αυθαδιάζοντας ότι ήταν δυνατόν, παραθεωρώντας τους θεούς να τους υποσκελίσουν. Αλλά και αν ακόμη δεν είχαν κατά νουν ακριβώς αυτή την υποσκελίση, σ' αυτήν οπωσδήποτε κατέληγαν.

Η έννοια της ύβρεως, που όπως αναφέρθηκε, ήταν ήδη γνωστή στον Όμηρο, παρουσιάζεται κατόπιν περισσότερο ανεπτυγμέ-

ας και τη σύγχρονη ευρωπαϊκή φιλοσοφία. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται τα: *Meaning, Existentialism: A Reconstruction, The Measure of Things: Humanism, Humility and Mystery, A Philosophy of Gardens, and Convergence with Nature: A Daoist Perspective. World Philosophies: An Historical Introduction* κ.α.

(Πηγή: en.wikipedia.org/wiki/David_E._Cooper).

⁵ Cooper David E., *The measure of the Things. Humanism, Humility and Mystery. Oxford Clarendon Press, 2002, σ. 163.*

⁶ Θεοδωρακοπούλου Ί. Ν.: *Σύστημα Φιλοσοφικής Ήθικης*, 1965, σσ. 167-169.

νη στην Θεογονία του Ησιόδου και στη συνέχεια στον Πίνδαρο. Ας δούμε μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα. Στην αρχή της Οδύσσειας ο Ζεύς έλεγε στους άλλους θεούς ότι «ἐκ γὰρ Ὀρέσταιο τίσις ἔσσειται Ἀτρεΐδαο, ὀππότε ἂν ἠβήσῃ τε καὶ ἦς ἰμείρεται αἴης. ὡς ἔφαθ' Ἑρμείας, ἀλλ' οὐ φρένας Αἰγίσθοιο πεῖθ' ἀγαθὰ φρονέων νῦν δ' ἀθρόα πάντ' ἀπέτισεν»⁷. Στην Ιλιάδα εξ άλλου, ο Αγαμέμνων, απευθυνόμενος σε σύναξη των Ελλήνων που ευρίσκονταν στην Τροία, απολογείται για την άδικη συμπεριφορά του απέναντι στον Αχιλλέα, την αποδίδει στην απόφαση του θεού και αναφέρεται ως εξής στην Άτη, η οποία τιμωρεί τους ανθρώπους: «πρέσβα Διδὸς θυγάτηρ Ἄτη, ἧ πάντας ἄαται, / οὐλομένη τῇ μέν θ' ἀπαλοὶ πόδες· οὐ γὰρ ἐπ' οὔδει / πίλνεται, ἀλλ' ἄρα ἦ γε κατ' ἀνδρῶν κρόατα βαίνει / βλάπτουσ' ἀνθρώπους. κατὰ δ' οὔν ἕτερόν γε πέδησε. / καὶ γὰρ δὴ νύ ποτε Ζεὺς ἄσατο, τόν περ ἄριστον / ἀνδρῶν ἠδὲ θεῶν φασ' ἔμμεναι»⁸.

⁷ Ομήρου Οδύσσεια 40-43. Δηλαδή: τι θα ῥθει απ' τον Ορέστη η εγδίκηση για τον υγιό του Ατρέα, μόλις αντρείψει και στον τόπο του ποθήσει να διαγείρει. Έτσι μιλούσε ο Ερμής, μα του Αίγιστου δέν άλλαξε τη γνώμη, κι ας ήταν για καλό του μαζωχτά τα πλέρωσε όλα τώρα (Ομήρου Οδύσσεια, Μετάφραση Ν. Καζαντζάκη Ι. Κακριδίη.)

⁸ Ομήρου Ιλιάς Γ 91-96. Δηλαδή: όμως δεν είμαι εγώ ο αίτιος είναι ο Δίας και η Μοίρα και η Ερινύα που τριγυρνά μέσα στα σκοτάδια, αυτοί που στη συνέλευση έριξαν το νου μου σε άγρια σκότιση [ἄτην], την ημέρα εκείνη που μοναχός μου πήρα το τιμητικό δώρο του Αχιλλέα. Όμως τί μπορούσα να κάμω; Θεός είναι αυτός που τα τελειώνει όλα, η Άτη, η σεβάσμια κόρη του Δία, που όλους τους τυφλώνει, η καταραμένη. Τα πόδια της είναι απαλά, γιατί δεν πατάει στο χώμα, μόνο περπατά πάνω στα κεφάλια των ανθρώπων, βλάφτοντάς τους, και μπλέκει μέσα στους δυο τον έναν. Κάποτε τυφλώθηκε [ἄσατο] και ο Δίας, αυτός που λένε πως είναι ο πιο δυνατός και από τους ανθρώπους και από τους θεούς (Μαρωνίτη Δ. Ν.- Πόλκα Λ.: Αρχαϊκή Επική Ποίηση: Από την Ιλιάδα στην Οδύσσεια.

www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/epos/page_074.html)

Ένα ακόμη παράδειγμα συνιστά εκείνη για την οποία, όπως θέλει ο μύθος, έγινε ο Τρωικός Πόλεμος: η Ωραία Ελένη. Στην Οδύσσεια ο ποιητής παρουσιάζει τη βασίλισσα της Σπάρτης, την ωραία Ελένη, να αποδίδει και αυτή τη φυγή της με τον Πάρη στην επέμβαση της Αφροδίτης: «ἐνθ' ἄλλαι Τρῳαὶ λίγ' ἐκώκνον αὐτὰρ ἐμὸν κῆρ / χαῖρ', ἐπεὶ ἤδη μοι κραδίη τέτραπτο νεέσθαι / ἄψ οἴκόνδ', ἄτην δὲ μετέστενον, ἦν Ἀφροδίτη δῶχ', ὅτε μ' ἤγαγε κείσε φίλης ἀπὸ πατρίδος αἴης, / παῖδά τ' ἐμὴν νοσφισσαμένην θάλαμόν τε πόσιν τε / οὔ τευ δευόμενον, οὔτ' ἄρ φρένας οὔτε τι εἶδος»⁹.

Εκείνο που θα παρατηρήσει όποιος θα καταγινόταν με τον εντοπισμό του τρόπου με τον οποίο ο κάθε ήρωας αναγνώριζε τον εαυτό του ως αίτιο της ατιμωτικής πράξης που είχε διαπράξει και αναλάμβανε την ευθύνη γι' αυτό στα Ομηρικά Έπη, είναι ότι η ιδεώδης αυτή αντιμετώπιση αποτελεί την εξαίρεση και όχι τον κανόνα. Στις περιπτώσεις, ειδικότερα, όπου ένας ήρωας ή μια ηρωίδα, ενεργώντας με τη θέλησή τους και όχι υπό καθεστώς εξαναγκασμού, εξηγούν το κίνητρο της πράξης τους, γράφει ο Λ. Πόλκας¹⁰, η κατηγορία συχνά μετατοπίζεται έξω από τον εαυτό τους: στους άλλους θνητούς, αλλά και κυρίως στους θεούς, σε κάποιο δαίμονα ή ακόμη και σε ανεξήγητες, υπερφυσικές δυνάμεις¹¹.

Είναι χαρακτηριστικό ότι μερικοί ποιητές παρουσιάζουν την υπόθεση της Ελένης τελείως διαφορετικά. Συγκεκριμένα η πραγ-

⁹ Οδύσσειας δ' 259-264. Δηλαδή: Οί άλλες Τρωαδίτισσες πικρά θρηνοῦσαν· ὅμως / ἐγώ χαιρόμουν, τί εἶχε πιά γνώμη ἢ καρδιά μου ἀλλάξει, / κι ἤθελα νά ῥθω σπίτι μου, κι ἔκλαιγα γιά τὴν τύφλα, / ποὺ ἡ Ἀφροδίτη μοῦ ἔδωκεν, / κι ἀλάργα ἀπὸ τὴ γῆ μου / μ' ἔφερε σπίτι ἀφήνοντας καὶ δυχατέρα κι ἄντρα / π' ὄλους περνοῦσε στὴ θωριά, μὰ καὶ στὴ φρονιάδα (Μτφρ. Πάικου Νικολαΐδη, Ἀθήνα χ.χ., σ. 71).

¹⁰ Λάμπρος Πόλκας PhD, Msc, συμμετοχή σε συλλογικά έργα: 2007 Αρχαϊκή Επική Ποίηση, 2013, Η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, 2008 Αρχαϊκή Επική Ποίηση 2007.

¹¹ Μαρωνίτη Δ. Ν. - Πόλκα Λ.: *Αρχαϊκή Επική Ποίηση*. Από την *Ιλιάδα* στην *Οδύσσεια*. www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/histo-ry/epos/page_074.html

ματική Ελένη όπως την παρουσιάζει στην ομώνυμη τραγωδία του ο Ευριπίδης, είχε μεταφερθεί στην Αίγυπτο, όπου την συνάντησε ο Μενέλαος και πληροφορήθηκε ότι η γυναίκα για την οποία πολεμούσαν στην Τροία ήταν απλώς και μόνο ένα ψεύτικο όραμα. Στον μύθο αυτό αναφέρεται επίσης ο ποιητής Στησίχορος στην περίφημη *Παλινωδία*¹² του, η οποία διασώζεται στον *Φαίδρο* του Πλάτωνα, καθώς και ο νομπελίστας ποιητής μας Γιώργος Σεφέρης στο ποίημα του *Έλένη*, το οποίο βασίζεται στην παράδοση του Στησιχόρου:

«*Αὐτὴ ποὺ κνηγοῦσαμε χρόνια στὸ Σκάμαντρο.*

Ἦταν ἐκεῖ, στὰ χεῖλια τῆς ἐρήμου· τὴν ἄγγιξα, μοῦ μίλησε:

«*Δὲν εἶν' ἀλήθεια, δὲν εἶν' ἀλήθεια*» *φώναζε.*

«*Δὲν μπῆκα στὸ γαλαζόπλωρο καράβι.*

Ποτὲ δὲν πάτησα τὴν ἀντρειωμένη Τροία».

¹² Ο Στησίχορος ήταν αρχαίος λυρικός ποιητής και γεννήθηκε στην Ίμερα της Κάτω Ιταλίας περί το τελευταίο τέταρτο του 7^{ου} αι. Το κανονικό όνομά του ήταν Τεισίας αλλά ονομάστηκε Στησίχορος επειδή είχε την ικανότητα να οργανώνει με ευκολία χορούς. Έγραψε σε δωρική γλώσσα : τον *Κέρβερο*, τον *Κύκνο*, τη *Γηρουνηίδα* και τη *Σκύλλα*, έργα εμπνευσμένα από τους μύθους του Ηρακλή, τους *Νόστους*, την *Άλωση της Τροίας* και την *Ελένη*, εμπνευσμένα από τον τρωικό κύκλο, την *Εριφύλη* και ένα άλλο ποίημα για τη Θήβα, που σχετίζονται με τον θηβαϊκό κύκλο, την *Ορέστεια*, το *κυνήγι του Καλυδώνιου Κάπρου* και τα *Άθλα επί Πελία*. Σύμφωνα με την παράδοση ο Στησίχορος είχε γράψει σε ποίημά του την γνωστή παράδοση για την αρπαγή της Ελένης, αλλά τιμωρήθηκε με τύφλωση, η οποία ήταν προσωρινή, διότι την ανασκεύασε με την *Παλινωδία*. Παρατηρείται δηλαδή και σε εκείνον η επέμβαση της Άτης. Σώζονται οι στίχοι: «*οὐκ ἔστι ἔτμος λόγος*» που χρησιμοποίησε και ο Ευριπίδης: *οὗτος, / οὐδ' ἔβας ἐν νηυσὶν εὐσέλμοις, οὐδ' ἴκεο Πέργαμα Τροίας*», όπου μεταβάλλει την μετάβαση στην Τροία της Ελένης, την οποία ή την αφήνει στη Σπάρτη ή την «στέλνει» στην Αίγυπτο, όπου τη φιλοξενεί ο Πρωτεύς, φροντίζοντας να «λάβει» ο Πάρις το είδωλό της. Ως εύρημα το είδωλο αυτό ανήκει στον Στησίχορο. Από αυτόν το παρέλαβαν ο Ευριπίδης και ο Σεφέρης (Πηγή: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGLB122/593/3920,17001/>)

Τίποτε στην Τροία-ένα εἶδωλο.

Ἔτσι τὸ θέλαν οἱ θεοί.

Κι ὁ Πάρις, μ' ἓναν ἴσκιό πλάγιαζε σὰ νὰ ἦταν πλάσμα
ἀτόφιο.

.....
... πὼς τόσος πόνος τόση ζωὴ

πήγαν στὴν ἄβυσσο

γιὰ ἓνα πουκάμισο ἀδειανὸ γιὰ μιὰν Ἑλένη¹³».

.....

Με ἄλλα λόγια πολὺ συχνὰ οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, προκειμένου να μὴ θίξουν κατὰ τὸ δυνατόν μεγάλες μορφές του Ἐπους ἢ τῆς Τραγωδίας, ὅπως ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ἡ Ἑλένη, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἐξηγήσουν ἀνομη πράξη τους, τὴν ἀπέδιδαν στὴν Ἄτη. Ὅπως πολὺ γλαφυρὰ τὸ ἐξηγεῖ ὁ Λ. Πόλκας: «Ὅταν ὁ Ἀγαμέμνονας λέει ὅτι δὲν εἶναι ὁ ἴδιος αἰτιός, δὲν ἀρνεῖται τὴν προσωπικὴ του εὐθύνη, ὅταν ἀρπαξε τὸ τιμητικὸ δῶρο ἀπὸ τὸν Ἀχιλλεΐα· ἐννοεῖ ὅτι δὲν πρέπει νὰ κατηγορηθεῖ ὁ ἴδιος γιὰ ὅ,τι ἐπράξε, ἀλλὰ ὁ Δίας, ἡ Μοῖρα καὶ ἡ Ἐρινύα. Οἱ μυστηριώδεις αὐτές δυνάμεις τοῦ θόλωσαν τὸν νοῦ στέλνοντας τὴν ἄτην, ἀναίτια, με ἀποτέλεσμα ὁ ἴδιος νὰ ἀφαιρέσει τὸ τιμητικὸ δῶρο ἀπὸ τὸν Ἀχιλλεΐα. Ἀν μάλιστα ὁ ἴδιος ὁ παντοδύναμος θεὸς νικῆθηκε κάποτε ἀπὸ τὴν ἀκαταμάχητη δύναμη τῆς κόρης του, τῆς Ἄτης, πὼς θὰ μπορούσε νὰ ἀντιδράσει ἓνας κατώτερος θνητός;»¹⁴.

Πρὶν προχωρήσουμε σὲ ἄλλες ἀρχαίες πηγές, ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ, ὅτι ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ μυθολογία θεωροῦσε πὼς ὅταν κάποιος φερόταν υβριστικά, τότε παρουσιαζόταν ἡ *Νέμεσις*, ἡ κόρη τῆς Δίκης κατὰ μίαν παράδοση, ἡ θεὰ τῆς ἐκδίκησης, ποὺ δάμαζε τὴν ὕβριν, ταπεινώνοντας τὴν εὐτυχία τῶν ἀναξίων, τιμωρώντας τὴν ἀλαζονεῖα ἀλλὰ καὶ ἀνταμείβοντας τὶς καλὲς πράξεις¹⁵. Οἱ ἀρχαῖοι

¹³ Σεφέρη Γιώργου: *Ἑλένη*, Ποιήματα, Ἰκάρος, 1967⁷, σ. 243-246.

¹⁴ Μαρωνίτη Δ. Ν.-Πόλκας Λ.: *Αρχαϊκὴ Ἐπικὴ Ποίηση: Ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα στὴν Ὀδύσσεια*.

¹⁵ Παριστανόταν ὡς μεγαλόπρεπη γυναίκα, ποὺ φορεῖ στὴν κεφαλὴ στε-

Ἕλληνες πίστευαν ακόμη, ότι η Νέμεση είχε ως συνεργούς, βοηθούς της, τη *Δίκη*, την *Ποινή* και τις σκληρότερες από όλες, τις *Ερινύες*.

Για τις Ερινύες μαθαίνουμε στην Θεογονία του Ησιόδου¹⁶, ότι γεννήθηκαν από το αίμα που έσταξε, όταν ο Κρόνος εννούχισε τον πατέρα του Ουρανό. Σύμφωνα τον Αισχύλο ήσαν κόρες της Νύχτας. Αριθμούνται τρεις, η *Αληκτώ* (από το *μή λήγειν τιμωρεῖν τοῖς κακοῖς*, που δεν σταματά να τιμωρεί το κακό), η *Μέγαιρα* (από το *μεγαίρω*, μισώ το κακό) και η *Τισιφόνη* (από το *τιννώω*, τιμωρώ τους δολοφόνους), που λατρεύονταν ως θεές τιμωροί των κακών στον Άδη, που τους μαστίγωναν και βασάνιζαν ακατάπαυστα και με πολλούς τρόπους. Τις παρίσταναν πολύ άσχημες γυναίκες, ισχνές, με μαύρα ή ματωμένα ρούχα, που είχαν στο κεφάλι τους αντί για τρίχες φίδια και κρατούσαν στα χέρια τους αναμμένες δάδες. Από τους Ἕλληνες, οι οποίοι τις φοβόντουσαν αλλά και τις σέβονταν πολύ, λατρεύονταν σε ναό αφιερωμένο προς τιμήν τους, όπου για εξιλέωση προσέφεραν θυσία μαύρα ζώα τη νύχτα. Τις ονόμαζαν κατ' ευφημισμὸν¹⁷ και *Ευμενίδες* που ως

φάνι ή έχει ένα αστέρι, κρατώντας στο χέρι της μαστίγιο, τσεκούρι ή ξίφος. Η μορφή της βρέθηκε και πάνω σε νομίσματα καθισμένη σε άμαξα, που έσερναν δυο γύπες, έχοντας στο κεφάλι της μέδμνο. Επειδή στο Ραμνούντα, χωριό της Αττικής που απέχει από τον Μαραθώνα εξήντα στάδια, είχε στηθεί άγαλμα της θεάς (που είχε κατασκευαστεί από τον Φειδία, με μάρμαρο που οι πέρσες στρατηγοί, Δάτις και Αρταφέρνης, είχαν φέρει για να στήσουν νικητήριο τρόπαιο) στη μνήμη της αλαζονείας των βαρβάρων που τιμωρήθηκε, η θεά έλαβε και την επωνυμία *Ραμνουσία*. Πανσανίου, *Ἄττικά*, 33, 2.3.

¹⁶ Ησιόδου *Θεογονία*, στ. 178-185.

¹⁷ Ευφημισμός ονομάζεται εκείνο το σχήμα λόγου το οποίο χρησιμοποιείται προκειμένου να αντικαταστήσει μια λέξη ή φράση, η οποία λόγω της σημασίας της θεωρείται δυσοίωνα, κακή ή αρνητική, με κάποια αντίθετή της, ώστε να προκαλέσει το αντίθετο αποτέλεσμα ή την αντίθετη εντύπωση. Το σχήμα αυτό του λόγου είναι αρχαιότατο. Από τις παλαιότερες λέξεις που είναι γνωστές εν προκειμένω παραθέτουμε το όνομα των *Ερινύων* τις οποίες αποκαλούσαν *Ευμενίδες*. Ο Εύξεινος

τίτλος παραπέμπει στο ομώνυμο έργο από την τριλογία του Αισχύλου *Όρέστεια*. Δεν έμεναν πάντοτε στον Άδη, αλλά με διαταγή της Νέμεσης, στην οποία υποτάσσονταν, ανέβαιναν κάποτε και στη γη, όπου καταδίωκαν τους κακούργους και τιμωρούσαν τους κακούς λαούς, προκαλώντας τους πείνα, αρρώστιες και πολέμους.

Στο απόσπασμα από την *Ιλιάδα*, που χρησιμοποιήσαμε λίγο πιο πριν, ο Αγαμέμνων αναφέρεται στην Άτη, η οποία του θόλωσε το μυαλό και τον οδήγησε σε πράξεις απερίσκεπτες, που προκάλεσαν ζημιές στο στρατόπεδο των Ελλήνων στην Τροία. Η Άτη λοιπόν ήταν βοηθός της Νεμέσεως¹⁸, θεά της Ελληνικής Μυθολογίας, εκείνη η οποία προσωποποιούσε την πλάνη. Προκαλούσε θόλωμα του νου και οδηγούσε τον αλαζόνα, τον υβριστή, να γίνεται ακόμη χειρότερος και να ανατρέπει κάθε τάξη, κοινωνική και ηθική και να διασαλεύει την ισορροπία του κόσμου. Ήταν δηλαδή η θεότητα αυτή που αντανακλούσε την εκ των υστέρων αξιολόγηση ανόητης πράξης και της εξωτερικής ζημιάς, που αυτή προκάλεσε, αλλά και που μαζί με την Νέμεση επέφεραν την συντριβή του υβριστή.

Το 1962, σε ανασκαφή στο Δερβένι Θεσσαλονίκης¹⁹, μέσα σε αρχαίο κιβωτιόσχημο τάφο, εκτός των άλλων κτερισμάτων ανακαλύφθηκε κύλινδρος απανθρακωμένου παπύρου επάνω στον οποίο σώζεται απόσπασμα από ένα ορφικό κείμενο. Ως κατ' αρχήν εύρημα αποτελεί ίσως το παλαιότερο δείγμα ελληνικής γρα-

Πόντος, ο Ειρηνικός Ωκεανός και το γλυκάδι είναι από τις περισσότερες γνωστές λέξεις και ονομασίες που χρησιμοποιούνται ως παραδείγματα για να δηλώσουν την επικινδυνότητα των δύο θαλασσών και την οξύτητα του ξυδιού. Το ίδιο σχήμα λόγου χρησιμοποιείται και για να δηλωθεί θέση αντί για άρνηση σε περιπτώσεις ειρωνείας ή προσποιητής άγνοιας (Πηγή: <http://www.lexigram.gr/lex/enni//ευφημισμός#Hist1>).

¹⁸ Lesky A.: *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, μτφρ. Α. Τσοπανάκη, Αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1985⁵, σσ. 194-196.

¹⁹ Γραμμένου Δημητρίου: *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης*. Ίδρυμα Ι. Σ. Λάτση, 2004, σ. 279.

φής πάνω σε πάπυρο, ο οποίος λόγω της ιδιοσυστασίας του είναι υλικό που δεν διατηρείται σε κλίματα όπως το ελληνικό²⁰. Ο πάπυρος, που ανακαλύφθηκε αρκετά κατεστραμμένος αλλά, μετά από μακροχρόνιες εργασίες και με διάφορες ειδικές σύγχρονες τεχνικές μεθόδους, αποκαταστάθηκε ως ένα σημείο²¹, περιείχε κείμενο της ορφικής γραμματείας που χρονολογείται περί το 400 π.Χ. και αναφέρεται κατά το μεγαλύτερο μέρος του στην κοσμολογία του Ορφέα. Στο εύρημα και στο κείμενο αυτό από το Δερβένι γίνεται μνεία ονομαστικά και του Ηρακλείτου περιλαμβάνοντας, όπως θα δούμε αμέσως πιο κάτω και δύο αποσπάσματά του, το υπ' αριθμόν 3 που είναι το: «*εὔρος ποδός ἀνθρωπέου*» και το 94: «*ἥλιος γὰρ οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα· εἰ δὲ μή, Ἐρινύες μιν Δίκης ἐπίκουροι ἐξευρήσουσιν*»²².

Ο λόγος για τον οποίο αναφερόμαστε στο εύρημα αυτό είναι, ότι σε ένα απόσπασμά του γίνεται λόγος για τις Ερινύες, που επεμβαίνουν σε θέμα το οποίο δεν θα μπορούσε εύκολα κάποιος να φαντασθεί. Αναφέρει λοιπόν μεταξύ άλλων σε μετάφραση ότι: «*Με τον ίδιο τρόπο ο Ηράκλειτος, επικαλούμενος κοινές αλήθειες αναποδογυρίζει τις απόψεις του (;) αυτός που είπε, μιλώντας σαν αστρονόμος: ο ήλιος ... κατά τη φύση έχει εύρος ενός ανθρωπίνου ποδός, μην υπερβαίνοντας τα όριά του· αλλιώς οι Ερινύες οι βοηθοί της Δίκης θα τον βρουν...*»

Η γοητεία της αρχαιολογίας είναι εμφανέστατη στο σημείο αυτό και απαλύνει την θαμπάδα της εικόνας που δημιουργεί η περιγραφή των Ερινύων. Να σημειώσουμε λοιπόν, ότι το απόσπασμα του παπύρου του Δερβενίου υποδηλώνει τα όσα αναφέρονται στο απόσπασμα 94 του Ηρακλείτου για

²⁰ Θέμελη Γ. Π., Τουράτσογλου Γ.: *Οι Τάφοι του Δερβενίου*, 1997.

²¹ The Derveni Papyrus, edited with Introduction and Commentary by Th. Kouremenos, G. Parassoglou, K. Tsantsanoglou, Firenze, Leo S. Olschki Editore 2006, σ. 99.

²² Δηλαδή: «Ο ήλιος δεν θα υπερβεί τα καθορισμένα μέτρα, διαφορετικά θα τον ανακαλύψουν οι Ερινύες, οι βοηθοί της Δίκης».

τις Ερινύες και την Δίκη, τα οποία συνδέονται με τις παρατηρήσεις ότι ο ήλιος κατά τη δύση του φαίνεται μεγαλύτερος, ξεφεύγει από το μέτρο, γι' αυτό τιμωρείται από τις Ερινύες, σβήνεται, δηλαδή δύνει σιγά-σιγά και ξαναγίνεται κάθε ημέρα καινούριος, ώστε να επικρατεί η τάξη στο σύμπαν. Μιας και δεν μπορεί κανείς να μείνει κρυμμένος απ' αυτό που δεν δύει ποτέ, η συμπεριφορά του ανθρώπου έχει μεγάλη σημασία για τον Ηρόκλειτο. Δεν αρκεί να μην εντροφάς στις βρωμιές, δεν πρέπει, ούτε καν, να αντλείς χαρά απ' αυτές. Πρέπει να τις διώξεις από την σκέψη σου. Είναι πιο μεγάλη ανάγκη να σβήσει ο άνθρωπος την ανοσιότητα, την ύβριν, παρά την πυρκαγιά. Πρέπει να αποφεύγει την ακολασία και τη μέθη, γιατί αυτές αποκαλύπτουν τον πραγματικό του εαυτό²³.

Πάντως είναι συγκλονιστικό το γεγονός ότι μετά από κάπου 2400 χρόνια η γη μάς αποκάλυψε πληροφορίες που δεν φανταζόταν κανείς και που πρόσθεσαν σημαντική γνώση για τον Ηρόκλειτο και βέβαια μάς προξένησαν θαυμασμό για τον τρόπο που κερδήθηκαν μέσα κυριολεκτικά από τις στάχτες!

Τα χαρακτηριστικά της ύβρεως και τα αποτελέσματα που επιφέρει είναι περισσότερο σαφή και διακριτά λίγο αργότερα, στα έργα της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας. Στα έργα των αρχαίων τραγικών η ύβρις είναι βασικό σφάλμα, βασική εκδήλωση πρωταγωνιστών των τραγωδιών. Χάρη σε κάποιο μεγάλο κατόρθωμα, υποστηρίζει ο Ντέιβιντ Όουεν²⁴, ο ήρωας στην τραγωδία κερδί-

²³ Βλ. περαιτέρω: Καμαλάκη Σπυρίδωνος Θ.: *Ηρόκλειτος. Η πρωταρχική εμφάνιση του φιλοσοφείν*, Αθήνα 2013 σσ. 98-103.

²⁴ Ο λόρδος Ντέιβιντ Όουεν υπήρξε υπουργός Εξωτερικών με τους Εργατικούς επί Τζέιμς Κάλαχαν και στη συνέχεια συνιδρυτής και αρχηγός του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος. Σήμερα είναι μέλος της Βουλής των Λόρδων. Ως γιατρός, έχει ασχοληθεί εκτενώς με τις επιπτώσεις της ασθένειας των πολιτικών αρχηγών από το 1901-2007 στο βιβλίο εκδόσεις Καστανιώτης *Ασθενείς Ηγέτες στην Εξουσία*, έγραψε μεταξύ άλλων τα έργα *η Βαλκανική Οδύσσεια*, η αυτοβιογραφία του *Επτά εποχές*, μια ποιητική ανθολογία και το *Σύνδρομο της Ύβρεως*.

ζει δόξα και τιμή χάρη σε κάποιο μεγάλο κατόρθωμα. Σιγά σιγά τα μυαλά του παίρνουν αέρα· αρχίζει να φέρεται στους «κοινούς θνητούς» με απαξίωση και περιφρόνηση, και πιστεύει ότι είναι ικανός να κάνει τα πάντα. Μεθυσμένος από την ψευδή αίσθηση παντοδυναμίας, ο ήρωας οδηγείται από το ένα σφάλμα στο άλλο μέχρι την τελική αυτοκαταστροφή. Προσθέτει επίσης ο ίδιος ότι ο υβριστής επιθυμεί να υπερβεί τα ανθρώπινα όρια πιστεύοντας πως είναι ανώτερος των άλλων και πως η δύναμή του είναι όμοια με αυτή των θεών. Οι θεοί όμως δεν ανέχονται την υπεροψία και τον καταστρέφουν. Το ηθικό δίδαγμα είναι ότι δεν πρέπει να γινόμαστε αλαζόνες με την εξουσία και την επιτυχία και ότι δεν πρέπει να υπερτιμούμε τα όρια των δυνατοτήτων μας²⁵.

Ως εξοχότερο σχετικό παράδειγμα μπορεί να παρουσιασθεί η περίπτωση του Ξέρξη, η προσβλητική πράξη του οποίου αποτελεί την αποκορύφωση της ανθρώπινης ευθύνης στην τραγική εμπλοκή του ανθρώπου, όπως την φιλοτέχνησε στους *Πέρσες* ο Αισχύλος, ο οποίος στα έργα του αποβαίνει ο «κατ' εξοχήν εκπρόσωπος της σύγκρουσης ανάμεσα στην ανθρώπινη μοίρα και το θείο». Ο ποιητής διηγείται στο έργο αυτό το, πρόσφατο στα χρόνια του, γεγονός της νίκης των Ελλήνων επί των Περσών, αλλά από την πλευρά των ηττημένων. Παρουσιάζει δηλαδή με ανθρώπινη κατανόηση την πανωλεθρία που έπαθαν στο στενό της Σαλαμίνας τα περίφημα πλοία του Ξέρξη ενώ εκείνος παρακολουθούσε τον ανίκητο, κατά τα ανθρώπινα δεδομένα, στόλο του να βυθίζεται άυτανδρος. Υπογραμμίζουμε τη φράση «κατά τα ανθρώπινα δεδομένα», διότι αυτή η καθολική καταστροφή είναι αποτέλεσμα θεϊκής απόφασης, τιμωρία (τίσις) της *ύβρεως*, με άλλα λόγια καταδίκη της αλαζονείας της δύναμης της εξουσίας και της κατάχρησής της. Η θεϊκή δικαιοσύνη διαγράφεται έντονα στο έργο και το νόημά της τονίζεται σταδιακά σε όλο το εύρος της, αποκα-

²⁵ Οουεν Ντέιβιντ, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία. Πόσο οι αρρώστιες επηρέασαν τους πολιτικούς τα τελευταία 100 χρόνια*. Εκδόσεις Καστανιώτης, Αθήνα 2008, σσ. 30-131.

λύπτοντας τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει στην εξέλιξη του δράματος. Στην τραγωδία παρουσιάζεται αρχικά η ανησυχία στο ανάκτορο του Ξέρξη στα Σούσα, στη συνέχεια η καταστροφή και ο θρήνος για την απώλεια τόσων και τόσον στρατιωτών και ακολουθεί η εμφάνιση μέσα στα κλάματα και τους θρήνους του θλιβερού υπαίτιου, εξ αιτίας της απερίγραπτης υπεροψίας του, της ύβρεως δηλαδή, της τραγικής κατάληξης της ναυμαχίας, του Ξέρξη. Η σκηνή αυτή αποτελεί επιστέγασμα, κορύφωση της οδύνης από την απροσδόκητη πανωλεθρία.

Η Νικολίτσα Δ. Γεωργοπούλου²⁶, στη μελέτη της *Η έννοια του θείου στην κλασική Ελλάδα*, παρατηρεί ότι ο Αισχύλος δίδαξε με την τραγωδία του *Πέρσες* τους ανθρώπους, ότι η ηθική τάξη διαταράσσεται, όταν ο άνθρωπος φτάσει στην ύβρις, που γεννιέται καθώς υπερβαίνει το μέτρο που δόθηκε από το θεό στη φύση του. Η υπέρβαση αυτή εμφανίζεται σαν αλαζονεία όχι μόνο προς τους άλλους ανθρώπους αλλά και προς τον ίδιο το θεό, του οποίου η ουσία και η βούληση εκφράζεται «τέλεια ενεργητική», δηλαδή «απεριόριστα φιλόανθρωπη αλλά και αδυσώπητα σκληρή» μέσα στους νόμους της φύσης. Η ύβρις στην οποία περιέπεσε ο Ξέρξης εκδηλώθηκε κατά την ώρα που αξίωσε να υποταχθούν σ' εκείνον τα στοιχεία της φύσης. Ο Ελλήσποντος δεν έπρεπε να τρικυμώσει τα νερά του, που κατέστρεψαν τις γέφυρες της διακομιδής του στρατού. Διατάζει λοιπόν να μαστιγώσουν τη θάλασσα και να ρίξουν στα νερά της τις... χειροπέδες. Γι' αυτό η αποκατάσταση της ανθρώπινης ύβρεως από τη θεία τάξη θα πραγματοποιηθεί εκεί που συντελέστηκε το έγκλημα. Στα νερά μιας άλλης θάλασσας, στη Σαλαμίνα. Η βαθύτερη σύσταση αυτής της ηθικής διαδικασίας, προσθέτει η Ν.Δ. Γεωργοπούλου, είναι ότι η αφθονία και

²⁶ Γεωργοπούλου-Διαντίνη Νικολίτσα. Καθηγήτρια της Εισαγωγής στη Φιλοσοφία και Ιστορίας της Φιλοσοφίας στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Διετέλεσε Τακτική Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Μονάχου 1996-1998. Επισκέπτρια καθηγήτρια των Πανεπιστημίων του Μονάχου και της Βαμβέργης.

ο πλούτος οδηγούν τον άνθρωπο στην ύβριν, που εκφράζεται με τον κομπασμό και την τύφλωση. Άτη είναι ο περίφημος όρος της ελληνικής τραγωδίας. Η Άτη γεννά την υπερβολή και την αμετρία, την άκοσμη δηλαδή και την αλογάριαστη συμπεριφορά της αδικίας, που κάποτε θα πληρωθεί με την πιο παραδειγματική τιμωρία²⁷.

Ανάλογη είναι και η αναφορά της *Ηλέκτρας* του Σοφοκλή στις σεμνές *Ερινύες*. Είναι γνωστή η διήγηση στην αρχαία ελληνική μυθολογία για την κόρη του Αγαμέμνονα και της Κλυταιμίστρας, η οποία αναδείχθηκε μέσα από την αρχαία όσο και τη νεότερη λογοτεχνία ως εκδικήτρια και τιμωρός του φόνου του πατέρα της, όπως και ως ηθική αυτουργός του φόνου της Κλυταιμίστρας από τον Ορέστη για εκδίκηση του Αγαμέμνονα. Σε ένα σημείο λοιπόν της ομώνυμης τραγωδίας του ο Σοφοκλής θέλει την Ηλέκτρα να επικαλείται τις κόρες των θεών: «ὦ δῶμ' Αἴδου καὶ Περσεφόνης, / ὦ χθόνι' Ἐρμῆ καὶ πότνι' Ἀρά, / σεμναί τε θεῶν παῖδες Ἐρινύες, / αἶ τοὺς ἀδίκως θνήσκοντας ὄραθ', / αἶ τοὺς εὐνὰς ὑποκλεπτομένους, / ἔλθετ', ἀρήξατε, τείσασθε πατρὸς / φόνον ἡμετέρου»²⁸.

Η ύβρις δεν συμπεριλαμβάνεται προς το παρόν στους ιατρικούς όρους. Η υβριστική πράξη όμως, όπως αναφέρεται στην αρχαία ελληνική γραμματεία, αναφέρεται στην αλαζονεία και την έπαρση των ισχυρών, που τους ωθούν να αντιμετωπίσουν με αυθάδεια και περιφρόνηση. Η απαξιωτική αυτή συμπεριφορά ήταν

²⁷ Γεωργοπούλου Νικολίτσα Δ.: *Η έννοια του θείου στην κλασική Ελλάδα*, Θυμέλη, 1996, σελ. 160-163. Πηγή: <http://www.efylakas.com/archives/18950>

²⁸ Σοφοκλέους *Ηλέκτρα*, στ. 110-116. Δηλαδή: Ω δώματα του Άδη και της Περσεφόνης, ω Ερμή τ' Άλλου κόσμου, ω δέσποιν' Αρά, ω εσείς, κόρες θεών σεβαστές Ερινύες, που επιβλέπετε τους αδικοσκοτωμένους κι εκεινούς που κρυφά τα κρεβάτια των κλέβουν, μα ελάτε, βοηθάτε, εκδικήσετε του πατέρα μου το φόνο. Μτφρ. Ι.Ν. Γρυπάρη. Πηγή: Ρίτσου Βασίλη: *Μονόλογοι αρχαίου ελληνικού δράματος γυναικών. Σοφοκλής*. www.24grammata.com/wp-content/uploads/2011/01/Sofoklis-MonologoiGynekon.pdf

κατακριτέα στην αρχαία Ελλάδα, γράφει ο Ντ. Όουεν. Ο Πλάτων, παραδείγματος χάριν, αναλύει στον Φαίδρο την ροπή προς την ύβριν: «Όμως όταν η επιθυμία μάς ελκύει άλογα σε ηδονές και μας κατακυριεύει, η κυριαρχία της ονομάζεται ύβρις [με την έννοια της υπερβολής]». Ο φιλόσοφος πίστευε ότι η παράλογη «κυριαρχία των επιθυμιών» οδηγεί τους ανθρώπους στο σφάλμα μέσω υβριστικών πράξεων. Αρχίζοντας από το στοιχείο της επιθυμίας, το οποίο ο Πλάτων εντοπίζει στην ύβριν, ο Αριστοτέλης εξηγεί στη *Ρητορική* ότι η ηδονή που επιδιώκεται με την υβριστική πράξη έγκειται στην απόδειξη της ανωτερότητας: «*Νά γιατί οι νέοι και οι πλούσιοι είναι υβριστές: επειδή πιστεύουν ότι διαπραττοντάς τες [πράξεις ύβρεως] επιδεικνύουν την ανωτερότητά τους*»²⁹.

Ως επίκτητη ψυχιατρική διαταραχή της συμπεριφοράς ορισμένων πολιτικών την θεωρεί ο καθηγητής της Ιατρικής Χριστόδουλος Στεφανάδης, ο οποίος της αποδίδει συνοπτικά τα ακόλουθα χαρακτηριστικά³⁰. Κατ' αρχάς το πρόσωπο που παρουσιάζει τη διαταραχή αυτή θεωρεί τους πολίτες απλώς ως πεδίο όπου ασκεί την εξουσία του. Φροντίζει υπερβολικά τη δημόσια εικόνα του και επιλέγει ενέργειες και δράσεις που ευνοούν αυτή την εικόνα στον λαό. Ταυτίζει τον εαυτό του με το κράτος και ακόμα-ακόμα με το έθνος. Απευθύνεται προς το πλήθος με αίσθημα μεσσία και προβάλλει τις ενέργειές του εκθειάζοντάς τες ο ίδιος. Θεωρεί εαυτόν αλάθητο και δεν δέχεται υποδείξεις των ανθρώπων του περιβάλλοντός του. Αυτά όμως όλα, προσθέτει ο Χρ. Στεφανάδης, έχουν ως συνακόλουθο την απώλεια της επαφής με την πραγματικότητα, τον αποκλεισμό αποδοχής κάθε συμβουλής και τον περιορισμό του στην απόλαυση των κολακειών. Το επικίνδυνο και κάποτε και τραγικό είναι, ότι οι ηγέτες αυτοί επηρεάζουν συχνά, κατά τρόπο καθοριστικό, τις τύχες του δικού τους λαού αλλά όχι σπάνια και άλλων λαών.

²⁹ Όουεν Ντέιβιντ, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία*, σ 30.

³⁰ <http://www.protothema.gr/blogs/blogger/post/461105/to-sundromo-tis-unvreo/>

Πολύ πρόσφατα, τον Ιούνιο του 2017, διαβάσαμε σε ιστοσελίδα που ασχολείται με επιχειρηματικές υποθέσεις³¹ ότι σύμφωνα με τον καθηγητή της Ψυχολογίας στο UC Berkeley Dacher Keltner (Ντάτσερ Κέλτνερ), οι ισχυροί άνθρωποι συμπεριφέρονται σαν να έχουν υποστεί εγκεφαλική βλάβη. Μετά από έρευνες δύο δεκαετιών, ο Κέλτνερ συμπέρανε ότι η εξουσία καθιστά τους ανθρώπους περισσότερο επιρρεπείς στο ρίσκο, πιο αυθόρμητους και με μειωμένη ικανότητα ενσυναίσθησης.

Όμως ο Κέλτνερ δεν είναι ο μόνος επιστήμονας που καταλήγει σε αυτό το συμπέρασμα. Σύμφωνα με τον καθηγητή νευρολογίας του πανεπιστημίου MC Master, Σουκχβίντερ Όμπι, οι άνθρωποι με εξουσία έχουν μειωμένη ικανότητα «καθρεφτίσματος», δηλαδή της ικανότητας να βλέπουν τα πράγματα από την οπτική γωνία των άλλων. Μάλιστα, ένας από τους ανθρώπους που πολλές φορές έχουν κατηγορηθεί για έλλειψη ενσυναίσθησης είναι ο Ντόναλντ Τραμπ». Ως *ενσυναίσθηση* ορίζεται η συναισθηματική ταύτιση με την ψυχική κατάσταση ενός άλλου ατόμου, και η κατανόηση της συμπεριφοράς και των κινήτρων του. Σήμερα, η εμπάθεια συνδέεται με το μίσος, την έντονη εχθρότητα. Η ετυμολογία ωστόσο της λέξης και η αρχική της σημασία παραπέμπουν στην «ενσυναίσθηση». Άλλωστε στα αγγλικά ο όρος είναι *empathy* και δηλώνει μία εντελώς διαφορετική έννοια, σχετίζεται με τη «συμμετοχή στο πάθος, στη δυστυχία του άλλου μέχρι πλήρους ταυτίσεως»³².

Ως τώρα, με την ύβρις έχουν ασχοληθεί οι φιλόσοφοι της αρχαιότητας, οι θεατρικοί συγγραφείς και οι ιστορικοί. Ίσως, εξ αιτίας των πλείστων όσων παραδειγμάτων των επιπτώσεων που έχει η ύβρις στην κρίση των πολιτικών αρχηγών μας, έχει έρθει η ώρα και για την ιατρική να ακολουθήσει το παράδειγμά τους. Το γεγονός ότι οι εκδηλώσεις και τα χαρακτηριστικά της ύβρεως συνή-

³¹ <http://www.newmoney.gr/diethni/326617-pos-i-eksousia-allazei-ton-anthropino-egkefalo>

³² <http://www.pathfinder.gr/stories/4498472/ensynaisthshsh-prepei-namatheis-ti-shmainei-ayth-h-lexh/>

θως εμφανίζονται μαζί και όχι ανεξάρτητα το ένα από το άλλο μας οδηγεί στην υπόθεση ότι πράγματι πρόκειται για σύνδρομο³³. Ωστόσο, μόνο η ιατρική μπορεί να κρίνει κατά πόσο πρόκειται για παθολογική εκδήλωση³⁴.

³³ *Σύνδρομο* ονομάζεται σύνολο κλινικών συμπτωμάτων και σημείων που σχετίζονται με την ίδια κλινική εικόνα. Στην παγκόσμια ιατρική βιβλιογραφία υπάρχουν πάρα πολλά σύνδρομα, τα οποία έχουν λάβει την ονομασία τους από τα πρόσωπα, κυρίως ιατρούς, που τα παρατήρησαν και τα περιέγραψαν. Αυτά τα σύνδρομα ονομάζονται και επώνυμα σύνδρομα, π.χ. σύνδρομο Down (<https://el.wikipedia.org/wiki>).

³⁴ Όουεν Ντέιβιντ, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία*, σ. 448

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ύβρις στην Αγία Γραφή

Στην Παλαιά Διαθήκη υπάρχουν αντιστοίχως πολλές ανάλογες αναφορές για την ύβριν. Η θέση είναι πολύ αυστηρή και προβλέπει τη συντριβή των υβριστών ενώ εξαίρει την σεμνότητα και την ταπεινότητα. Στο βιβλίο του *Ιώβ*, για παράδειγμα, όπου εξιστορούνται τα άδικα βάσανα και οι περιπέτειες του *Ιώβ*, που δεν παραπονέθηκε ποτέ γι' αυτά αλλά δόξαζε πάντα τον Θεό, ο οποίος τελικά τον δικαίωσε και τον αποκατέστησε και ή υπομονή του έμεινε παρομιώδης, αναφέρεται: «μὴ οὐχὶ ὁ τὰ ὑψηλὰ ναίων ἐφορᾷ; τοὺς δὲ ὕβρει φερομένους ἐταπείνωσε;»³⁵. Στο βιβλίο του *Ἡσαΐα*, ενός από τους μεγαλύτερους, αν όχι του μεγαλύτερου, από τους προφήτες του Ισραήλ, ο οποίος αναφέρεται πρώτος κατά σειράν στην Παλαιά Διαθήκη, σε ένα σημείο του κειμένου, όπου ο θεός συμβουλεύει τον λαό του διά στόματος του προφήτη να μην φοβάται τους Ασσυρίους, ο προφήτης διαλαλεί: «ἰδοὺ γὰρ ὁ δεσπότης Κύριος σαβαὼθ συνταράσσει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος, καὶ οἱ ὑψηλοὶ τῆ ὕβρει συντριβήσονται, καὶ οἱ ὑψηλοὶ ταπεινωθήσονται»³⁶.

Στις «Παροιμίες του Σολομώντος», συλλογή συμβουλών, παραινήσεων και γνωμικών, στις αρχές του κειμένου των οποίων

³⁵ *Ιώβ* 22. 12. Δηλαδή: Δεν υπάρχει εκείνος που ευρίσκεται ψηλά και εποπτεύει και ταπεινώνει όσους φέρονται υβριστικά;

³⁶ *Ἡσαΐας* 10.33. Δηλαδή: Διότι νά, ο δεσπότης Κύριος των Δυνάμεων, συνταράζει με τη δύναμή του τους φημισμένους και οι υπερόπτες θα συντριβούν για την ύβρι και θα ταπεινωθούν.

υπάρχει η παροιμιώδης φράση: «*Ἀρχή σοφίας φόβος θεοῦ*», έχουν στόχο, όπως φαίνεται από τον πρόλογο, να κάνουν τόν άνθρωπο που τις ακούει να πλουτίζει τη νόησή του και να αντιλαμβάνεται τα λόγια των σοφών προκειμένου να ενισχύσουν την ηθική οικοδομή του. Για να κάνει αρχή αυτής της προσπάθειας πρέπει να σέβεται κατά κύριο λόγο τον θεό. Στις Παροιμίες λοιπόν γίνεται συχνά αναφορά σε εκδηλώσεις υβριστικές καθώς και στις συνέπειές τους. Χαρακτηριστική είναι η ρήση: «*οἴκους ὑβριστῶν κατασπᾶ Κύριος, ἐστήρισε δὲ ὄριον χήρας. βδέλυγμα Κυρίῳ λογισμὸς ἄδικος, ἀγνῶν δὲ ρήσεις σεμναί*»³⁷, όπως και αυτή που ακολουθεί: «*καρδία ἀνδρὸς αἰσθητική, λυπηρὰ ψυχὴ αὐτοῦ ὅταν δὲ εὐφραίνεται, οὐκ ἐπιμύγνυται ὕβρει*»³⁸.

Μεταγενέστεροι συγγραφείς της χριστιανικής αρχαιότητας αναφέρονται συχνά σε εκδηλώσεις υβριστικές. Είναι όμως αρκετή η εισαγωγή αυτή. Θα περιοριστούμε σε έναν συγγραφέα της σύγχρονης εποχής, του 20^ο αιώνα, έναν πολυαγαπημένο άγιο του αιώνα αυτού, τον Άγιο Νεκτάριο Πενταπόλεως, ο οποίος έγραφε «*Περὶ ὕβρεως καὶ περὶ ὑβριστοῦ*» τα ακόλουθα:

«*Ἡ ὕβρις εἶναι διὰ λόγου, ὕφους καὶ τρόπων ἐκδήλωσις τοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ὑπερηφάνου κυριεύοντος ταπεινοῦ περὶ τοῦ πλησίον ἑαυτοῦ φρονήματος. Ἡ ὕβρις ἐκδηλοῦται ὡς ἀτιμία, ὡς καταφρόνησις, ὡς αὐθάδεια. Ἡ ὕβρις εἶναι χαλεπωτέρα τῆς βλάβης, διότι ἢ μὲν βλάβη περὶ τὰ σώματα γίνεται ἢ δὲ ὕβρις τὴν ψυχὴν συντρίβει· διὸ καὶ οἱ ἄνθρωποι χαλεπώτερον ἤνεγκαν ὕβριν ἢ βλάβην· καὶ ἢ μὲν βλάβη οὐκ ἄγει εἰς ὄλεθρον ἢ εἰς θάνατον, ἢ δὲ ὕβρις πολλὰς ψυχὰς ἀνδρῶν φιλοτίμων Ἄϊδι προΐαψεν. “Ἡ ὕβρις ἐξάνθουσα ἐκάρπωσε στάχυν ἄτης, ὅθεν πάγκανυστον ἐξαμᾶ θερός”*».

Ὁ ὑβριστὴς εἶναι βίαιος, ἰταμός, ὑπερήφανος, ἐγωιστὴς, πε-

³⁷ Παροιμίαι Σολομώντος 15.25. Δηλαδή: Τις κατοικίες των υβριστῶν καταστρέφει ο θεός αλλά στερεώνει τα όρια του αγρού της χήρας.

³⁸ Παροιμίαι Σολομώντος 14.10. Δηλαδή: Ο ισορροπημένος άνθρωπος έχει ευαίσθητη καρδιά και λυπάται, αλλά όταν είναι χαρούμενος δεν γίνεται αλαζών.

φυσιωμένος, ὀργίλος, ὀξύθυμος, ἀυθαίρετος, ὑψηλόφρων, ἀπότομος, ἀνηλεής, ἀνοικτίμων, ἀσυμπαθής, πλήκτης. Ὁ ὑβριστής εἶναι ἄνθρωπος ἀπάντων ὁ κάκιστος. Ὁ ὑβριστής εἶναι ἄτιμος ἢ γραφή λέγει· “Ὅπου ἐὰν εἰσέλθῃ ὕβρις, ἐκεῖ καὶ ἀτιμία”. Τὸν ὑβριστὴν ὁ Κύριος κατεδίκησεν εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός τοῦ αἰωνίου. Ὁ ὑβριστής περιφρονεῖ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ ἐξουθενεῖ τὸν πλησίον αὐτοῦ· φέρεται πρὸς αὐτοὺς ἀγερώχως καὶ ἐπιδεικνύει αὐτοῖς ὑπεροχὴν. Ὁ ὑβριστής οὐδένα σέβεται οὐδ’ αὐτὸν τὸν Θεόν· ἀσεβῆς πρὸς τοὺς νόμους ἠθικούς τε καὶ πολιτικούς, ἀθετεῖ αὐτοὺς καὶ περιυβρίζει τὸ κῦρος αὐτῶν. Τὸν ὑβριστὴν ὁ Θεὸς ἀποστρέφεται. Ἡ γραφή λέγει· “Οἴκος ὑβριστῶν κατασπᾶ Κύριος, ταπεινοῖ δὲ τοὺς ὕβρει φερομένους. Οἱ ὑψηλοὶ τῇ ὕβρει συντριβήσονται καὶ ταπεινωθήσονται”»³⁹.

Ἀσφαλῶς ὁ ἀναγνώστης διέκρινε στο κείμενο τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου τὴ σοφία καὶ τὴ γνώση, ἀφοῦ χρησιμοποιεῖ φράσεις τόσο ἀπὸ ἔργα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τραγωδίας ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή, τὶς ὁποῖες συναντήσαμε ἤδη λίγο πιο πάνω. Συνεπῶς εἶναι σαφές ἀπὸ ὅσα ἐκτέθηκαν ἤδη, ὅτι ἡ ὕβρις, ἡ ἀλαζονεῖα, ἡ ἐπαρση εἶναι ἀμαρτήματα ποὺ προσκρούουν στὴν ἠθικὴ κάθε περιόδου τοῦ ἀνθρώπου ἀφοῦ βλάπτουν πρόσωπα ἢ καὶ σύνολα μικρότερα ἢ μεγαλύτερα.

³⁹ Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως: *Τὸ γνῶθι σαυτὸν ἤτοι Μελέται θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαί*. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Παρασκευᾶ Λεωνῆ, 1905, σσ. 176-177.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ύβρις στην πολιτική

*«**Η** ύβρις δεν υποδηλώνει απλά αυτό που, για πολλούς, φαίνεται ως μια ανυπόφορη πρόκληση των επιστημόνων. Περιλαμβάνει όλες τις παρεκτροπές των επιστημών και των τεχνολογιών που, κατά τα τέλη του 20ού αιώνα, απειλούν το μέλλον του πλανήτη και των κατοίκων του: την ατομική ενέργεια, τόσο με τη μορφή των πυρηνικών όπλων όσο και με τη μορφή των πυρηνικών αντιδραστήρων· την υπερβολική εκβιομηχάνιση, τη μόλυνση, το φαινόμενο τον θερμοκηπίου, την αναζήτηση πετρελαίου με υποθαλάσσιες γεωτρήσεις· με λίγα λόγια, όλα όσα θεωρούνται υπεύθυνα για την αποσύνθεση του κόσμου μας», γράφει πολύ σωστά ο Φρανσουά Ζακόμπ⁴⁰.*

Σε απόλυτη συμφωνία με την θέση αυτή έρχεται και η παρατήρηση του Ντ. Οουεν, ο οποίος εστιάζει το ενδιαφέρον του, όσον αφορά στους πολιτικούς αρχηγούς, στην ύβριν ως περιγραφή της διανοητικής ανικανότητας που παρουσιάζουν ορισμένοι από αυτούς στη λήψη ορθολογικών αποφάσεων, με αποτέλεσμα όχι απλώς να αποδοκιμάζονται αλλά και να δίνουν την εντύπωση, ότι είναι «ανισόρροποι» ή «εκτός ελέγχου». Η πορεία του υβριστή της αρχαίας τραγωδίας είναι πανομοιότυπη με την ζωή εκείνων των πολιτικών οι οποίοι, γεμάτοι αυτοπεποίθηση για τις επιτυχίες τους, περιφρονούν τις εισηγήσεις που διαφωνούν με τις πεποιθή-

⁴⁰ Ζακόμπ Φρανσουά: *Το ποντίκι, η μύγα και ο άνθρωπος*. Μτφρ. Α. Φιλιππάτος, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1998, σσ. 103-105.

σεις τους – όποτε, δηλαδή δέχονται εισηγήσεις από τρίτους- και οι οποίοι αρχίζουν να συμπεριφέρονται με τρόπο που μοιάζει να αψηφά την πραγματικότητα. Η μόνη διαφορά είναι ότι δεν ακολουθεί πάντοτε η θεία δίκη⁴¹.

Βέβαια, προσθέτει ο Όουεν, πολλές φορές οι περιστάσεις απαιτούν αποφασιστικούς και αμφιλεγόμενους ηγέτες και η αντιπροσωπευτική δημοκρατία αφήνει περιθώρια για τέτοιου είδους ηγεσία. Αυτό είναι ένα από τα δυνατά της σημεία. Παράλληλα, όμως, απαιτεί από τους ηγέτες της να υποβάλλουν τις αποφάσεις τους σε δημοκρατικό έλεγχο, να λένε την αλήθεια, να αναλαμβάνουν τις ευθύνες των πράξεών τους και, αν κρίνονται ανεπαρκείς να παραιτούνται⁴².

Πάντως οι αποφασιστικοί ηγέτες που αποφεύγουν την ύβριν είναι εκείνοι που παραμένουν σεμνοί, εκείνοι που φροντίζουν να μην αλλάξουν τον παλιό τρόπο ζωής τους, που ακούν τις συμβουλές των οικείων τους -σύζυγοι, οικογένεια, φίλοι- και δεν σαγηνεύονται από την εξουσία. Οι ηγέτες αυτοί συμβουλεύονται πάντοτε τους συνεργάτες τους, ακόμη κι όταν δεν αλλάζουν γνώμη. κάνουν λάθη κρίσης, αλλά όχι λάθη άγνοιας ούτε λάθη που απορρέουν από την περιφρόνηση για τις απόψεις των άλλων. Πάνω από όλα, σέβονται τους θεσμικούς ελέγχους των δημοκρατικών πολιτευμάτων και δεν επιχειρούν να τους παρακάμψουν, καταλήγει ο Όουεν⁴³.

⁴¹ Όουεν Ντέιβιντ, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία*, έ.α. σ. 31.

⁴² Όουεν Ντέιβιντ, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία*, έ.α. σ. 344.

⁴³ Όουεν Ντέιβιντ, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία*, έ.α. σ. 450-451

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η επιστήμη της σοφίας της ζωής

Κατά την μακροαίωνα εξελικτική πνευματική πορεία του ανθρωπίνου γένους οι αγώνες επικρατήσεως κάθε νέας ιδέας, κάθε μεγάλης αλήθειας κοινής ωφελείας, υπήρξαν μακροί και έντονοι και συνάντησαν μεγάλες δυσκολίες. Στους λόγους που συνέτειναν σ' αυτό συμπεριλαμβάνονται η πνευματική, λόγω αγνοίας, δυσκινησία μεγάλης μερίδας του κοινού, οι προκαταλήψεις και οι δεισιδαιμονίες και επομένως ο φανατισμός που υποκινείται από τα διαταρασσόμενα συμφέροντα των αντιμαχομένων συμφερόντων της κατεστημένης μειονότητας.

Είναι γνωστόν πως καμιά αλήθεια δεν έγινε αποδεκτή χωρίς αγώνες και χωρίς εμπόδια αντιδραστικά. Η ιστορία είναι γεμάτη από απίστευτα παραδείγματα κατά την ανοδική εκπολιτιστική πορεία της ανθρωπότητας για την μεγάλη αντίδραση και τις τεράστιες δυσκολίες που συνάντησαν ακόμη και οι απλούστερες και ολοκάθαρες Αλήθειες μέχρι της γενικής αποδοχής τους.

Η πνευματική δυσκινησία, η ψυχική νωθρότητα, η δυσπιστία και αντιθέτως αλλά και εξ ίσου ανασταλτική και η ευπιστία της μεγάλης λαϊκής μάζας και ο αρνητισμός της πνευματικής ηγεσίας καθυστέρησαν την παραδοχή των νέων ιδεών και επιβράδυναν έτσι την κίνηση του εκπολιτιστικού ρυθμού των ανθρώπων, της προόδου των κοινωνιών τους και της ανθρωπότητας γενικότερα.

Η πειραματική ψυχολογία, επιστήμη του εικοστού αιώνας, διδάσκει, ότι ο ανθρώπινος νους αποτελεί οικοδόμημα ιστορικής αρχιτεκτονικής προέλευσης και δημιουργίας και ότι κάθε γνωσιολογικό υλικό το αποδέχεται ευκολότερα και το αφομοιώνει

καλύτερα, όταν αυτό προσφέρεται στο πλαίσιο της εξελικτικής διαδρομής του. Η άποψη αυτή επαληθεύει και επιβεβαιώνει την εγκυρότητα της αμετακίνητης θέσης της Οργάνωσής μας, η οποία προσφέρει στα μέλη της την υποκρυπτόμενη, υπό τα σύμβολα και τις αλληγορίες, αλήθεια.

Η αποκάλυψη της αλήθειας αυτής συντελείται υπό το πνεύμα της πανάρχαιης σοφίας, της παράδοσης, της πνευματικής διδασκαλίας, η οποία υποδηλώνει μακρά, κουραστική και προσεγμένη σπουδή και πλούσια εμπειρία. Αποκαλύπτει δηλαδή έννοιες που προέρχονται από τις ανεξάντλητες πηγές των αποθεμάτων της σοφίας του ανθρωπίνου πνεύματος και της πολύτιμης εμπειρίας δια μέσου των χιλιετιών του βίου του ανθρώπου. Η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη προσέγγιση στις ιδιότητες της θείας μορφής του Μεγάλου Δημιουργού του Σύμπαντος, τις οποίες ο άνθρωπος μπορεί να προσεγγίσει, όχι όμως και να κατακτήσει, υποδηλώνει την επιστροφή του με την βιολογική εξελικτική πορεία του προς την τελειότητα, που σημαίνει, προς την πηγή της εκπορεύσεως του. Προικισμένος ο άνθρωπος από τον Δημιουργό του με την αναντικατάστατη δωρεά του λογικού και της σκέψης, δεν κληρονόμησε και το προνόμιο της τελειότητας ούτε τοποθετήθηκε στον επίγειο παράδεισο της οριστικής ευδαιμονίας και ευτυχίας. Εγκαταστάθηκε σε τροχιά αδιάκοπης τελειοποίησής του ακολουθώντας μια μακρά βιολογική και ταυτόχρονα πνευματική εξελικτική πορεία.

Η πειθαρχία είναι ένα από τα μέσα, με τα οποία σμιλεύονται χαρακτήρες αδαμάντινοι, οι οποίοι αρχόμενοι μαθαίνουν να άρχουν. Είναι χάρισμα απαραίτητο στην ύπαρξη της αρμονίας στις σχέσεις μεταξύ των προσώπων, τα οποία δαπανώνται στη λάξευση του ακατέργαστου λίθου (του εαυτού μας) με το οποίο οικοδομείται ο ναός της Σοφίας με τη χρήση του συμβολισμού. Σφυρηλατεί με την ηθική χαρακτήρες. Προάγει την εργασία. Ενεργοποιεί την ανάπτυξη ανωτέρων ικανοτήτων. Ανυψώνει πνευματικά και οδηγεί στην αληθινή ευδαιμονία. Εν τέλει οδηγεί στη νίκη και τον θρίαμβο επί κάθε χαμερπούς ενστίκτου. Στην ταπεινοφροσύνη, την υπομονή, την πραότητα, την μακροθυμία, τον σεβασμό της

αξίας των άλλων οδηγείται ο καθένας με επιτυχία, όταν κατορθώσει να αποδιώξει από αυτόν τα ελαττώματά του.

Ο ηθικός άνθρωπος ανέλαβε να συμβάλει για να επικρατήσει με τη θέλησή του επί της γης η βασιλεία του αγαθού. Τούτο δεν υπάρχει αποτελεσματικότερος τρόπος για να πραγματοποιηθεί εκτός αν βάλει ως στόχο να καταστήσει τη βιοτή του παράδειγμα.

Οι κινήσεις και οι δραστηριότητες προσώπων ή οργανώσεων που προσπαθούν να επιβάλουν την εξουσία τους επηρεάζοντας την ιδεολογία της κοινωνίας των ανθρώπων, στοχεύοντας στην επιτυχία να την καταστήσουν υποχείριό τους, ως προϊόν αλαζονείας και δογματισμού, είναι ανάγκη να στιγματίζονται και να απομονώνονται. Το ίδιο ισχύει και για πολιτικές οργανώσεις και άλλες ομάδες που επιχειρούν με δολιότητα να επηρεάσουν ανθρώπους, προωθώντας τις βλαβερές απόψεις τους⁴⁴.

Η πειθαρχία είναι βασική προϋπόθεση, κρηπίδωμα αδιάσειστο, βάση απολύτως απαραίτητη για κάθε ομάδα, είτε αυτή είναι η οικογένεια, είτε είναι η κοινωνία, είτε το συντεταγμένο κράτος. Με αυτήν ο άνθρωπος προχωρεί στην ιδιάζουσα μόρφωση του χαρακτήρα του, διεισδύει στη γνώση, και ανέρχεται στην πυραμίδα της Σοφίας. Η πειθαρχία είναι το θεμέλιο και η πρώτη βαθμίδα της Αρετής. Για την απόκτησή της πρωταρχικός στόχος είναι η εκρίζωση της φιλαυτίας, του εγωισμού, της εγωπάθειας, του ατομισμού. Τα μειονεκτήματα αυτά περιορίζουν στο στενό περιθώριο της απομόνωσης και φθείρουν κάθε στοιχείο αρετής.

Η ταπεινοφροσύνη, η υπομονή, η πραότητα, η μακροθυμία, ο σεβασμός της αξίας των άλλων είναι τα μέσα, κλειδιά, εργαλεία για την επιτυχία αυτού του σκοπού. Όταν ο καθένας από εμάς κατορθώσει να αποδιώξει από τον εσωτερικό του κόσμο, από την προσωπικότητά του, τα ελαττώματα που αναφέρθηκαν, κινείται με επιτυχία προς τον σκοπό του. Ο σεβασμός προς τον πλησίον είναι το βασικό πνευματικό εργαλείο, με οποίο σμιλεύονται χαρακτήρες. Είναι χάρισμα απαραίτητο για την εμπέδωση

⁴⁴ <http://el.science.wikia.com/wiki>

της αρμονίας μεταξύ των προσώπων. Ο σεβασμός προς τον πλησίον είναι ο απαραίτητος ρυθμιστικός παράγων προκειμένου να αποτραπούν υπερβολές και παρεκτροπές. Ο σεβασμός προς τον αδελφό μας, αποτελεί την πεμπτουσία του ανθρωπίνου ήθους και απορρίπτει την περιθωριοποίηση του πλησίον. Υπερβολικός εγωισμός, ο εωσφορικός αυτός εγωισμός, για προβολή των ιδεών ή των συμφερόντων ενός προσώπου σε βάρος των άλλων τελικώς οδηγεί σε μοιραία σύγκρουση με τον περίγυρο, με τον συνάνθρωπο και με την κοινωνία γενικώς.

Στις σχέσεις των ανθρώπων οι ατέλειές μας υπήρξαν πάντοτε φορείς διχασμού, αφορμές εχθρότητας, αιτίες αγεφύρωτων, μερικώς φορές, χασμάτων και πολέμων. Παράλληλως απέβησαν ανασταλτικοί παράγοντες της εκπολιτιστικής κίνησης και τροχοπέδη επιβράδυνσης της προόδου της ανθρωπότητας.

Με την αυτογνωσία αντιλαμβάνεται κάθε μέλος μας τις έννοιες του καθήκοντος και τα περιθώρια των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών του. Υπό την έννοια αυτή, και κατ' επέκταση, θεωρήθηκε ανέκαθεν τόσο από τις κοινωνίες των πρωτογόνων λαών όσο και από τις πολιτισμένες κοινωνίες κάθε εποχής ως σήμερα, ότι η πειθαρχία είναι ο θεμέλιος λίθος επί του οποίου εδράζεται η οικογένεια, η κοινωνία, το έθνος, κάθε ευγενές και υψηλό ιδεώδες και κάθε αρετή, που πηγάζει από τους άγραφους νόμους καθαρής συνείδησης. Η έννοια της πειθαρχίας είναι ενέργεια της ελεύθερης, οικειοθελούς, ανεπηρέαστης και αβίαστης βούλησης του αγαθού και χρηστού ανθρώπου. Είναι η φωνή της συνειδήσεώς του, η έκφραση της κοινωνικής του ιδιότητας.

Έτσι ο άνθρωπος ανεμπόδιστος από κάθε φραγμό πνευματικού σκοταδισμού, ανεπηρέαστος από τα σύννεφα της ομίχλης της ψυχικής σύγχυσης και ανεξάρτητος από τις κατεστημένες θέσεις και συνήθειες της ζωής του ανύποπτου, ερευνά, μελετά και σπουδάζει το νόημα της υπάρξεώς του και του σκοπού της ζωής και προδιαγράφει με εγκυρότητα, με βεβαιότητα και με ασφάλεια τους στόχους της αποστολής του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ἦθος και ηθική

Κάθε φιλοσοφημένος, προοδευτικός και φιλόανθρωπος (φίλος του ανθρώπου), αποσκοπεί στην ηθική και πνευματική βελτίωση της ζωής του με την αυτογνωσία, την έρευνα της αληθείας, της αλληλεγγύης, την εφαρμογή της Ηθικής, εργάζεται αδιαλείπτως υπέρ της προόδου και της ηθικής και πνευματικής ανόρθωσης της ανθρωπότητας με την ειρηνική και βαθμιαία ανύψωση του ατόμου, θεωρεί ύπατο αγαθό την ελευθερία της σκέψης και της συνείδησης, αποδοκιμάζει κάθε μέσον που απειλεί την ελευθερία και καταδικάζει τη βία, πρεσβεύοντας, ότι όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και έχουν τα ίδια δικαιώματα.

Οι ηθικές αρχές δεν αναπτύσσονται σε όλους με τον ίδιο τρόπο. Αυτό διατύπωσε χαρακτηριστικά ο Πλάτων διακηρύσσοντας ότι «οὐδείς ἐκὼν κακὸς ἀλλὰ δι' ἔξιν πονηρὰν καὶ ἀπαιδεύτον», που σημαίνει ότι κανείς δεν είναι κακός με την θέλησή του αλλά συμπεριφέρεται με κακότητα εξ αιτίας των ενστίκτων του και της έλλειψης παιδείας. Δυστυχώς υπάρχουν και οι ολιγόφρονες, οι άφρονες, οι παράφρονες, οι υβριστές, οι μεγαλαυχούντες, με την κακή ανατροφή και την αφρόντιστη παιδεία τους, όσοι εξελίχθηκαν σε κακούς, συχνά όχι με την εκλογή και τη θέλησή τους⁴⁵. Παρ' όλα

⁴⁵ Η φράση αυτή είναι παράφραση του ρητού “ἔστι τοῦτο, ὡς ἔοικεν, ἐν ἀνθρώπου φύσει, ἐπὶ ᾧ οἶεται κακὰ εἶναι ἐθέλειν ἰέναι ἀντὶ τῶν ἀγαθῶν”, το οποίο ο Πλάτων αποδίδει στον Σωκράτη στον *Πρωταγόρα* (358d) καθώς και του άλλου ρητού «οὐ γὰρ ἐκὼν ἀμαρτάνει»

αυτά υπάρχουν οι περιπτώσεις ανθρώπων που, ενώ γνωρίζουν να διακρίνουν το καλό από το κακό, εν τούτοις πράττουν συνειδητά το κακό. Επομένως οφείλουμε εμείς ως άνθρωποι να έχουμε ασκηθεί και να πράττουμε με επιλογή μας, εκούσια, πάντοτε το καλό.

Αναζητώντας το περιεχόμενο και την ανάλυση του όρου «ηθική» ο ερευνητής θα λάβει ως απάντηση ότι πρόκειται για το σύνολο των θεσμοθετημένων κανόνων μιας κοινωνίας, με τους οποίους καθορίζεται η συμπεριφορά των ατόμων έχοντας ως βάση το γενικώς κοινωνικά αποδεκτό⁴⁶. Αυτό σημαίνει ακριβώς ότι ευρισκόμαστε απέναντι σε νοητική και ψυχολογική κατάσταση, η οποία ρυθμίζει την κοινωνική συμπεριφορά των ατόμων μιας κοινωνίας σε κάθε εποχή.

Πρέπει όμως να κάνουμε μία βασική διάκριση, δίδασκε ο καθηγητής Ιωάννης Ν. Θεοδωρακόπουλος. Ήθος και ηθική σχετίζονται δίχως ποτέ να ταυτίζονται. Το ήθος, όσο υψηλό και αν είναι, πάντως θα παρουσιάζει μονόπλευρη εκτίμηση και πραγμάτωση της έννοιας του ανθρώπου, ενώ η ηθική, ως φιλοσοφική επιστήμη, ζητεί να δώσει ολόπλευρη εκτίμηση της έννοιας του ανθρώπου ως δημιουργού των ηθικών και των άλλων αξιών της ζωής. Και σε άλλο σημείο έγραφε: *«Η ηθική αξία, όσο κι αν η έδρα της είναι η προσωπικότητα, πραγματώνεται όμως μέσα στην κοινότητα των ανθρώπων, εκεί όπου υπάρχει απέναντι ο ένας στον άλλο, όπου το εγώ έχει απέναντί του το συ. Δεν είναι ούτε η προσωπικότητα αδέσμευτη από κοινωνία, ούτε φανερώνεται ποτέ το είναι της και η αξία της εξωκοινωνικά»*⁴⁷.

Ο άνθρωπος καλείται να διατηρεί διαρκώς άγρυπνο μέσα του τον ηθικό νόμο. Το χαρακτηριστικό γνώρισμα της ηθικής ελευθε-

που επίσης ο Πλάτων αποδίδει στον Σωκράτη στην Πολιτεία (IX 589c).

⁴⁶ www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/searc.html?

⁴⁷ Θεοδωρακοπούλου Ι. Ν.: *Σύστημα Φιλοσοφικής Ηθικής*. Αθήνα 1965⁴, σ. 119.

ρίας είναι ότι ανά πάσα στιγμή καλείται ο καθένας να υπερνικήσει μέσα του την ηθική αντινομία, τη σύγκρουση του φυσικού με τον ηθικό νόμο. Δεν είναι η ελευθερία μέγεθος σταθερό. Μειώνεται και αυξάνεται, όπως και η πλάνη και αντίθετα από την αμαρτία και την λύτρωση που είναι εξ αρχής αμετακίνητα⁴⁸. Επομένως ο τελικός σκοπός του ανθρώπου δεν επιτυγχάνεται με ένα και μόνο κατόρθωμα, διότι η ελευθερία του ανθρώπου δεν υπάρχει, γίνεται, κερδίζεται. Ο άνθρωπος είναι μια κινούμενη ελευθερία μία «γένεσις εἰς οὐσίαν», όπως θα έλεγε ο Πλάτων. Με άλλα λόγια κίνηση από το μη είναι στο είναι, από την ανελευθερία στη ελευθερία⁴⁹.

Ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ον. Τούτο προκύπτει εμφανέστατα και από τις σημερινές εκδηλώσεις της ζωής του σε όλη την επιφάνεια του πλανήτη μας και από την μελέτη της ιστορίας του επίσης και κατά τους σκοτεινούς ακόμη και τους πολύ μακρινούς χρόνους, εκείνους τους οποίους αποκαλούν πρωτόγονους. Χωρίς καμία εξαίρεση το κατανοεί ο καθένας στην καθημερινή ζωή του, σε κάθε μορφής δραστηριότητά του, και εκείνοι ακόμη που ασκητεύουν, και αυτοί το ζουν στο καθεστώς μιας κοινοβιακής συνύπαρξης. Το αισθανόμαστε κατά τη διαρκή προσαρμογή μας προς τις συναφείς συνθήκες αυτής της προσαρμογής, ως υπάρξεις ζωικές, με τις ανάλογες αξιώσεις σε όλες τις βιωματικές περιπτώσεις. Το επιτάσσει η επιτέλεση του προορισμού μας, που φαίνεται και για μας τους ανθρώπους να είναι δικαίωση του είδους μας. Στην Ακολουθία του Μυστηρίου του Γάμου ακούγεται το χαρακτηριστικό: *«ὁ ἐν ἀρχῇ πλάσας τὸν ἄνθρωπον, καὶ θέμενος αὐτὸν ὡς βασιλέα τῆς κτίσεως, καὶ εἰπὼν «Οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον ἐπὶ τῆς γῆς ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν».* Είναι ευνόητο ότι η ευχή είναι αποτέλεσμα εμπειρίας. Πραγματικά το ότι ο άνθρωπος δεν είναι καλό να μένει μόνος μαρτυρεί την κοινωνικότητά του.

⁴⁸ Θεοδωρακοπούλου Ι.Ν., έ.α. σσ. 172-173.

⁴⁹ Θεοδωρακοπούλου Ι.Ν., έ.α. σ.173.

Ο Ισοκράτης⁵⁰ στον *Πρός Νικοκλέα*⁵¹ Λόγο του, στον οποίο εκθέτει τις απόψεις του για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να ασκείται καθήκοντά του ένας σωστός κυβερνήτης, μεταξύ άλλων προσέθετε: «Τὰ [μέν] πρὸς τοὺς θεοὺς ποιεῖ μὲν ὡς οἱ πρόγονοι κατέδειξαν, ἡγοῦ δὲ θῦμα τοῦτο κάλλιστον εἶναι καὶ θεραπείαν μεγίστην, ἄν ὡς βέλτιστον καὶ δικαιοτάτον σαυτὸν παρέχης· μᾶλλον γὰρ ἐλπίς τοὺς τοιούτους ἢ ἱερεῖα πολλὰ καταβάλλοντας πράξιν τι παρὰ τῶν θεῶν ἀγαθόν»⁵². Δηλαδή συμβούλευε τον νεαρό διάδοχο του βασιλείου της Κύπρου να λατρεύει τους θεούς, όπως έκαναν οι πρόγονοι, και ότι η ωραιότερη θυσία και η σπουδαιότερη λατρεία είναι να γίνεται όσο το δυνατόν καλύτερος και δικαιοτέρος. Τότε υπάρχει ελπίδα ν' αποδώσουν οι θεοί τα αγαθά σε όσους έχουν τέτοιες αρετές, παρά σε όσους θυσιάζουν πολλά σφάγια. Αυτή την ίδια έννοια έχει και η παραβολή τόσο του τελώνη και του φαρισαίου όσο και του καλού Σαμαρείτη στην Καινή Διαθήκη. Και οι δύο διδασκαλίες, σε διαφορετικές εποχές διατυπωμένες και από διαφορετικές οπτικές γωνίες, συγκλίνουν στον ίδιο στόχο.

Αλλά εγκολπούμενοι δια των Αρχών της Ελευθερίας, της Ισότητας και της Αδελφосύννης οφείλουμε να πρεσβεύουμε το ίδιο.

⁵⁰ Ο Ισοκράτης (436-338 π.Χ.) Από τους σπουδαιότερους ρητοδιδασκάλους της κλασικής αρχαιότητας, παράγων σπουδαίος στη διαμόρφωση της πολιτικής κατάστασης του καιρού του. Η ανάμειξή του στα κοινά ήταν έμμεση. Με τους λόγους του προσπάθησε να παρέμβει στην πολιτική της Αθήνας εκφράζοντας πανελλήνιες ιδέες. Σώζονται εικοσιέννας λόγοι του, εννέα επιστολές και αποσπάσματα του έργου του.

⁵¹ Ο Νικοκλής ήταν βασιλεύς της αρχαίας Σαλαμίνας της Κύπρου (374-361 π.Χ.), γιος του Ευαγόρα Α΄. Ανέβηκε στον θρόνο αμέσως μετά την δολοφονία του πατέρα και του αδελφού του Πινυταγόρα. Έκανε σπάταλη και ακόλαστη ζωή σε μια περίοδο μάλιστα κατά την οποία στην Κύπρο γίνονταν συνέχεια επαναστάσεις κατά της περσικής κατοχής και τα δημόσια ταμεία ήσαν άδεια. Πέθανε το 361 π.Χ. φυλακισμένος και τον διαδέχτηκε ο Ευαγόρας Β΄, αδελφός ή γιος του.

⁵² Ισοκράτους *Πρός Νικοκλέα*, 20.1

Κάθε αρχή ως κίνηση με φιλοσοφικούς προσανατολισμούς και φιλοσοφικές επιδιώξεις εμφανέστερες, βασική αντίληψη στο κεφάλαιο αυτό είναι, ότι πέραν του ενστίκτου το οποίο ρυθμίζει τη συμπεριφορά ενός ή κάθε αγελαίου ζώου, στις μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις υπάρχει και μία άλλη κατάσταση περισσότερο νοητική. Αυτή είναι η λογική. Πρόκειται για την ικανότητα του ανθρώπου να μελετά τα διάφορα περιστατικά, τα οποία σχετίζονται προς την ύπαρξή του, προς τη λειτουργία της ζωής του και να τα μελετά μάλιστα με μια ευρύτητα όχι απλώς πρακτική αλλά θεωρητική, δηλαδή με περίσκεψη και αποδεικτικά, σε βάθος, και να καταλήγει στις συμφερότερες, τις ορθότερες λύσεις.

Με άλλα λόγια είναι κοινή αντίληψη ότι ο άνθρωπος πρέπει να ζει έχοντας ως γνώμονα ορισμένες υψηλές ιδέες, με διαχρονική και ακατάλυτη αξία, που αναφέρονται στο υψηλό φρόνημα και την υπεράνω όλων αγάπη στον συνάνθρωπο και εκφράζονται ως αρχές της Ελευθερίας, της Ισότητας και της Αδελφοσύνης.

Στη διαδρομή των αιώνων δεν είναι λίγες οι φορές που ο άνθρωπος συμπεριφέρθηκε και συνεχίζει και στην εποχή μας να συμπεριφέρεται χωρίς ίχνος από αυτές τις αρχές. Ας έχει ακούσει τους αρχαίους έλληνες φιλοσόφους, ας έχει ενωτισθεί τη διδασκαλία του Ευαγγελίου ή κάθε άλλου που για τον καθένα έχει αξία ανωτέρου ήθους. Γίνεται λύκος για τον άλλον άνθρωπο, *homo homini lupus est*, όπως είχε ειπεί ο άγγλος φιλόσοφος Τόμας Χομπς, δηλαδή εγωιστής, ανάληγτος, σκληρός, χωρίς συμπόνια για τον συνάνθρωπό του. Σύμφωνα με τον Φρόνυτ, ο άνθρωπος εξελίσσεται στο ανώτατο όριο της ζωικής κυριαρχίας, χρησιμοποιεί όμως τις ίδιες μορφές προσαρμογής στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος όπως και τα ζώα στη ζωή του.

Αυτό βέβαια αφήνει έξω την ηθική. Διότι όταν ενσυνείδητα ο άνθρωπος μεταχειρίζεται τους άλλους ανθρώπους ως μέσα ή όργανα για να την επιτυχία των σκοπών του παύει να είναι ηθικός. Γίνεται ανήθικος. Όταν ο εγωισμός παύσει να υπάρχει ως φυσική ασύνειδη κατάσταση και εξελιχθεί σε ενόρμημα, δηλαδή σε παθο-

λογική τάση για διάπραξη διαφόρων ενεργειών, γίνεται αντικείμενο ηθικού ελέγχου, αφού διχάζει τη ζωή του ανθρώπου, γίνεται σκοπός, επομένως με αρνητική ηθική σημασία, διότι ωθεί τον άνθρωπο να καταπατά την αξιοπρέπεια του άλλου ανθρώπου, προκειμένου να επιτύχει ό,τι έθεσε ως στόχο⁵³.

Αν κάποιος φέρει κατά νου το «Ολοκαύτωμα», τη θηριωδία που επέβαλαν άνθρωποι οι οποίοι θεωρούνται πολιτισμένοι σε συνανθρώπους τους, στα μέσα περίπου του 20^{ου} αιώνα, εξανίσταται. Είναι από καταβολής κόσμου γνωστό, ότι οι άνθρωποι δεν δικαιούνται να επιστρέφουν στην επικράτηση του ενστίκτου και να επιτίθενται, να εξουθενώνουν, να εξαφανίζουν άλλους ανθρώπους για οποιοδήποτε λόγο και με οποιαδήποτε μέσα που φθάνουν σε λαγνεία επίδειξης σκληρότητας και απανθρωπιάς.

Ο Ντ. Όουεν γράφει, ότι η συλλογιστική του Χίτλερ να κηρύξει τον πόλεμο φαινόταν κατ' αρχήν μια «μεγαλεπήβολη στιγμή τρέλας και μεγαλομανίας», ανεξήγητη και παράδοξη. Η σκοτεινή αυτή απόφαση ξεκαθαρίστηκε όταν, απευθυνόμενος στα ανώτατα στελέχη του ναζιστικού κόμματος στην καγκελαρία του Βερολίνου, διέταξε την εξόντωση όλων των Εβραίων στην κατεχόμενη Ευρώπη. Ισχυρίστηκε ότι αυτή την εξέλιξη την είχε «προφητέψει» σε ομιλία του στο Ράιχσταγκ στις 30 Ιανουαρίου 1939⁵⁴. Η ύβρις του Χίτλερ, συνεχίζει ο ίδιος, είχε πλέον υπονομεύσει κάθε φαινομενική δυνατότητα λογικής σκέψης. Είχε φτάσει στο σημείο να πιστεύει ότι μόνο η δική του κρίση, γνώμη, αντίληψη είχε σημασία. Θεωρούσε τις απόψεις των τρίτων ανάξιες λόγου και διέπραττε τραγικά σφάλματα. Σφάλματα ύβρεως. Και προσθέτει: Η αδυναμία να επανεξετάσει ο πολιτικός ηγέτης τις παλαιότερες πεποιθήσεις του και να αναθεωρήσει ριζικά τη στρατηγική του είναι χαρακτηριστικό σύμπτωμα του Συνδρόμου της Ύβρεως. Είναι πλέον

⁵³ Θεοδωρακοπούλου Ι. Ν.: *Σύστημα Φιλοσοφικής Ηθικής*. Αθήνα 1965⁴, σ. 309.

⁵⁴ Όουεν Ντέιβιντ, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία*, έ.α. σσ. 72-73.

έρμαιο του εγωισμού και του αυτοθαυμασμού του και οδηγείται με μαθηματική ακρίβεια στην αυτοκαταστροφή⁵⁵.

Στο σημείο αυτό και δεδομένων όσων συμβαίνουν στους καιρούς μας, δεν πρέπει να προσπεράσουμε μερικές γραμμές που παραθέτει επίσης ο Όουεν, από βιβλίο του Ίαν Κέρσοου⁵⁶, ότι δηλαδή ο Χίτλερ ήταν ο κυριότερος αρχιτέκτονας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ήταν υπεύθυνος για την γενοκτονία των Εβραίων. Η Γερμανία που γέννησε τον Αδόλφο Χίτλερ είδε τον εαυτό της στο όραμά του, τον ακολούθησε με προθυμία, μετείχε στην ύβριν του και γι' αυτό έπρεπε να μετάσχει στην τιμωρία του. Με άλλα λόγια παρουσιάζεται εδώ η ύβρις της εξουσίας όχι μόνον σε κάποιο άτομο ή ομάδα αλλά σε ένα ολόκληρο έθνος⁵⁷.

Ο αμερικανός γεροϋσιαστής W. Fullbright εξ άλλου, τον καιρό του πολέμου του Βιετνάμ, ανέλυσε πώς η αλαζονεία της ισχύος οδηγεί σε πράξεις αδικίας σε βάρος των αδυνάτων και σε πράξεις παρανοϊκές των δυνατών, ώστε τελικά να αποτυγχάνουν σε ό,τι ανέλαβαν να κάνουν αλαζονικά και άδικα. Η αλαζονεία της δύναμης έχει μέσα της τα σπέρματα αδικίας και αποτυχίας⁵⁸.

Συνήθως τέτοια αλαζονεία καταρρέει εκ των έσω, εξ αιτίας λαθών των ίδιων των αλαζόνων και της υπερβολικής σιγουριάς, κύριου στοιχείου της αλαζονείας. Τα παραδείγματα μεγάλων προσωπικοτήτων που καταστράφηκαν από την αλαζονεία τους είναι πολλά. Ένα χαρακτηριστικό, που έρχεται στο μυαλό των

⁵⁵ Όουεν Ντέιβιντ, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία*, έ.α. σ. 73

⁵⁶ Ο Ίαν Κέρσοου (1943-) άγγλος ιστορικός, ο οποίος γεννήθηκε στο Όλνταμ του Λαγκασάιρ, ασχολήθηκε με τη βιογραφία του Χίτλερ, σπούδασε στο Λίβερπουλ και στην Οξφόρδη. Εξελέγη αρχικά καθηγητής της μεσαιωνικής και νεότερης ιστορίας στο πανεπιστήμιο του Μάντσεστερ και κατόπιν, ως την συνταξιοδότησή του, καθηγητής στο πανεπιστήμιο του Σέφιλντ.

⁵⁷ Όουεν Ντέιβιντ, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία*, έ.α. σ. 78 και υποσ. 70 και 72.

⁵⁸ http://aktines.blogspot.gr/2012/09/blog-post_24.html

περισσότερων, είναι αυτό του μεγάλου στρατηγού Ναπολέοντα, που δεν μπόρεσε να αποδεχθεί πως έπρεπε σε κάποιο σημείο να σταματήσει, πως δεν ήταν ανίκητος, για αυτό και τελικά έχασε ό,τι είχε κατακτήσει. «Δεν είναι έναν μονάχα άνδρα, τον Ναπολέοντα, που η Ευρώπη είναι αποφασισμένη να πολεμήσει. Είναι μια γενιά ανθρώπων χωρίς θρησκεία, χωρίς τιμή, χωρίς πατρίδα, χωρίς αρχές, μια γενιά που πρέπει να τιμωρηθεί και να διορθωθεί, έγραφε στον πατέρα του, από το στρατόπεδο των Ρώσων όπου ο τσάρος του είχε ζητήσει να τον συνοδεύσει»⁵⁹. Τέτοια παραδείγματα υπάρχουν και στον αθλητισμό, όπου όσες φορές ομάδες μεγαθήρια υποτίμησαν φαινομενικά πιο αδύναμους αντιπάλους έχασαν πολλά από τη δική τους αλαζονεία⁶⁰.

Ο αιώνας που μας πέρασε μπορεί να θεωρηθεί τόσο ο καλύτερος όσο και ο χειρότερος στην παγκόσμια πολιτική ιστορία. Οι γενοκτονίες και οι μαζικές δολοφονίες αμάχων κατά την διάρκεια των διαφόρων πολέμων συνηγορούν στο ότι ήταν ο χειρότερος. Η εξάπλωση της δημοκρατίας όμως αποτελεί βασικό δείκτη προόδου και τα εκατόν χρόνια που μεσολάβησαν ανάμεσα στο 1906 και το 2006 ήταν τα καλύτερα για τη δημοκρατία. Σύμφωνα με το Freedom House, μια οργάνωση στη Νέα Υόρκη που μελετά συστηματικά τη δημοκρατία, το 1900 δεν υπήρχαν πραγματικές δημοκρατίες. Το 1950 υπήρχαν μόλις είκοσι δύο. Το 2000, όμως, υπήρχαν 120⁶¹.

Δυστυχώς τα ολοκαυτώματα συνεχίζονται με την ίδια ένταση σε διάφορα σημεία της οικουμένης και η ανθρωπότητα συνεχίζει να παρακολουθεί ζαλισμένη. Η χώρα μας βιώνει αυτή την εποχή την τραγωδία ανθρώπων που απεγνωσμένα ρίχνονται στα μανιασμένα κύματα, διακυβεύοντας τη ζωή και την ακεραιότητά τους, προκειμένου να αποφύγουν το Σύνδρομο της Ύβρεως κάποιων νέων δι-

⁵⁹ Κακούρη Αθηνάς: 1821. Η αρχή που δεν ολοκληρώθηκε. Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2012, σ. 72.

⁶⁰ http://aktines.blogspot.gr/2012/09/blog-post_24.html

⁶¹ Όουεν σ. 452.

κατόρων που σκοτώνουν «εν ψυχρῶ» και καταστρέφουν παράλληλα χωρίς λογική την πολιτιστική κληρονομιά της οικονομίας.

Τις τελευταίες δεκαετίες γίναμε θιασώτες μιας αλλόκοτης πρακτικής, διαβάσαμε σε εκκλησιαστική ιστοσελίδα να γράφει ο Νίκος Μαρκέας, Χειρουργός Ορθοπαιδικός. Στην αρχή ο πόλεμος του Κόλπου, στη συνέχεια οι βομβαρδισμοί στην πρώην Γιουγκοσλαβία, αργότερα η μάχη της Βαγδάτης και, πρόσφατα, ο πόλεμος στη Συρία σηματοδότησαν το ξεκίνημα μιας άλλης εποχής. Τώρα οι αντιμαχόμενοι δεν έχουν να μοιράσουν τίποτε. Άλλοι κρύβονται πίσω απ' αυτούς. Απλώς, ο ένας εισβάλλει στο έδαφος του άλλου με αφορμές στερημένες κάθε δικαίου και ηθικής, αδιαφορώντας για τις διεθνείς συμβάσεις και τη γενική κατακραυγή. Και χρησιμοποιεί την υπεροπλία του για να καθυποτάξει τον αδύναμο και να επιβάλει τη βούλησή του. Ονομάζει αυθαίρετα την πολεμική του επιχείρηση «ανθρωπιστική βοήθεια», τους αντίπαλους πατριώτες «τρομοκράτες», τους δικούς του μισθοφόρους «ήρωες». Πρέπει κανείς να είναι εξαιρετικά αφελής για να δικαιολογήσει τα ακατανόητα.

Αυτό που είναι απελπιστικά σκληρό παράδειγμα αλαζονείας της εξουσίας στις ημέρες που διέρχεται η ανθρωπότητα και μάλιστα με επίκεντρο τη χώρα μας, είναι η συμπεριφορά της κυβέρνησης της Δανίας, η οποία προκειμένου να αποθαρρύνει την είσοδο των προσφύγων στη χώρα «αφού σκλήρυνε τους ελέγχους στα σύνορά της κατέληξε τώρα να παίρνει τα κοσμήματα και άλλα πολύτιμα αντικείμενα από τους πρόσφυγες και τους μετανάστες ώστε να χρηματοδοτήσει την φιλοξενία τους!». Το μέτρο άρχισε να εφαρμόζεται από τα μέσα Φεβρουαρίου 2016. Όπως μετέδωσαν τα Μέσα Ενημέρωσης: «Ο επίμαχος νόμος της Δανίας, που επιτρέπει στην αστυνομία να κατάσχει αντικείμενα αξίας των μεταναστών που εισέρχονται στη χώρα, τέθηκε σήμερα σε ισχύ, με την κυβέρνηση να γνωστοποιεί τις συστάσεις της, οι οποίες αποκλείουν κυρίως τις βέρες. Οποιοδήποτε αντικείμενο έχει συναισθηματική αξία αποκλείεται από το πεδίο εφαρμογής αυτού του νόμου εφ' όσον «συνδέεται με μια ιδιαίτερη προσωπική ιστορία

που το καθιστά αναντικατάστατο», γράφει το υπουργείο Μεταναστευσης στις οδηγίες του προς τις δυνάμεις της τάξης. Πριν από οποιαδήποτε έρευνα, οι αστυνομικοί οφείλουν να ζητούν από τους αφιχθέντες να επιδεικνύουν όλα τα χρήματα σε μετρητά και τα αντικείμενα αξίας που μεταφέρουν. Στη συνέχεια μπορούν να ψάχνουν τις τσάντες ή τις βαλίτσες»!⁶²

Ο φραγμός στη βία δεν γίνεται ούτε με ευχολόγια ούτε με ανάλογα αντίποινα. Είναι γνωστόν πως καμιά αλήθεια δεν έγινε αποδεκτή χωρίς αγώνες και χωρίς εμπόδια αντιδραστικά. Η ιστορία είναι γεμάτη από απίστευτα παραδείγματα κατά την ανοδική εκπολιτιστική πορεία της ανθρωπότητας για την μεγάλη αντίδραση και τις τεράστιες δυσκολίες που συνάντησαν ακόμη και οι απλούστερες και ολοκάθαρες Αλήθειες μέχρι της γενικής αποδοχής των.

Αυτό που έχει τεράστια σημασία για το μέλλον του κόσμου είναι να λέμε όλοι την αντικειμενική αλήθεια στα παιδιά μας. Είναι ο λόγος που συχνά καγχάζουν, όταν τους κάνουμε λόγο για τις ηθικές αρχές στις οποίες αναφερθήκαμε. Τους μιλήσαμε στα σχολεία τους ξερά για «ιστορικά» γεγονότα που περιορίζονταν σε μάχες και σε οικονομικά οφέλη. Ίσως είναι καιρός να αναθεωρήσουμε. Ας μην περιμένουμε την Πολιτεία και ας μην κατηγορούμε μεμψιμοιρώντας. Πολιτεία είναι ο καθένας από εμάς και εμείς ανατρέφουμε για την ευκολία μας γενίτσαρους. Αν πραγματικά επιθυμούμε να μην επαναλαμβάνονται «Ολοκαυτώματα» είναι πλέον καιρός να μάθουμε τις νεότερες γενεές να στρέφονται να ακολουθούν γνήσιες ιδέες και ανθρώπινες πρακτικές. Αν πραγματικά επιθυμούμε να μην επαναλαμβάνονται «Ολοκαυτώματα» να μην δεχόμαστε ότι μέσα μας αντί για αγάπη έχουμε την καρδιά του κτήνους.

«Γιὰ νά τεθῆ ὁ ἄνθρωπος ὡς ἠθική ὑπόσταση καί ἀξίωμα, πρέπει νά προχωρήσῃ πέραν ἀπό τό σημεῖο πού τήν ἄφησε ἡ φύση ἢ ἡ τύχη», δίδασκε ο Ι. Θεοδωρακόπουλος. «Ὅ,τι δέν εἶναι κατά

⁶² <http://www.iefimerida.gr/news/249514/dania-katashoyn-kosmimata-kai-hrimata-apo-metanastes-afinoyn-mono-tis-veres-toys>

τόν νόμο τῆς ἀνάγκης, γίνεται μόνο του. Ὅ,τι ὁμως δέν εἶναι ἀλλά πρέπει νά εἶναι, τοῦτο γίνεται μέ ἀπόφαση καί ἐσωτερική κατάφαση. Ὅ,τι γίνεται κατά τόν νόμο τῆς αἰτιότητας- καί ἔτσι γίνεται ἡδονή, δέν μπορεῖ νάχη καμμιά ἠθική σημασία. Γιατί τότε θά εἶχαν ἠθική καί τά ζῶα. Ὅ,τι δέ ὑπάρχει καί δέν μπορεῖ ποτέ νά γίνει ἀπό φυσικά αἷτια ἀλλά ἀπό τήν αὐτόνομη βούληση τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτο εἶναι χρέος καί ἀξίωμα»⁶³.

Το συμπέρασμα ἀπό ὅλα ὅσα προαναφέρθηκαν εἶναι ὅτι ἡ ἐννοια του δικαίου καὶ τῆς ἠθικῆς που ἀπορρέει ἀπό τὴν ἀνθρώπινη φύση εἶναι αἰώνια. Ἡ ἐννοια τῆς δικαιοσύνης ὡς πολιτειακῆς ἀρχῆς, ἀποτέλεσμα ἀνθρωπίνων διαβουλεύσεων, ἔχει διάρκεια ὅση ἡ ἀνάγκη τῆς ζωῆς ὀρίζει καὶ τὰ πολιτικά δεδομένα καθορίζουν τὴν ἀνάγκη τῆς διατηρήσεώς της. Ὅπωςδήποτε πάντοτε οφείλει νὰ θεμελιώνεται ἐπὶ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν, που εἶναι σύμφυτες με τὸν ἀνθρώπο, ὥστε ἡ οδὸς του βίου νὰ εἶναι ἀσφαλῆς, μακρὰ καὶ χωρὶς Συμπληγάδες.

⁶³ Θεοδωρακοπούλου Ι. Ν.: *Σύστημα Φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς*, Ἀθήνα 1965⁴, σ. 317.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Υβρις-Το Σύνδρομο της αλαζονείας της εξουσίας

Με τον όρο *αλαζονεία της εξουσίας* ορίζεται η υπεροψία, η οποία προέρχεται από την στρεβλή άσκηση της εξουσίας. Οποσδήποτε, η αλαζονεία δεν είναι χαρακτηριστικό πίστης σε πρόσωπο, θεσμό, θρησκεία ή ιδέα αλλά ίδιον του εγωιστή ανθρώπου. Η οποιαδήποτε πίστη δεν μπορεί να είναι αλαζονική. Η ύπαρξη ορισμένων «πιστών» της δεν σημαίνει ότι είναι γενικά αποδεκτή, σύννομη. Αλαζονεία, όπως διευκρινίστηκε, είναι η υπέρβαση των ορίων, των εσκαμμένων.

Όπως παρατηρεί ο διδάκτωρ φιλοσοφίας του Εδιμβούργου και επίτιμος σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου Φανούριος Κ. Βώρος: «Τα συμπτώματα αλαζονείας συχνότερα εκδηλώνονται:

α) Ως συμπεριφορά κοινωνικών ομάδων που έχουν επικρατήσει πρόσκαιρα και νομίζουν ότι σώζουν την κοινωνία, ότι μόνο αυτοί γνωρίζουν την οδό της σωτηρίας. β) Ως συμπεριφορά πολιτικών σχηματισμών που διαχειρίστηκαν ή διαχειρίζονται για κάποιο διάστημα την εξουσία και νιώθουν την παρουσία τους απαραίτητη πια και μόνη σωτηρία για την πορεία της κοινωνίας. γ) Ως συμπεριφορά ατόμων που διαχειρίζονται κάποιο αξίωμα, μικρό ή μεγάλο ή μεγαλύτερο, και αισθάνονται ως μόνοι αρμόδιοι να σώζουν (ή να αρνούνται τη σωτηρία στους άλλους)⁶⁴.

⁶⁴ Ανάλυση του περιστατικού στο βιβλίο: Φ.Κ. Βώρου, *Δοκίμια Ιστορίας, Κοινωνιολογίας, Γενικής Παιδείας*, όπου το δοκίμιο: «Διάλογος Μηλίων και Αθηναίων».

Δυστυχώς παραδείγματα αλαζονείας της εξουσίας δεν είναι σπάνια, ήδη από την αρχαιότητα. Μάλιστα δύο από αυτά τα καταγράφει ο Θουκυδίδης στις *Ιστορίες* του με πρωταγωνιστές τους Αθηναίους από τη μία πλευρά και τους κατοίκους της Νάξου και τις Μήλου από την άλλη, σε δύο ξεχωριστά γεγονότα, που απέχουν περίπου πενήντα χρόνια το ένα από το άλλο.

Η πρώτη περίπτωση χρονολογείται στο 468 π.Χ. και σηματοδοτεί το πρώτο έκδηλο σύμπτωμα της δυσαρέσκειας που επικρατούσε μεταξύ των συμμάχων των Αθηνών εξ αιτίας της καταθλιπτικής εξουσίας που ασκούσε επ' αυτών⁶⁵. Ο Θουκυδίδης σχολιάζει ως εξής: «Ναξίοις δὲ ἀποστᾶσι μετὰ ταῦτα ἐπολέμησαν καὶ πολιορκία παρεστήσαντο, πρώτη τε αὕτη πόλις ξυμμαχίς παρὰ τὸ καθεστηκὸς ἐδουλώθη, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἄλλων ὡς ἐκάστη ξυνέβη. αἰτίαι δὲ ἄλλαι τε ἦσαν τῶν ἀποστάσεων καὶ μέγιστα αἱ τῶν φόρων καὶ νεῶν ἔκδειαι καὶ λιποστράτιον εἶ τῷ ἐγένετο· οἱ γὰρ Ἀθηναῖοι ἀκριβῶς ἔπρασσον καὶ λυπηροὶ ἦσαν οὐκ εἰωθόσιν οὐδὲ βουλομένοις ταλαιπωρεῖν προσάγοντες τὰς ἀνάγκας»⁶⁶.

Οι Νάξιοι μετείχαν στην Αθηναϊκή Συμμαχία από την ίδρυσή της (478 π.Χ.) και πλήρωναν «εισφορά» για τη συντήρηση στόλου

⁶⁵ Παπασταύρου Ἰω. Στ.: *Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος*, Ἐν Ἀθήναις, Ἐκδοτικαὶ Ἐπιχειρήσεις Ἡλία Χ. Χουρζαμάνη, 1968 σσ. 214-215.

⁶⁶ Θουκυδίδου *Ἱστορίαι* Α΄.98.4.-99.2. Δηλαδή: Μετά από αυτά πολέμησαν εναντίον των Ναξίων, οι οποίοι είχαν αποστατήσει, και τους υποχρέωσαν να παραδοθούν μετά από πολιορκία. Η Νάξος μάλιστα ήταν η πρώτη σύμμαχος πόλη που στερήθηκε την αυτονομία της αν και ήταν μέλος της ομοσπονδίας. Αργότερα όμως το ίδιο συνέβη και στις άλλες πόλεις με τον ένα ή τον άλλον τρόπο. Οι αιτίες των επαναστάσεων ήταν διάφορες, σημαντικότερες όμως ήταν η ανεπαρκής καταβολή των φόρων και η εισφορά σε πλοία, καθώς και η ολοσχερής μερικές φορές άρνηση της εκπλήρωσης της στρατιωτικής κατά θάλασσαν υπηρεσίας. Διότι οι Αθηναίοι εξεβίαζαν την καταβολή των φόρων με αυστηρότητα και εφάρμοζαν πειστικά μέτρα σε ανθρώπους που δεν ήταν συνηθισμένοι σε ταλαιπωρίες ούτε υποβάλλονταν σ' αυτές πρόθυμα.

προς προστασία όλων των Συμμάχων από πιθανή νέα περσική επιδρομή. Το 468 π.Χ. όμως, νομίζοντας ότι ο κίνδυνος είχε πλέον εκλείψει, έκριναν ότι δεν υπήρχε λόγος να συνεχίσουν να πληρώνουν αυτή την εισφορά. Όπως παραδίδει ο Θουκυδίδης, οι Αθηναίοι, που χρησιμοποιούσαν τις εισφορές όχι μόνον για την Συμμαχία αλλά και για δικές τους υποθέσεις, έσπευσαν με στόλο, που, όπως είναι ευνόητο, τον συντηρούσαν με τα συμμαχικά χρήματα, και έφθασαν με αρχηγό τον Κίμωνα μπροστά από τη Νάξο⁶⁷. Η αποστατική αυτή κίνηση είχε άδοξο τέλος για τους Ναξίους, διότι υποχρεώθηκαν όχι μόνον να πληρώσουν αυξημένη την εισφορά αλλά και να κατεδαφίσουν τα τείχη τους. Έτσι, όπως χαρακτηριστικά λακωνικά γράφει ο Θουκυδίδης στο απόσπασμα που υπάρχει λίγο πιο πάνω, η Νάξος ήταν η πρώτη από τις ελληνικές πόλεις που υποδουλώθηκε.

Η δεύτερη περίπτωση είναι πολύ περισσότερο τραγική και αφορά στην δραματική τύχη των κατοίκων της Μήλου το έτος 416 π.Χ. Η Μήλος ήταν αποικία των Λακεδαιμονίων αλλά είχε παραμείνει σε όλη την ως τότε διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου ουδέτερη και δεν είχε λάβει μέρος στις συγκρούσεις εναντίον των Περσών. Οι Αθηναίοι θεώρησαν με την αλαζονεία του ισχυρού, γράφει ο Φ. Κ. Βώρος, ότι δεν είχαν τέτοιο δικαίωμα οι Μήλιοι και απαίτησαν την ένταξή τους στη «συμμαχία», που είχε από καιρό μετατραπεί από συνεργασία ίσων σε ηγεμονία (αρχή) των δυνατών. Στη διαμαρτυρία των Μηλίων ότι αυτή η πολιτική είναι εκβιαστική, άδικη, η απάντηση των Αθηναίων ήταν σαφώς αλαζονική – κυνική: Δικαιοσύνη νοείται μόνο ανάμεσα σε ισοδύναμους: όταν ο όρος αυτός απουσιάζει, τότε ο ισχυρός κάνει ό,τι θέλει και ο αδύναμος βάζει την ουρά κάτω από τα σκέλη⁶⁸.

Οι Μήλιοι αρνήθηκαν να υποχωρήσουν στις απαιτήσεις των

⁶⁷ www.voros.gr/epik/ar0430.doc

⁶⁸ Θουκυδίδου *Ιστορίαι* Γ'84-116. Ανάλυση του περιστατικού στο βιβλίο: Φ.Κ. Βώρου, *Δοκίμια Ιστορίας, Κοινωνιολογίας, Γενικής Παιδείας*, όπου το δοκίμιο: «*Διάλογος Μηλίων και Αθηναίων*».

Αθηναίων, πολιορκήθηκαν τον Μάρτιο του 416 π.Χ. και μετά από ηρωική άμυνα υπέκυψαν. Ο Θουκυδίδης παραθέτει τον διάλογο που διαμειφθηκε μεταξύ των Αθηναίων και των Μηλίων. Σε κάποιο σημείο οι Αθηναίοι κατά τρόπο που αποκαλύπτει σε όλη της την έκταση την αλαζονική, την προσβλητική συμπεριφορά τους, παραδίδεται ότι τους είπαν: «ὁ ὑμεῖς, ἦν εὖ βουλευήσθε, φυλάξεσθε, καὶ οὐκ ἀπρεπὲς νομιεῖτε πόλεώς τε τῆς μεγίστης ἡσσᾶσθαι μέτρια προκαλουμένης, ξυμμάχους γενέσθαι ἔχοντας τὴν ὑμετέραν αὐτῶν ὑποτελεῖς, καὶ δοθείσης αἰρέσεως πολέμου πέρι καὶ ἀσφαλείας μὴ τὰ χεῖρω φιλονικῆσαι ὡς οἴτινες τοῖς μὲν ἴσοις μὴ εἴκουσι, τοῖς δὲ κρείσσοσι καλῶς προσφέρονται, πρὸς δὲ τοὺς ἡσσους μέτριοί εἰσι, πλεῖστ' ἂν ὀρθοῖντο».⁶⁹

Το αποτέλεσμα της άρνησης εκ μέρους των κατοίκων της Μήλου να συμφωνήσουν το καταθέτει πάλι ο Θουκυδίδης: «καὶ ἐλθούσης στρατιᾶς ὕστερον ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἄλλης, ὡς ταῦτα ἐγίγνετο, ἦς ἦρχε Φιλοκράτης ὁ Δημέου, καὶ κατὰ κράτος ἤδη πολιορκούμενοι, γενομένης καὶ προδοσίας τινός, ἀφ' ἑαυτῶν ξυνεχώρησαν τοῖς Ἀθηναίοις ὥστε ἐκείνους περὶ αὐτῶν βουλευῆσαι. οἱ δὲ ἀπέκτειναν Μηλίων ὄσους ἠβῶντας ἔλαβον, παῖδας δὲ καὶ γυναῖκας ἠνδραπόδισαν τὸ δὲ χωρίον αὐτοὶ ᾤκισαν, ἀποίκους ὕστερον πεντακοσίους πέμψαντες»⁷⁰.

⁶⁹ Θουκυδίδου Ιστορία Ε' 111.4. Αυτό σεις, αν σκεφτείτε φρόνιμα, θα το αποφύγετε και δε θα νομίστε άπρεπο να υποχωρήσετε στην πολιτεία την πιο δυνατή που σας προτείνει όρους λογικούς, να γίνετε δηλαδή σύμμαχοί της πληρώνοντας φόρο, διατηρώντας τη χώρα σας, και, ενώ σας δίνεται η εκλογή ανάμεσα στον πόλεμο και στην ασφάλεια, σεις να διαλέξετε τα χειρότερα επιζητώντας να φανείτε ανώτεροι. Γιατί όσοι στους ίσους δεν υποχωρούν, στους δυνατότερους φέρονται φρόνιμα και στους κατώτερους δείχνονται μετριοπαθείς, αυτοί πιο πολύ προκόβουν (Μτφρ. Γεωργοπαπαδάκου Α.: *Εκλεκτά μέρη από τον Θουκυδίδη*. Θεσσαλονίκη 1974. Η γραμματική προσαρμογή του κειμένου οφείλεται στον Φ.Κ. Βώρο).

⁷⁰ 5.116.3-4. Δηλαδή: Ύστερα από το γεγονός αυτό ήρθε κι άλλος στρατός

Η αιφνίδια αυτή επίθεση εναντίον της Μήλου συνιστά εκδήλωση του πνεύματος ωμής βίας που επικρατούσε στην Αθήνα, όπου κυβερνούσε ο Αλκιβιάδης. Παράλληλα αποτελεί και στίγμα για τον πολιτισμό των Αθηνών⁷¹.

Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι η τιμωρία για την απάνθρωπη αυτή πράξη δεν άργησε να έλθει. Τρία χρόνια αργότερα οι αλαζόνες Αθηναίοι στη μακρινή Σικελία δέχθηκαν από το αμείλικτο χέρι της Νέμεσης τη σκληρή τιμωρία τους για την αλαζονική χρήση της εξουσίας τους, που έπληξε αδυσώπητα τον πανίσχυρο στόλο τους και αποδεκάτισε τα πολυπληθή στρατεύματά τους. Φαίνεται ότι η δικαιοσύνη έχει πάντοτε την τελευταία λέξη, έγραψε στην εφημερίδα «Το Βήμα» ο Γρηγόρης Μπέκος⁷².

Άλλη ανάλογη χαρακτηριστική περίπτωση είναι ο φόνος του Κλείτου του Μέλανα από τον Μέγα Αλέξανδρο, σημειώνοντας μια ακόμα εκδήλωση της ύβρεως της εξουσίας κάπου δύο χιλιάδες τριακόσια χρόνια πριν τον Όουεν. Ο βασιλιάς σκότωσε τον φίλο και στρατηγό του, ο οποίος του είχε σώσει τη ζωή στη διάρκεια της μάχης του Γρανικού ποταμού (334 π.Χ.), και ο οποίος αντίθετα με τους κόλακες που τον τριγύριζαν, του αντιτάχθηκε, θυμίζοντάς του ότι ήταν γιος του Φιλίππου και όχι του Άμμωνα Δία.

Όπως έγραφε η Αθ. Καλογεροπούλου, με τα λόγια του ο Ανά-

από την Αθήνα, με αρχηγό το Φιλοκράτη του Δημέα. Και οι Μήλιοι, επειδή πολιορκούνταν πια πολύ στενά, έγινε μάλιστα και κάποια προδοσία από ανάμεσά τους, συνθηκολόγησαν με τους Αθηναίους με τον όρο να αποφασίσουν εκείνοι για την τύχη τους. Κι αυτοί σκότωσαν όσους Μήλιους ενήλικους έπιασαν κι έκαμαν δούλους τα παιδιά και τις γυναίκες. Το νησί το αποικίσανε οι ίδιοι στέλνοντας αργότερα πεντακόσιους αποίκους (Γεωργοπαπαδάκου Α.: *Εκλεκτά μέρη από τον Θουκυδίδη*. Θεσσαλονίκη 1974. Η γραμματική προσαρμογή του κειμένου οφείλεται στον Φ.Κ. Βώρο).

⁷¹ Παπασταύρου Ίω. Στ.: *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος*, έ.α. σ. 264.

⁷² Μπέκος Γρηγόρης : <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=560794>

ξαρχος⁷³ καθισύχασε τουλάχιστον τις τύψεις του εκείνες που ξεκινούσαν από τα τελευταία λείψανα του σεβασμού του προς τη γνώμη των Μακεδόνων. Προσθέτει επίσης ότι με την πάροδο του χρόνου ο Αλέξανδρος υιοθετούσε μερικές ανατολικές συνήθειες και ταυτόχρονα γινόταν διαρκώς και περισσότερο απολυταρχικός, παρασυρόμενος από το πνεύμα των τοπικών ηγεμόνων. Αυτό βαθμιαία προξένησε στους Έλληνες δυσαρέσκεια, που εξελίχθηκε σε αγανάκτηση, όταν επιχείρησε να καθιερώσει την προσκύνηση για να μην αισθάνονται μειονεκτικά οι Πέρσες όταν τον προσκυνούσαν. Ανεξάρτητα από τις αντιδράσεις αυτές, ορισμένοι από τους ανθρώπους του περιβάλλοντος του Μεγαλέξανδρου άρχισαν να παρουσιάζουν ροπή προς την κολακεία και τη δουλοπρέπεια, ώστε να δημιουργηθεί γι' αυτούς ο χαρακτηρισμός *Αλεξανδροκόλαξ*⁷⁴.

Οι ιστορικές πηγές περιέχουν αντιφάσεις σχετικά με τις λεπτομέρειες όσων συνέβησαν και η συνειδητή προσπάθεια ορισμένων συγγραφέων να εκμεταλλευτούν το γεγονός δεν επιτρέπουν την ασφαλή αποκατάσταση της αλήθειας ως προς τα αίτια και τις περιστάσεις που οδήγησαν στο επεισόδιο. Πάντως κρατούμε από το κείμενο του Πλουτάρχου στον *Βίο Αλεξάνδρου* κάποια στοιχεία

⁷³ Ο Ανάξαρχος, 4^{ος} π.Χ. αι., ανήκει στη σχολή των Αβδήρων, δεν δεχόταν κανένα σταθερό κριτήριο για την αλήθεια. Η φιλοσοφική του θεωρία υποστήριζε ότι τα όντα, όσα βλέπουμε ή ακούμε, ευρίσκονται σε σκηνογραφία ή σε μία συνεχή κατάσταση ύπνου και ονείρου ή σε μια κατάσταση τρέλας. Κατά συνέπεια η ποιότητα της συμπεριφοράς μας καταντάει αδιάφορη. Είχε γενικό κανόνα στη ζωή του το «ευδαίμωνως ζην» και εξ αιτίας αυτού απέκτησε την ονομασία «ευδαιμονικός». Κατηγορήθηκε ότι ενεθάρρυνε τον κακό εαυτό του Μεγάλου Αλεξάνδρου του οποίου υπήρξε προσωπικός φίλος. Παριστάνεται περισσότερο ως κόλακας παρά ως φίλος. Είχε μαρτυρικό θάνατο από τον τύρανο της Κύπρου Νικοκρέοντα (από το βιβλίο του φιλολόγου συγγραφέα Θανάση Μουσόπουλου – Άβδηρα γη του κάλλους και του στοχασμού.

⁷⁴ Καλογεροπούλου Άθηνās: Άναθεώρηση τής πολιτικῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐσωτερικὴ ἠθικὴ κρίση. *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. Δ', *Μέγας Ἀλέξανδρος*, σσ. 163-164.

που αναφέρονται στην επομένη ημέρα του φόνου: «ὁ δ' Ἀνάξαρχος ἰδίαν τινὰ πορευόμενος ἐξ ἀρχῆς ὁδὸν ἐν φιλοσοφίᾳ, καὶ δόξαν εἰληφῶς ὑπεροψίας καὶ ὀλιγωρίας τῶν συνηθῶν, εὐθύς εἰσελθὼν ἀνεβόησεν “οὗτός ἐστιν Ἀλέξανδρος, εἰς ὃν ἡ οἰκουμένη νῦν ἀποβλέπει ὁ δ' ἔρριπται κλαίων ὥσπερ ἀνδράποδον, ἀνθρώπων νόμον καὶ ψόγον δεδοικώς, οἷς αὐτὸν προσήκει νόμον εἶναι καὶ ὄρον τῶν δικαίων, ἐπεὶπερ ἄρχειν καὶ κρατεῖν νενίκηκεν, ἀλλὰ μὴ δουλεύειν ὑπὸ κενῆς δόξης κεκρατημένον.” “οὐκ οἶσθ” εἶπεν “ὅτι τὴν Δίκην ἔχει πάρεδρον ὁ Ζεὺς καὶ τὴν Θέμιν, ἵνα πᾶν τὸ πραχθὲν ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος θεμιτὸν ἦ καὶ δίκαιον;” τοιούτοις τισὶ λόγοις χρησάμενος ὁ Ἀνάξαρχος, τὸ μὲν πάθος ἐκούφισε τοῦ βασιλέως, τὸ δ' ἦθος εἰς πολλὰ χαννότερον καὶ παρανομώτερον ἐποίησεν»⁷⁵.

Φαίνεται ὅτι ὁ βασιλεύς ἔπεσε, χωρὶς νὰ το θέλει, θύμα τῆς κολακείας ἐκείνων ἀπὸ τοὺς δικούς του που ἠθελαν νὰ του τὴν προσφέρουν. Θέλοντας νὰ συνενώσει τὸν ἐλληνικὸ με τὸν βαρβαρικὸ κόσμον, παρατηροῦσε ἡ Αθηνά Καλογεροπούλου, βρήκε ἀντιμέτωπους τοὺς Ἕλληνας, διότι προσπάθησε, με κάθε τρόπο, νὰ τοὺς πιέσει νὰ ἀκολουθήσουν πολιτικὴ που ἐκεῖνοι δεν κατανοοῦσαν»⁷⁶.

⁷⁵ Πλουτάρχου *Ἀλέξανδρος* 52.4- 52-7. Δηλαδή: Ὁ Ἀνάξαρχος ἀκολουθώντας ἐξ ἀρχῆς δική του μέθοδο στη φιλοσοφία καὶ δίνοντας τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀδιαφοροῦσε γιὰ τὰ συνηθισμένα, μόλις εἰσήλθε στὸν θάλαμον τοῦ Ἀλεξάνδρου φώναξε: «αὐτός ἐστὶν ὁ Ἀλέξανδρος στὸν ὁποῖο ἀποβλέπει ἡ οἰκουμένη; Καὶ ἐκεῖνος πεσμένος κατὰχαμα κλαίει σαν ἀνδράποδο, φοβάται τὸν νόμον καὶ τὴν κατηγορία τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, στὸν ὁποῖον αὐτός πρέπει νὰ εἶναι νόμος καὶ ἀπόφαση τῶν δικαίων, ἀφοῦ νίκησε γιὰ νὰ διοικεῖ καὶ νὰ ἐξουσιάζει καὶ ὄχι γιὰ νὰ ὑπόκειται δουλικά στὴν ἀσκοπη γνώμη. Δεν γνωρίζεις, πρόσθεσε, ὅτι ὁ Ζεὺς ἔχει κοντά του τὴν Δίκην καὶ τὴν Θέμιδα καὶ τὴν Δίκην, ὥστε ὅλες οἱ πράξεις του ἡγεμόνα νὰ εἶναι θεμιτές καὶ δίκαιες; Αὐτὰ τὰ λόγια χρησιμοποίησε ὁ Ἀνάξαρχος, ἀνακούφισε τὸ πάθος τοῦ βασιλέως, ἐνισχύοντας ὁμῶς περισσότερο τὴν ματαιοδοξία καὶ τὴν ατιμωρησία του.

⁷⁶ Καλογεροπούλου Ἄθ.: *Ἀναθεώρηση τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου*, αὐτόθι.

Από τις πλέον εντυπωσιακές περιπτώσεις εκδηλώσεως του συνδρόμου της αλαζονείας της εξουσίας κατά τους νεότερους χρόνους σε πολιτικό επίπεδο είναι οι γνωστοί ως «Πόλεμοι του οπίου». Με το όνομα αυτό έμειναν γνωστοί στην ιστορία οι δύο πόλεμοι που εξαπέλυσε η Αγγλία εναντίον της Κίνας κατά τα διαστήματα 1839-1842 και 1856-1860. Στον δεύτερο συμμετείχε και η Γαλλία. Οι πόλεμοι αυτοί εντάσσονται στην επεκτατική πολιτική των μεγάλων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων της Ευρώπης προς την Ανατολή για την ανακάλυψη και αξιοποίηση νέων αγορών⁷⁷.

Προκειμένου λοιπόν να προωθήσει την αγορά οπίου στην Κίνα, όπου το κάπνισμά του ήταν αρκετά διαδεδομένο, πλημμύρισαν την κινεζική αγορά με όπιο, με αποτέλεσμα ο κινέζος αυτοκράτωρ να προσπαθήσει να εμποδίσει τη διάδοση και τη χρήση του. Μετά από πολλές προστριβές και αφού οι Άγγλοι δεν υπολόγιζαν τις απαγορεύσεις, ο τυχαίος θάνατος ενός Κινέζου από άγγλους ναύτες έδωσε το έναυσμα για συγκρούσεις, οι οποίες επεκτάθηκαν στις παράκτιες πόλεις της Κίνας με αποτέλεσμα η Κίνα να χάσει τον πόλεμο, που έληξε το 1842 και από τον οποίο τα οφέλη για τους Άγγλους ήσαν εντυπωσιακά⁷⁸.

Στις 8 Οκτωβρίου 1856 κινέζοι αυτοκρατορικοί αξιωματούχοι συνέλαβαν το πλήρωμα του πλοίου *Βέλος*, κινεζικής ιδιοκτησίας αλλά υπό βρετανική σημαία, για πειρατεία και λαθρεμπόριο. Μετά από διάφορα γεγονότα οι Άγγλοι κήρυξαν δεύτερο πόλεμο στην Κίνα. Τη συμπαράστασή τους στους Άγγλους εξέφρασαν και οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και η Ρωσία. Τελικά οι Κινέζοι υποχρεώθηκαν τον Ιούνιο του 1858 να υπογράψουν την συνθήκη του Τιεντσίν, με την οποία παραχωρούσαν και νέες ελευθερίες στους Ευρωπαίους, όπως άνοιγμα δέκα νέων λιμανιών για εμπορική δραστηριότητα, ελευθερία κινήσεων για τους ξένους στο εσωτερικό της χώρας, ελευθερία κινήσεων για τους χριστιανούς ιεραποστόλους, νομιμοποίηση των εισαγωγών οπίου κ.α.

⁷⁷ Πηγή: <http://www.sansimera.gr/articles/332#ixzz3xWhOV7mm>

⁷⁸ Πηγή: <http://www.sansimera.gr/articles/332#ixzz3xX8hVqZG>,

Επακολούθησαν και πολλά άλλα γεγονότα και συγκρούσεις, τα οποία υποχρέωσαν τον κινέζο αυτοκράτορα να επικυρώσει την συμφωνία του Τιεντσίν με την Σύμβαση του Πεκίνου τον Οκτώβριο του 1860⁷⁹.

Όπως γράφει ο Μανόλης Πλούσος: «Ουσιαστικά οι “πόλεμοι του οπίου” απετέλεσαν την μεγαλύτερη οικονομική επιχείρηση του βρετανικού ιμπεριαλισμού στην Ασία. Απέδειξαν πόσο ευάλωτες ήταν οι παραδοσιακές αυτοκρατορίες της ανατολής μπροστά στα σύγχρονα πολεμικά μέσα των βιομηχανικών εθνών. Απώτερος στόχος των προηγμένων κρατών της δύσης δεν ήταν τόσο ο διαφωτισμός των καθυστερημένων κινεζικών αγροτικών μαζών, όσο η παραμονή τους σε καθεστώς άγνοιας και καταπίεσης. Οι συνθήκες ζωής τους άλλωστε, όπως εν πολλοίς συμβαίνει και στις μέρες μας, εγγυούνταν την συνεχή κατανάλωση ναρκωτικών με σκοπό την ανακούφιση από τις ταλαιπωρίες της καθημερινότητας. Η ανάπτυξη δε της φαρμακευτικής βιομηχανίας δημιούργησε σταδιακά ένα πλήθος ουσιών που εξασφάλιζαν γρήγορο και απρόσκοπτο πλουτισμό για τις νεοαναδυόμενες αυτές βιομηχανίες. Πέραν του άμεσου οικονομικού οφέλους, η Βρετανία του Πάλμερστον κατέδειξε με τον πλέον βαρύγδουπο τρόπο πώς εννοούσε τις διαπραγματεύσεις με τα λιγότερο αναπτυγμένα έθνη. Η “πολιτική των κανονιοφόρων” αποδείχτηκε επιτυχημένη πέρα από κάθε φαντασία του Foreign Office. Σειρά πήραν σταδιακά και άλλα έθνη συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας με τον οικονομικό αποκλεισμό του ναυάρχου Πάρκερ των λιμανιών του νεότευκτου κράτους το 1850»⁸⁰.

Προς το παρόν, δεν έχει βρεθεί επιστημονική εξήγηση του Συνδρόμου της Υβρεως και ίσως να μην βρεθεί ποτέ, γράφει ο Ντ. Όουεν. Παρ’ όλα αυτά, παρακολουθώντας, ως πρώην νευρολόγος και πολιτικός την επιστημονική πρόοδο που σημειώθηκε στην εποχή μου, είμαι πεπεισμένος ότι η επιστήμη θα δώσει τελικά την

⁷⁹ Πηγή:<http://www.sansimera.gr/articles/332#ixzz3xX8hVqZG>

⁸⁰ <http://eranistis.net/wordpress/2015/02/12/πόλεμος-του-οπίου/>

απάντηση γιατί κάποιοι ηγέτες υποκύπτουν στο Σύνδρομο της Ύβρεως και άλλοι όχι. Μπορεί να μην βρεθεί ποτέ θεραπεία, μπορεί να μη βρεθεί καν ιατρική αιτιολογία, αλλά το βέβαιο είναι ότι, αν την συγκρίνουμε με την σωματική ασθένεια, η ύβρις αποτελεί εξ ίσου αν όχι μεγαλύτερη απειλή για την ποιότητα της ηγεσίας μας και για την διακυβέρνηση των κρατών μας, και συμπληρώνει ο Ντ. Όουεν χαρακτηριστικά, με τρόπο που φέρνει πολύ κοντά στις καθημερινές καταστάσεις που βιώνει η χώρα μας τα τελευταία χρόνια: «Ακόμη δεν ξέρουμε ποιά είναι εκείνα τα στοιχεία του χαρακτήρα που κάνουν τους ηγέτες επιρρεπείς στο Σύνδρομο της Ύβρεως. Αν μάθουμε, όμως είναι πιθανό το εκλογικό σώμα να δείξει σύνεση και να επιλέξει ηγέτες με μεγαλύτερες αντιστάσεις στη μέθη της εξουσίας⁸¹.

Οπωσδήποτε πρέπει να καταδικάζονται και να απομονώνονται οι οργανώσεις που αγωνίζονται να αποκτήσουν εξουσία προσπαθώντας να επηρεάσουν την ιδεολογία της κοινωνίας, στοχεύοντας στην επιτυχία να την καταστήσουν υποχείριό τους, και πολιτικές οργανώσεις και άλλες ομάδες που επιχειρούν να επηρεάσουν ανθρώπους προωθώντας τις βλαβερές απόψεις τους⁸².

Όλα αυτά τα θεωρητικά που αναφέρθηκαν προϋποθέτουν και απαιτούν μορφωμένους άρχοντες και αρχομένους και πάντοτε την αγάπη, την ειρήνη και την χαρά να επικρατεί. Δυστυχώς δεν επικρατεί πάντοτε και παντού αυτή η ειδυλλιακή εικόνα. Παρατηρούνται περιπτώσεις καταπάτησης των ηθικών αξιών και αρχών, οι οποίες διέπουν τη διάπλαση της ανθρώπινης διανόησης και συνείδησης.

Οι καλλιεργημένοι άρχοντες εργάζονται αδιαλείπτως υπέρ της προόδου και της ηθικής και πνευματικής ανόρθωσης της Ανθρωπότητας μέσω της ειρηνικής και βαθμιαίας ανύψωσης του ανθρώπου. Θεωρούν ύψιστο αγαθό την ελευθερία της σκέψης και συνείδησης. Αποδοκιμάζουν κάθε μέσον που απειλεί την ελευθερία. Καταδι-

⁸¹ Όουεν Ντέιβιντ, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία*, έ.α. σσ. 449-450.

⁸² <http://el.science.wikia.com/wiki>

κάζουν τη βία. Πρεσβεύουν ότι όλοι οι άνθρωποι γεννώνται ελεύθεροι και έχουν τα ίδια δικαιώματα. Θεωρούν βασικό στοιχείο της προσωπικότητας την αξιοπρέπεια.

Ο Πρωταγόρας τόνιζε ότι πρέπει να επικρατεί «*εὐβουλία περὶ τῶν οἰκείων, ὅπως ἂν ἄριστα τὴν αὐτοῦ οἰκίαν διοικεῖ καὶ περὶ τῶν τῆς πόλεως, ὅπως τὰ τῆς πόλεως δυνατώτατος ἂν εἴη καὶ πράττειν καὶ λέγειν*», δηλαδή πρέπει ο άνθρωπος να σκέπτεται και να αποφασίζει αυτό που είναι βέβαια σωστό και δίκαιο για τα προσωπικά του συμφέροντα αλλά και για την κοινωνία ὅλη⁸³. Οι νόμοι κατά τον αρχαίο σοφό είναι κατ' ἐξοχήν ανθρώπινα δημιουργήματα, ανώτεροι από όλους, και από αυτούς τους ίδιους τους ἄρχοντες της πόλης, απαραίτητοι στη συγκρότηση κοινωνίας. Δεν έχουν σχέση με τον φυσικό νόμο, τον γνωστόν ως *νόμο του ισχυροτέρου*. Κάθε άνθρωπος είναι ικανός να διδαχθεί την αρετή αφού οι προϋποθέσεις της (*αἰδώς και δίκη*) είναι ἔμφυτες σ' αυτόν.

Είναι πανθομολογούμενο αλλά και αυταπόδεικτο με βάση ὅσα έχουν σχολιασθεί ἤδη, ὅτι ο άνθρωπος δεν πρέπει να είναι δεσπότης και τύραννος, αλλά είναι απαράδεκτο επίσης να είναι και δούλος ἢ να χρησιμοποιείται ως ὄργανο κάποιου ἢ κάποιων ανθρώπων. Η αλαζονεία της δύναμης χαρακτηρίζει συνήθως ανώρμες συνειδήσεις, ὅπως τονίσθηκε πιο πάνω. Ἄνθρωποι αλαζόνες φθάνουν ὡς τὴν περιφρόνηση της αξιοπρέπειας, της τιμῆς και της ζωῆς των ἄλλων, σε ὅποιο κοινωνικό ἢ πνευματικό επίπεδο πιθανόν κινούνται. Οι αδυναμίες της αλαζονείας οδηγούν συνήθως σε μοιραία ολισθήματα και πτώσεις. Δεν πρέπει να παραθεωρείται οὔτε και να λησμονείται το γεγονός, ὅτι ἡ αλαζονεία της δύναμης εγκλείει μοιραίες αδυναμίες.

Είναι χαρακτηριστικό και σημειώθηκε ἤδη, ὅτι σε κάθε ἔκφραση αλαζονείας της εξουσίας ενυπάρχει πάντα, σε βαθμό που ποικίλει, ανωριμότητα περὶ τα ουσιώδη της πνευματικῆς ζωῆς ἢ και τις πραγματικῆς ἀνάγκες της φυσικῆς ζωῆς. Η κάθε τυχόν προσπάθεια

⁸³ Πλάτωνος Πρωταγόρας 318 E

να προληφθούν ή να θεραπευθούν αυτές οι εκδηλώσεις (ζήλος, εγωισμός, αλαζονεία, φθόνος για τα επιτεύγματα των άλλων), συνυπάρχει και αναπτύσσεται μαζί με την προσπάθεια για ωριμότητα στα κύρια πεδία της πνευματικής ζωής⁸⁴. Η αλαζονεία της εξουσίας συνιστά πνευματικό δηλητήριο που ακυρώνει κάθε επιθυμητό αποτέλεσμα προόδου και επιτυχίας σε κάθε επίπεδο.

⁸⁴ www.voros.gr/fil/ar1113.doc

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Υβρις-Το Σύνδρομο της αλαζονείας της ιδεολογίας

Ο υπερβολικός ζήλος για να υπηρετήσει κάποιος την πίστη του ή την ιδεολογία του και να σώσει, κατά τη γνώμη του, τους άλλους, υποδηλώνει με την επιβολή των ιδεών του, όποιες και όσο καλές μπορεί να είναι αυτές, την ύπαρξη αλαζονείας.

Οπωσδήποτε, η αλαζονεία δεν είναι χαρακτηριστικό πίστης σε πρόσωπο, θεσμό, θρησκεία ή ιδέα αλλά ίδιον του εγωιστή ανθρώπου. Μια πίστη δεν μπορεί να είναι αλαζονική. Μπορεί να έχει κάποιους πιστούς της, αυτό δεν σημαίνει όμως ότι είναι γενικά αποδεκτή, σύννομη. Αλαζονεία είναι η υπέρβαση των ορίων, των εσκαμμένων. Εν τέλει μπορεί να την χαρακτηρίσει ή να την θεωρήσει κάποιος και ως μεγαλομανία.

Έχει υποστηριχθεί ότι η μεγαλομανία και η μανία παρουσιάζουν τρία παρεμφερή αμυντικά χαρακτηριστικά. Η απλή μανία έχει να κάνει με την αγάπη και την ανάγκη του ασθενή να αρνηθεί την απώλεια ενός αγαπημένου του προσώπου ή την εξάρτισή του από ένα αγαπημένο πρόσωπο. Η μεγαλομανία έχει να κάνει με το μίσος και την ανάγκη του να υπερνικήσει τους παρανοϊκούς φόβους του. Ο μανιακός, όταν αναγνωρίσει ότι έχει προκαλέσει κακό, θέλει να επανορθώσει. Νιώθει τύψεις. Ο μεγαλομανής αδιαφορεί για το κακό που προκάλεσε, επειδή είχε λόγο για τις

πράξεις του. Δεν νιώθει ούτε τύψεις ούτε συμπόνια και του είναι αδύνατο να σκεφθεί να επανορθώσει⁸⁵.

Στο σημείο αυτό επανερχόμαστε στο θέμα του φόνου του Κλείτου από τον Μ. Αλέξανδρο, να σημειώσουμε πως φαινομενικά μπορεί κάποιος να θεωρήσει ότι το γεγονός εκείνο ανήκει στην κατηγορία τούτη, με έναν μανιακό που σκοτώνει και μετανιώνει. Αλλά στην προκειμένη περίπτωση επιπολάζει το Σύνδρομο της εξουσίας που δεν ανέχθηκε παρατήρηση. Να μην παροράται το γεγονός ότι ήταν η εποχή που ο μεγάλος ηγεμόνας είχε αρχίσει να αλλάζει. Ίσως επειδή πολύ νέος είχε κατορθώσει πολλά.

Θα κάνουμε όμως εδώ ένα μεγάλο άλμα στον χρόνο για να επιστρέψουμε στον 20^ο αι., στα γεγονότα του ελληνοϊταλικού πολέμου. Στην περίπτωση των Ιταλών η αλαζονεία της ιδεολογίας διαγράφεται με σκληρά χρώματα, αλλά με πολύ σκληρότερα, ζοφερά θα λέγαμε, καταγράφεται η τιμωρία τους γι' αυτήν.

Την εποχή του 1940 κυρίαρχος στην Ιταλία ήταν ο Μπενίτο Μουσολίνι. Συνοπτικά να θυμίσουμε ότι τόσο αυτός όσο και ο σύμμαχός του Αδόλφος Χίτλερ αναδείχθηκαν σε δικτάτορες και είχαν σίγουρα και οι δύο το Σύνδρομο της ύβρεως της αλαζονείας της ιδεολογίας. Ο Μουσολίνι έπασχε από κατάθλιψη και ίσως διπολική διαταραχή⁸⁶, και το ίδιο πρέπει να ίσχυε και για τον Μάο

⁸⁵ Frank Justin A., *Bush on the Couch: The Man behind the Smile*. London: Politico's, 2006, σ. 202.

⁸⁶ Η διπολική διαταραχή (γνωστή και ως διπολική συναισθηματική διαταραχή, μανιοκαταθλιπτική διαταραχή ή απλώς μανιοκατάθλιψη), είναι ψυχική νόσος, η οποία εκδηλώνεται στα πρόσωπα με διπολική διαταραχή με επεισόδια μανίας που εναλλάσσονται με επεισόδια κατάθλιψης. Η αιτία που προκαλεί την διαταραχή αυτή δεν είναι σαφής αλλά οι γενετικοί και περιβαλλοντικοί παράγοντες θεωρείται πως παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξή της.

Τσε-τουνγκ. Ο Νικίτα Χρουστσόφ ήταν «υπομανής»⁸⁷, όπως και πολλοί άλλοι δικτάτορες⁸⁸.

Ο Μουσολίνι αποφάσισε να αιφνιδιάσει το Χίτλερ προβαίνοντας με ένα πόλεμο - αστραπή στην κατάκτηση της Ελλάδας. Φέρεται μάλιστα να λέει ότι: «Ο Χίτλερ με φέρνει πάντα προ τετελεσμένων γεγονότων. Αυτή τη φορά θα τον πληρώσω με το ίδιο νόμισμα. Θα πληροφορηθεί ότι κατέλαβα την Ελλάδα από τις εφημερίδες». Η αρχική του σκέψη ήταν η κατάκτηση των νησιών του Ιονίου μετά την είσοδό του στην Αλβανία αλλά προσέκρουσε στην άρνηση του Χίτλερ για μία τέτοια επιχείρηση⁸⁹.

Είδαμε λίγο πιο πάνω ότι η αιτία που προκαλεί την διπολική διαταραχή δεν είναι σαφής αλλά ότι οι γενετικοί και περιβαλλοντικοί παράγοντες θεωρείται πως παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξή της. Στην περίπτωση του Μουσολίνι το οικογενειακό του περιβάλλον υπήρξε καθοριστικό. Ο πατέρας του Αλεσάντρο ήταν αναρχοσυνδικαλιστής και η πολιτική δράση του είχε ως αποτέλεσμα να παραμελεί την εργασία του και η οικογένειά του, να στερείται πολλές φορές και τα απαραίτητα, τα οποία προσπαθούσε να καλύπτει με τον γλίσχρο μισθό της η δασκάλα μητέρα του⁹⁰. Κάποιες ελάχιστες νύξεις επιχειρούμε στην περίπτωση του Μουσολίνι και της επιβουλής του εναντίον της Ελλάδος. Το τέλος του

⁸⁷ Η υπομανία είναι μια κατάσταση ψυχικής νόσου κατά την οποία το άτομο βρίσκεται να βιώνει ένα εσωτερικό αίσθημα χαράς, ευδαιμονίας και ευφορίας. Η συμπεριφορά του ατόμου αυτού χαρακτηρίζεται από υπερδραστηριότητα, πολυπραγμοσύνη, διάσπαση της προσοχής και ιδεοφυγή. Διακατέχεται από αισθήματα υπεροχής παντοδυναμίας και υπερτίμησης του εαυτού του. Είναι ευερέθιστος, εκρηκτικός, θυμώνει και προσβάλλεται εύκολα. Γίνεται βασανιστικός, ενοχλητικός, προβληματικός για τους άλλους και θέλοντας να ικανοποιήσει τον εαυτό του αγνοεί παντελώς τις ανάγκες των άλλων.

⁸⁸ Οουεν Ντέιβιντ, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία*, σ. 452

⁸⁹ <http://www.mixanitouxronou.gr/tag/benito-musolini/>

⁹⁰ <http://www.mixanitouxronou.gr/tag/benito-musolini/>

υπήρξε και αυτό χαρακτηριστικό μιας παραμορφωμένης συνείδησης⁹¹.

Όπως είναι γνωστό, λοιπόν, οι Ιταλοί εισήλθαν στην Ελλάδα ως κατακτητές, αφού πρώτα γελοιοποιήθηκαν στα βουνά της Ηπείρου κατά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο το 1940-1941. Το πρόγραμμα τους ως κατακτητών ανέλαβαν να εφαρμόσουν με πρωτοφανή ωμότητα, η οποία εξελισσόταν σε διάπραξη ειδεχθών εγκλημάτων εναντίον του άμαχου πληθυσμού, αλλά και με προώθηση προγράμματος διαμελισμού του ελληνικού εδάφους και επαναχώραξη συνόρων των χωρών της βαλκανικής χερσονήσου σύμφωνα με σχέδια για να τις κρατήσουν υπό την εποπτεία τους. Όπως έχει γραφεί «στο πλαίσιο αυτό, η ιταλική κατοχή λειτουργούσε πολλές φορές ως φορέας συστηματικής εθνολογικής αλλοίωσης, αποδεικνυόμενη κατά τούτο πολύ πιο επικίνδυνη από τη γερμανική κατοχή!». Η επίθεση αυτή, που θεωρήθηκε άνανδρη και απρόκλητη από τον ελληνικό λαό, γέννησε ένα κύμα μαζικού ενθουσιασμού, το οποίο μεταφέρθηκε στο μέτωπο από τους Έλληνες στρατιώτες και απέδωσε την υψηλή μαχητικότητα του στρατεύματος⁹².

Η συνθηκολόγηση στις 8 Σεπτεμβρίου 1943 με τους Γερμανούς ευρήκε περισσότερους από 230.000 ιταλούς στρατιώτες στην Ελλάδα. Οι άνθρωποι αυτοί, ενώ περίμεναν να επιστρέψουν ανακουφισμένοι στην πατρίδα τους, ευρέθηκαν σε μονοπάτια που θυμίζουν στο διηνεκές πόσο απροσδόκητα ανατρέπονται οι καταστάσεις στη ζωή. Από τα τραγικότερα γεγονότα εκείνου του πολέμου εξελίχθηκαν στην Ελλάδα στα Επτάνησα και κυρίως στην Κεφαλονιά. Χωρίς να υπεισέλθουμε σε λεπτομέρειες, τις οποίες οι ενδιαφερόμενοι εύκολα μπορούν να έχουν στη διάθεσή τους, η τύχη που περίμενε τους άνδρες της μεραρχίας «Ακουϊ» που έδρευε στην Κεφαλονιά ήταν τραγική. «Από τήν ὕβριν στήν τίσιν» έχει γραφεί. Οι γερμανικές δυνάμεις που κατέλαβαν το νησί εκτέλεσαν σε άγνωστο σημείο τον στρατηγό της Γκαντίν, που είχε παραδοθεί

⁹¹ <http://www.mixanitouxronou.gr/tag/benito-mousolini/>

⁹² <http://www.mixanitouxronou.gr/tag/benito-mousolini/>

με το επιτελείο του στο χωριό Κεραμιές, ενώ οδηγούσαν σε χωράφια όσους στρατιώτες εύρισκαν και τους εκτελούσαν *έν ψυχρῶ* με ριπές πολυβόλων. Υπολογίζεται ότι πέντε χιλιάδες οκτακόσιοι ιταλοί στρατιώτες και τετρακόσιοι πενήντα αξιωματικοί θανατώθηκαν τότε με αυτόν τον τρόπο. Πρόκειται για τη μεγαλύτερη μαζική *έν ψυχρῶ* εκτέλεση ενστόλων στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο⁹³.

Είναι απροσδόκητο το γεγονός ότι πολλοί παγιδευμένοι στην Ελλάδα ιταλοί στρατιώτες ευρήκαν προστασία κοντά στους Έλληνες. Οι πρώην θύτες, γράφει ο Δρ Γιάννης Κ. Τσέντος, μεταβλήθηκαν σε αθώα θύματα, που είχαν βρεθεί στη δίνη ενός πολέμου τον οποίο δεν επιθυμούσαν και ο οποίος δεν τους αφορούσε. Κάπως έτσι διαμορφώθηκε η εικόνα του καλού Ιταλού και του κακού Γερμανού στα μάτια των καλοπροαίρετων ταλαίπωρων Ελλήνων. Βεβαίως εάν τα πράγματα τότε είχαν εξελιχθεί διαφορετικά και είχαν μείνει οι Ιταλοί ως κατακτητές της πατρίδας μας, οι συνέπειες για την Ελλάδα θα ήσαν καταλυτικές. Ίσως η περίπτωση αυτή ύβρεως και τίσεως να είναι μοναδική στα χρονικά⁹⁴.

Κατά την εξέταση των διαφόρων συμπτωμάτων και εκφάνσεων της «ύβρεως» ανακύπτει έντονο και επιτακτικό, ιδίως στους καιρούς μας, το ερώτημα: τί είναι εκείνο που οδηγεί τους ανθρώπους να εκτρέπονται ατομικά, ομαδικά ή και εθνικά, να αγνοούν και να καταπατούν τα δικαιώματα των άλλων ανθρώπων, όποια κι αν είναι αυτά. Ποιοί είναι οι λόγοι που δεν αναγνωρίζουν στους συνανθρώπους τους το δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης της άποψης τους, είτε πρόκειται για θέματα προσωπικής επιλογής τρόπου ζωής, είτε για θέματα επιλογής θρησκευτικών πιστευμάτων, πολιτικών προτιμήσεων, κατακτητικών σχεδίων, καλλιτεχνικών τάσεων, οποιονδήποτε τέλος πάντων ιδεολογικών ροπών.

Σε όλες τις παραλλαγές της εξήγησης που μπορεί κάποιος να

⁹³ Τσέντου Γιάννη Κ.: *Ἡ Ἰταλική Κατοχή στην Ἑλλάδα. Ἀπό τήν «ύβριν» στην «τίσιν»*. Περιοδικό *Ἀκτίνες*, ἔτ. 78, φ. 754, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σσ. 216-226.

⁹⁴ Τσέντου Γιάννη Κ.: *Ἡ Ἰταλική Κατοχή στην Ἑλλάδα*, αυτόθι.

δώσει εν προκειμένω, ζήλου, εγωισμού ή αλαζονείας, υποστηρίζει ο Φ. Κ. Βώρος, «ενυπάρχει δόση ανωριμότητας περί τα ουσιώδη της πνευματικής ζωής και τις πραγματικές ανάγκες της φυσικής ζωής. Όσο αφορά στην προσωπική ζωή των ατόμων, η πιθανότητα πρόληψης ή θεραπείας αμαρτημάτων / νοσημάτων, όπως αυτά που προσημειώσαμε (ζήλου, εγωισμού, αλαζονείας, φθόνου για τα αγαθά ή επιτεύγματα άλλων), συνυπάρχει και συναπτύσσεται με την προσπάθεια για ωριμότητα στα κύρια πεδία της πνευματικής ζωής»⁹⁵.

Αυτό ευρίσκει βάση εφ' όσον πρόκειται για μεμονωμένα πρόσωπα. Αν πρόκειται όμως για ομάδες πώς είναι δυνατόν να αντιμετωπισθεί;

⁹⁵ www.voros.gr/fil/ar1113.doc

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Υβρις-Το Σύνδρομο της άγνοιας και της δοκησιοφίας⁹⁶

Ο άνθρωπος παραμένοντας πιστός στην αρχή της ελευθερίας της σκέψης και της συνείδησης, επέτυχε σε κάθε ιστορική εποχή να παραδεχθεί και να βιώσει την μερική αλήθεια που ανακαλύπτει και ταυτοχρόνως να κρατεί το πνεύμα του μακριά από κάθε βλαβερό στοιχείο. Παραλλήλως οφείλει να παραμένει πάντοτε πρόθυμος και έτοιμος να παραδεχθεί και κάθε πληρέστερες αλήθειες τις οποίες με την πάροδο του χρόνου συνειδητοποιεί και εγκολπώνεται.

Παρουσιάζουν ενδιαφέρον απόψεις για την πνευματική αδράνεια, στον ρόλο και τη σημασία της στην εξέλιξη των σύγχρονων κοινωνιών καθώς η εξέλιξη του πολιτισμού μας οφείλεται όχι μόνο στη δράση, αλλά και στην αδράνεια. Και δυστυχώς τις περισσότερες φορές η φυσική μας έλξη προς την αδράνεια υπερισχύει της τάσης μας προς την πρόοδο, εκφρασμένη συνήθως ως άγνοια, ως πείσμα, ως αδιαλλαξία, ως αρνητικότητα, ως άκριτη αποδοχή ή ως συντηρητικότητα και επιμονή στην πεπατημένη⁹⁷.

Άνθρωποι που γνωρίζουν λίγα για ένα συγκεκριμένο θέμα πιστεύουν πως έχουν περισσότερες γνώσεις από ανθρώπους που γνωρίζουν πολύ περισσότερα. Είναι αυτό που έχει εκφραστεί με το γνωμικό «καλύτερη η αμάθεια της δοκησιοφίας». Σύμφωνα

⁹⁶ Δοκησιοφία σημαίνει το να νομίζει κάποιος τον εαυτό του σοφό.

⁹⁷ <http://thearkanproject.com/post/44444569277/arrogance-of-ignorance>

με τη μελέτη των Dunning και Kruger, για μία χαρακτηριστική δεξιότητα που μπορεί να κατέχουν οι άνθρωποι σε μικρό ή σε μεγάλο βαθμό, τα ανίκανα άτομα τείνουν να υπερτιμούν το επίπεδο της ικανότητάς τους, δεν αναγνωρίζουν την πραγματική ικανότητα των άλλων ατόμων, δεν αναγνωρίζουν και επομένως δεν κατανοούν το μέγεθος της ανικανότητάς τους⁹⁸.

Υποστηρίζεται ότι από τις αιτίες της αδιαφορίας για τη γνώση είναι ο καταιγισμός κάθε είδους γνώσεων, που προσφέρονται από όλα τα μέσα ενημερώσεως και που προκαλούν σύγχυση. Η σύγχυση αυτή, υποστηρίζεται, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη φύση του Εκπαιδευτικού μας Συστήματος, στην απευθείας πολιτική προπαγάνδα και στις διαφημίσεις των εταιριών κυρίως στα ΜΜΕ, μέσω των οποίων επικροτείται το αναμιάσμα συγκεκριμένου θρησκευτικού δόγματος ή η αποδοχή συγκεκριμένου υποδείγματος διακυβέρνησης ή συγκεκριμένης ιστορικής εκδοχής, η αγορά συγκεκριμένου προϊόντος κ.λπ. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να δίνεται μεγαλύτερο κίνητρο προς την πνευματική αδράνεια παρά προς την αμφισβήτηση, την κριτική σκέψη, την ουσιαστική έρευνα, τη φαντασία ή την αισθητική, κάτι που οδηγεί εκ νέου στην πνευματική ατροφία της άγνοιας και την αλαζονεία που απορρέει από αυτήν⁹⁹.

Ο συντάκτης του άρθρου αυτού καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι λύση στο πολύπλοκο πρόβλημα της άγνοιας προσφέρει η αυτομόρφωση. Είναι λίγο περιέργη η άποψη αυτή. Αν κάποιος αγνοεί κάποιο θέμα δεν είναι σίγουρο ότι θα ανακαλύψει μόνος του τα σωστά στοιχεία που θα καλύψουν τα κενά του. Η αυτομόρφωση είναι δίκωπο μαχαίρι, ας μας επιτραπεί να πούμε. Η μόρφωση είναι το αποτέλεσμα της παιδείας, την οποία προσφέρουν ειδικά κατηρητισμένα πρόσωπα, με επίσημα αποδεικτικά και διαπιστωμένης αξίας μέσα. Σε εποχές που τα πάντα δεν είναι όπως φαίνονται και που καθημερινώς πληροφορούμαστε για εξαπατήσεις κάθε είδους και κάθε βαθμού, για πλαστά πιστοποιητικά και άλλα τέ-

⁹⁸ <http://thearkanproject.com/post/44444569277/arrogance-of-ignorance>

⁹⁹ <http://thearkanproject.com/post/44444569277/arrogance-of-ignorance>

τοια, η αυτομόρφωση δεν είναι παρά λύση ανάγκης που μπορεί να προξενήσει νέες ανάγκες. Ενημέρωση ασφαλώς είναι απαραίτητη, αλλά και αυτή πρέπει να προέρχεται από ελεγμένες πηγές.

Πριν από μερικά χρόνια είχε τεθεί ως θέμα της έκθεσης στις Πανελλήνιες Εξετάσεις το θέμα της αυτομόρφωσης. Ασφαλώς, όπως γράφηκε τότε, οι εποχές αλλάζουν και επαγγελματικές προκλήσεις μεταβάλλουν και αυτές περιεχόμενο. Παλαιά επαγγέλματα εξαφανίζονται, νέα εμφανίζονται, αλλάζουν και τα δεδομένα της παιδείας και της μόρφωσης. Συμβουλευονται, λοιπόν, οι νέοι να συνειδητοποιήσουν, ότι η προσπάθεια απόκτησης διά βίου επαγγελματικής εκπαίδευσης είναι πρωταρχικά δική τους ευθύνη και όχι των επιχειρήσεων¹⁰⁰. Θα μας επιτραπεί να παρατηρήσουμε στην προκειμένη περίπτωση δύο στοιχεία. Πρώτον, η *δια βίου παιδεία* δεν είναι κάτι νέο. Ο καθένας στη διάρκεια της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας υποχρεώνεται να αυξάνει τις γνώσεις και τις δεξιότητές του με τρόπους που τον εξυπηρετούν. Αυτό δεν είναι λοιπόν πρόταση για αυτομόρφωση. Είναι αυτονόητη διαδικασία. Δεύτερον, η πονηρή πτυχή της υπόθεσης είναι ότι δεν θα ευθύνεται η επιχείρηση και επομένως και η πολιτεία (εκείνοι που θεωρητικά πληρώνουν ή πρέπει να πληρώνουν δηλαδή) να φροντίζουν για την καλύτερη απόδοση των νέων ανθρώπων με καινούριες γνώσεις και εξειδικεύσεις, για το καλό μιας επιχείρησης, του κράτους περαιτέρω αλλά και της κοινωνίας γενικά. Με άλλα λόγια η Πολιτεία, όπως φαίνεται να διαμορφώνει τις υποχρεώσεις της, δεν οφείλει να διαθέτει τίποτε άλλο στους πολίτες της εκτός από ... εισπράκτορες φόρων.

Βασικό λοιπόν χαρακτηριστικό του πολιτισμού είναι η καταπολέμηση της αμάθειας σε όλες τις μορφές. Η πνευματική ελευθερία είναι αναφαίρετο ηθικό δικαίωμα του ανθρώπου. Δεν επιβάλλει κανένα περιορισμό στην έρευνα της αλήθειας. Ως εγγύηση της ελευθερίας αυτής απαιτεί από όλους την ανοχή.

¹⁰⁰ http://parallilipaideia.blogspot.gr/2010/05/2010_14.html

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ

Ύβρις-Η αλαζονεία της πίστης

Βεβαίως στην εποχή μας, όπου κάθε αξία πνευματική και ηθική βάλλεται, παρουσιάζεται επίμονα ένα φαινόμενο. Ο λόγος για τον θρησκευτικό συγκρητισμό, ο οποίος με επίταση ισχυρίζεται ότι όλες οι θρησκείες του κόσμου οδηγούν στον ίδιο Θεό, χωρίς έχει σημασία πώς ο καθένας τον ονομάζει ή με ποιόν τρόπο τον λατρεύει. Όμως «κάθε λόγος για σύνθεση των διαφόρων θρησκευτικών παραδόσεων, για επί μέρους ενσωμάτωση και σύγκληση των υποτιθεμένων κοινών στοιχείων όλων των θρησκειών, παρά το άκρως ελκυστικό λεξιλόγιο που οι θιασώτες του φαινομένου χρησιμοποιούν, δεν είναι τίποτε άλλο παρά προσπάθεια να επιτευχθεί ενιαίος συνδυασμός αντιθέτων ή ασυμβίβαστων μεγεθών. Το πρόσωπο του Χριστού στο πλαίσιο του θρησκευτικού συγκρητισμού, επισημαίνει πολύ εύστοχα ο δανός θρησκευτολόγος καθηγητής J. Aagaard (1928-2007) ισοπεδώνεται»¹⁰¹. Σημαντική παράμετρος του φαινομένου αυτού είναι η άγνοια και η αμάθεια που πολλές φορές επιπολάζει.

Σε όσα μόλις πιο πάνω αναφέρθηκαν έρχεται ως αρωγός αντίκρουση η σκέψη του καθηγητή της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Μιλτιάδη Κωνσταντίνου, αναφορικά με την αυθεντική ομολογία πίστεως, όπως την

¹⁰¹ Πρωτοπρεσβυτέρου Γεωργοπούλου Βασιλείου Α.: Θεοσοφία, ημήτρα του νεότερου θρησκευτικού συγκρητισμού. Περιοδικό *Έφημέριος*, έτ. 65, τ. Α΄ 2016, σ. 31.

κατανοούν οι βιβλικοί συγγραφείς, αλλά και κάποια ερωτήματα για την ποιότητα της πίστης των σύγχρονων χριστιανών. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ο καθηγητής, η ομολογία πίστεως δεν μπορεί να είναι μια γενική και αφηρημένη διατύπωση ορισμένων πεποιθήσεων, αλλά συνιστά συγκεκριμένη απάντηση σε συγκεκριμένο ερώτημα. Ο Ιησούς του Ναυή ρώτησε τον λαό σε ποιον θεό θέλει να πιστεύει και ο λαός απάντησε στηριζόμενος στην εμπειρία του από τις ενέργειες του Θεού: *«Με την ακαταμάχητη δύναμή του ο Κύριος μας έβγαλε από την Αίγυπτο, τον τόπο της δουλείας ... Γι' αυτό κι εμείς θυσιάζουμε στον Κύριο κάθε πρωτογέννητο αρσενικό ζώο και εξαγοράζουμε κάθε πρωτότοκο γιο μας»*¹⁰².

Ο ψύχραμος μελετητής θα διακρίνει τη ύπαρξη σπερματικών στοιχείων αλήθειας, σε κάθε θρησκεία. Αυτό που δεν είναι δυνατόν να αρνηθεί κάποιος είναι ότι η Χριστιανική Θρησκεία είναι η μοναδική «εξ αποκαλύψεως» θρησκεία, δηλαδή την έδωσε ο ίδιος ο Θεός με την παρουσία και τη διδασκαλία του στη γη, του Υιού του Ιησού Χριστού, του δευτέρου Προσώπου της Αγίας Τριάδος, η οποία είναι η μόνη και επομένως και χωρίς τα κενά που παρουσιάζουν φιλοσοφικά συστήματα ανθρώπων, που ανάχθηκαν σε θρησκείες. Επομένως είναι λογικό, ότι κάποιος αποδέχεται αυτό το γεγονός, δεν είναι δυνατόν να συνθέτει, προωθεί και αναμειγνύει εξ ορισμού αντιφατικά στοιχεία και πιστεύματα.

Η ομολογία πίστεως επομένως δεν μπορεί να σημαίνει συναισθηματική ή εκ παραδόσεως ένταξη σε κάποια θρησκευτική κοινότητα, ούτε να είναι μια κατάφαση σε μια θεωρητική διδασκαλία περί θεού γενικώς, αλλά προϋποθέτει ελεύθερη και συνειδητή επιλογή που θα στηρίζεται στην εμπειρία των ενεργειών του Θεού και, επομένως, θα συνεπάγεται συγκεκριμένη στάση ζωής¹⁰³. Το μήνυμα που ο παλιός κόσμος μεταφέρει στον καινούριο διατηρεί

¹⁰² Εξοδ. 13:14,· πρβλ Εξοδ. 12.26-27, 13.8.

¹⁰³ Κωνσταντίνου Μιλ.: Η Ιστορία ως Θεολογία. Εσπερινός της γιορτής της Υπαπαντής του Κυρίου. Α' Ανάγνωσμα: Εξοδ. 13.11-16. Περιοδικό Έφημέριος, έτ. 65, τ. Α' 2016, σ. 10.

την επικαιρότητά του ως σήμερα. Η βασιλεία του Θεού είναι όπως ακριβώς κάποτε η Χαναάν για τους Ισραηλίτες, ένα δώρο του Θεού προς τους ανθρώπους. Η είσοδος όμως σ' αυτήν εξαρτιόταν από την ποιότητα των σχέσεων του λαού με τον Θεό του. Και ακριβώς αυτή η ποιότητα είναι που διαφοροποιεί μια αυθεντική ομολογία πίστεως από μια τυπική διατύπωση, καταλήγει ο Μ. Κωνσταντίνου.

Γίνεται συχνά λόγος και για αλαζονεία της πίστης, η οποία εκδηλώνεται μερικές φορές με τρόπο φανατικό και αλαζονικό. Τίθεται κατ' αρχάς το ερώτημα αν υπάρχει αλαζονεία της πίστης. Αλλά η αλαζονεία είναι χαρακτηριστικό του ανθρώπου και όχι οποιασδήποτε πίστης. Είναι δυνατόν να είναι αλαζόνες κάποιοι πιστοί της. Η πίστη ενδέχεται να είναι είτε αληθινή είτε και ψευδής. Η κατηγορία λοιπόν, ότι μια πίστη είναι «αλαζονική», επειδή θέτει το αξίωμα ότι είναι σωστή, συνιστά δίκικοπο μαχαίρι προς τους κατηγορούς. Γιατί αν υποστηρίζουν κάτι τέτοιο, αυτομάτως θέτουν την πίστη τους στον ίδιο τον ισχυρισμό τους, σε αμφισβήτηση. Αν το να πιστεύει κάποιος σε κάτι είναι αλαζονικό, τότε είναι αλαζονικό και το να πιστεύουν ότι αυτό αποτελεί αλαζονεία! Αν πάλι δεν είναι απόλυτοι σ' αυτό που λένε, δεν μπορούν να το χρησιμοποιούν ως κατηγορία εναντίον άλλων! Διότι η ίδια τους η πίστη για την ορθότητα αυτού του ισχυρισμού τους, τους εκθέτει ως... αλαζόνες!¹⁰⁴

Άλλη πτυχή στο πλαίσιο του θέματος της αλαζονείας της θρησκείας ανιχνεύεται σε σχέση με την πνευματική γωνία υπό την οποία θεωρεί ο θρησκευτικός ταγός την πίστη. Στον Ενθρονιστήριο Λόγο του ως Μητροπολίτου Αθηνών, μεγάλος άνδρας του προηγούμενου αιώνα, ο από Κωνσταντινουπόλεως, Αθηνών, Αμερικής, Αλεξανδρείας Μελέτιος Β' ο Μεταξάκης (1926-1936), σημαντική προσωπικότητα της Αλεξανδρινής Εκκλησίας και της Ορθοδοξίας γενικότερα, μεταξύ των άλλων σημαντικών τα οποία έθιξε, υπήρξε και το ακόλουθο, το οποίο στους καιρούς που διέρ-

¹⁰⁴ <http://oodegr.co/neopaganismos/paralogismoι/alazoneia1.htm>

χεται η πατρίδα μας και γράφονται αυτές οι γραμμές είναι πάντοτε πολύ επίκαιρο αλλά και χαρακτηριστικό: «Αδύνατον λοιπόν, αδύνατον ὄλως, καί ἐν τῷ μέλλοντι νά ζήσωμεν ἀληθινὴν ζωὴν χωρὶς τὴν θέρημιν καί τὴν δρόσον τῆς θρησκείας. Φιλοπατρία μὴ βασιζομένη ἐπὶ τῆς θρησκείας καί μὴ θερμαινομένη ὑπὸ φλογιζούσης θρησκευτικῆς πίστεως εἶναι αἴσθημα ἐφήμερον, ἔτοιμον νά ἐξατμισθῇ εἰς τὴν πρώτην μετὰ τοῦ ἐγωισμοῦ σύγκρουσιν. Ἀφαιρέσατε ἀπὸ τό ἔθνος τὴν πίστιν ἐπὶ Θεόν ζῶντα προστάτην τῶν ἀδικουμένων καί δέν θά ἔχετε πλέον ἢ μάζας ὕλοφρόνων, ὠφελιμιστῶν, φυγοπολέμων. Ἐφυσήσατε, τοῦναντίον εἰς τόν Στρατόν τῆς Πατρίδος τὴν πίστιν, ὅτι εἶναι ἐπιταγή Θεοῦ νά θυσιάζωμεν ἑαυτούς ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν καί τοῦ πατρίου ἐδάφους, ἐν ᾧ ἴδρυνται τὰ ἱερά τῆς θρησκείας ἡμῶν καί ἀναπαύονται τὰ ὄστα τῶν πατέρων ἡμῶν καί τότε ἀποφασιστικῶς παρατάσσονται ὀλίγοι πρὸς πολλοὺς μικροὶ πρὸς μεγάλους, ἀδύνατοι πρὸς ἰσχυροὺς μετὰ πεποιθήσεως ἐπὶ τὴν νίκην. “Τό πλῆθος ἡμᾶς, ἀδελφοί, μὴ ταραττέτω Θεοῦ γάρ βουλομένου, εἷς διώξει χιλίους”, ἔλεγε ὁ Ἡράκλειος πρὸς τοὺς εὐαριθμούς μαχητάς του, καί τοὺς λόγους ἀδικαίουν εὐθύς τὰ ἔργα»¹⁰⁵.

Ἴσως να ἦταν δυνατόν να θεωρηθεῖ και ως ανέκδοτο, αλλά το απόσπασμα που ακολουθεῖ εἶναι λόγοι ενός κατ' ευφημισμὸ «μεγάλου ἀνδρός», του Μουσολίνι, ο οποίος αναφερόμενος στην θρησκεία και μάλιστα στον Χριστιανισμό, ἔλεγε: «Ἡ θρησκεία εἶναι ἀνήθικη. Ἐξυπηρετεῖ μόνο τους ἀντιδραστικούς και πρέπει να θεωρεῖται ἀρρώστια ἢ ψυχοπαθητικὸ φαινόμενο. Το Εὐαγγέλιο και η λεγόμενη χριστιανικὴ ἠθικὴ εἶναι δυο πτώματα. Ἐν συγκρίσει με τον κολοσσό που ἦταν ο Βούδας, πόσο μικρός και ἀσήμαντος μάς φαίνεται ο Ἰησοῦς, ο οποίος διέδιδε ἐπὶ δύο χρόνια το εὐαγγέλιο του σε λίγα χωριά και κατόρθωσε να παρασύρει μια δωδεκάδα

¹⁰⁵ Θεοχάρη Προβατάκη Μιχ.: Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Μελέτιος Μεταξάκης ἀπὸ ἀνέκδοτες ἐπιστολές του. Ἔκδοση Νομαρχιακῆς Αὐτοδιοικήσεως Λασιθίου καί Παγκρητιοῦ Ἐνώσεως. Ἀθήνα Ὀκτώβριος 2009, σ. 42.

αλήτες, αμαθείς, τα κατακάθια του όχλου της Παλαιστίνης. Είναι αδιανόητος παραλογισμός να παριστάνεται ο Ιησούς ως κήρυκας οιασδήποτε ηθικής»¹⁰⁶. Ασφαλώς τα σχόλια περιιτεύουν.

Η αλήθεια είναι πως υπάρχει κόσμος που νοιώθει υπερήφανος που γεννήθηκε μέσα στην Ορθοδοξία και αυτό το εκφράζει με τη απόρριψη οποιουδήποτε άλλου ανθρώπου. Ξεχνά τον «σπερματικό λόγο» που υπάρχει σχεδόν παντού, και δεν ανέχεται την πίστη του άλλου. Μια πίστη που μπορεί μεν να είναι πλάνη, αλλά οφείλουμε να σεβαστούμε το δικαίωμά του να την ασκεί, χωρίς να σημαίνει πως θα την αποδεχτούμε. Γιατί άλλο σεβασμός προς τον αλλόθρησκο και άλλο αποδοχή της πίστης του. Μιλάμε για ανθρώπους των οποίων το «εγώ» το έχουν προβάλλει στην Εκκλησία και νομίζουν πως επειδή είναι μέλη σε κάτι (όντως) αληθινό και ιερό, είναι και οι ίδιοι... «ιεροί». Αυτό είναι η βάση του ευσεβισμού, της λεγόμενης «οργανωσιακής» συμπεριφοράς, του φαρισαϊσμού κ.λπ. Δεν είναι γνήσια έκφραση Ορθοδοξίας. Είναι η εγωιστική αυτοϊκανοποίηση του «εγώ» μέσω της μετοχής σε ένα ιδεολόγημα¹⁰⁷.

Σχετικές με αυτό το θέμα, πολύ ενδιαφέρουσες και συγκεκριμένες, είναι οι απόψεις του καθηγητή ο Χρ. Γιανναρά. Εξετάζοντας γενικά τις πιθανότερες αφορμές για τη γένεση της θρησκείας, δεν δίνει συγκεκριμένη απάντηση, σημειώνει όμως ότι το αρχέγονο επίπεδο της θρησκευτικότητας το συναντάμε ακόμη και σήμερα. Πρόκειται για θρησκευτικότητα ανθρωποκεντρική, που αποβλέπει στην εξασφάλιση και κατοχύρωση για να αντιμετωπίσει ο άνθρωπος τους φόβους και τις αδυναμίες του, «γι' αυτό και δεν περιορίζεται σε θεωρητική μόνο πίστη σε ανώτερες δυνάμεις αλλά προσφέρει στον άνθρωπο και συγκεκριμένους πρακτικούς τρόπους γι' αυτή την εγωκεντρική εξασφάλιση και την ψυχολογική του άμυνα. Του προσφέρει λατρεία με αυστηρά καθορισμένους τύπους, που εξασφαλίζουν κάποια επικοινωνία και τον εξευμε-

¹⁰⁶ <http://www.mixanitouxronou.gr/tag/benito-mousolini/>

¹⁰⁷ <http://oodegr.co/neopaganismos/paralogismoι/alazoneia1.htm>

νισμό του θείου, όπως και του προσφέρει και μια ηθική, δηλαδή έναν κώδικα εντολών και υποχρεώσεων-τί είναι αρεστό στον Θεό και τί δεν είναι»¹⁰⁸.

Στη συνέχεια περιγράφει με σαφήνεια τους ανθρώπους αυτούς, οι οποίοι εφαρμόζουν την ηθική που τους επιβάλλει η θρησκεία τους, με αποτέλεσμα «να έχουν πλέον τον Θεό στο τσεπάκι τους», όπως σημειώνει, πολύ παραστατικά. Δεν φοβάται τιμωρία αλλά περιμένει ανταμοιβή και ... εξυπηρέτηση. «Συνήθως αυτός ο τύπος του θρησκευτικού ανθρώπου έχει μεγάλη έπαρση για την ευσέβεια και την αρετή του και γίνεται σκληρός για όσους συνανθρώπους του δεν έχουν να επιδείξουν ανάλογα θρησκευτικά και ηθικά κατορθώματα», καταλήγει ο Χρ. Γιανναράς¹⁰⁹.

Η αλαζονεία της πίστης δεν είναι σύγχρονο φαινόμενο. Από τα βάθη των αιώνων εκδηλώθηκε με διάφορους τρόπους. Ένας από αυτούς ήταν και ο προσηλυτισμός. Αναδιφώντας ο αναγνώστης σε ιστορικά κείμενα θα εντοπίσει πολλά κοινά ιστορικά δρώμενα, τα οποία ομοιάζουν με πρακτικές και διάφορων άλλων εποχών, σε πολλούς και διάφορους τομείς και μάλιστα στην σύγχρονη οικονομική κατάσταση διεθνώς. Η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται αλλά ορισμένοι θεωρούν ότι μπορούν να παραθεωρούν τα δικαιώματα των άλλων και ιδίως των αδυνάτων, προκειμένου να εκμεταλλεύονται όσα τους ενδιαφέρουν και να πολλαπλασιάζουν τα κέρδη τους.

Στη γενέτειρά μου πολλές ήσαν οι προσπάθειες για την διείσδυση των Δυτικών στους ορθοδόξους κατοίκους της Αιγύπτου, Έλληνες και γηγενείς. Ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Μελέτιος Πηγάς, που πραγματικά θεωρείται ως ένας από τους σπουδαιότερους εκκλησιαστικούς άνδρες μετά την Άλωση¹¹⁰, φοβόταν ιδιαίτερα τους κινδύνους που προέρχονταν από τους ιησουίτες. Σε μία επιστολή του έγραφε χαρακτηριστικά: «δέδοια τὰς μηχανὰς καὶ πα-

¹⁰⁸ Γιανναρά Χρήστος: *Τό ἀλφαβητάρι τῆς πίστεως*. Δόμος χ.χ. , σ. 18.

¹⁰⁹ Γιανναρά Χρήστος: *Τό ἀλφαβητάρι τῆς πίστεως*. Δόμος χ.χ. , αυτόθι.

¹¹⁰ <http://www.eleftheriadis.edu.gr>

νουργίας τῶν τῆς ἡμετέρας ἐπιφοιτῶντων ἐν σχήματι προβάτων καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας πειρωμένων παρεκλῖναι τὰς τῶν ὀρθοδόξων διανοίας»¹¹¹. Οἱ ἰησουῖτες ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ εἶχαν θέσει σὲ λειτουργία μετὰ μανίας πρόγραμμα υπαγωγῆς τῶν Ορθοδόξων στὴν οὐνία, διαστρέφοντας κάθε ἀλήθεια. Δὲν εὐρίσκονταν μόνον πανταχοῦ παρόντες, κοντὰ σὲ ἀσθενεῖς, πάσχοντες κάθε εἶδους, προσφέροντας χρήματα ἀφειδῶς ἀλλὰ καὶ τελώντας καὶ αὐτὰ τα μυστήρια. Ὁ Μελέτιος πρωταγωνίστησε στὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν μεθόδων αὐτῶν στηρίζοντας τὶς ορθόδοξες ἀδελφότητες καὶ ἀσκώντας κριτικὴ ἐναντίον τῶν οὐνιτῶν.

Αὐτὸς ὁ ἀγῶνας καὶ ἡ ἀγωνία τοῦ Μελετίου γιὰ τὴν προστασία τῆς «πατρῴας πίστεως καὶ παραδόσεως», ἔγραφε ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χριστόδουλος, δὲν ἦταν ἀποτέλεσμα στείρου συντηρητισμοῦ ἀλλὰ γέννημα τῆς βαθεῖας τοῦ εὐσεβείας καὶ τῆς εὐκρινούς τοῦ βιώσεως τῶν ἀρχῶν τῆς πίστεως. Αὐτὸ που ἐπιδίωκε μὲ τὴν κατὰ τῶν ἐτεροδόξων πολεμικῆς τοῦ ἦταν ἀποκλειστικὰ ἐξοχὴ ἐκδήλωση τῆς ἀγάπης τοῦ πρὸς αὐτοὺς καὶ προσπάθεια νὰ τοὺς ὀδηγήσει στὴν ἀναζήτηση καὶ ἀνακάλυψη τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς σωτηρίας. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ἡ στάση τοῦ ἐναντι τῶν παπικῶν σὲ τίποτε δὲν υπολείπεται ἐκεῖνης τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὸν ἀναβιβάζει στὴν ἴδια θέση μὲ αὐτοὺς καὶ τὸν καθιστᾷ υπέρμαχο τῆς Ορθοδοξίας καὶ ὁμολογητῆ. Ἡ ἐκτίμηση τούτῃ τοῦ αἰμνήστου ἱεράρχου διατυπώθηκε τρεῖς τουλάχιστον δεκαετίες πρὶν ἀπὸ τὴν Πατριαρχικὴ καὶ Συνδικὴ ἀγιοκατάταξί τοῦ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας¹¹².

Ἀλλὰ καὶ ὁ διάδοχός τοῦ Μελετίου, Κύριλλος ὁ Λούκαρις, κορυφαία μορφή τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὲ κάθε δυνατὸ μέσον προσπάθησε νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς πολυμέτωπες πιέσεις τῶν Δυτικῶν, ἀγῶνα πολλὰς φορὲς ἀνίσω, τὸν ὁποῖο πλήρωσε μὲ τὸν μαρτυρικὸ τοῦ θάνατο. Μετὰ τὴ θητεία τοῦ στὸν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως

¹¹¹ Αὐτόθι.

¹¹² Παρασκευαΐδη Χριστοδοῦλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν: *Μελέτιος ὁ Πηγᾶς*, Ἀθῆναι 1971, ἔ.α σσ. 121-122.

κλήθηκε στις 4 Νοεμβρίου του 1620 να αναλάβει τα ηνία του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Η πατριαρχία του Κυρίλλου Λουκάρεως στην Κωνσταντινούπολη συνίσταται από σειρά πολυμέτωπων αγώνων, τόσο κατά των εσωτερικών και εξωτερικών εχθρών, που επιβουλεύονταν την προικισμένη προσωπικότητά του αλλά και το πολύπτυχο έργο του και ταυτόχρονα υπήρξε αγωνιώδης προσπάθεια για την αναγέννηση της ελληνικής Παιδείας. Απέναντι στην θολή κατάσταση της Ορθόδοξης Εκκλησίας εκείνη την εποχή ορθωνόταν και εκεί η δραστήρια και συστηματική εργασία των Ιησουϊτών, μοχλός της οποίας ήταν η εξομολόγηση και η εκπαίδευση και η παρομιώδης σοφιστική τους ότι ο σκοπός αγιάζει τα μέσα¹¹³, που εφαρμοζόταν κυρίως στις γυναίκες και τα παιδιά. Αυτό άλλωστε δεν συνέβαινε μόνον στο Κέντρο της Ορθοδοξίας αλλά και σε όλο τον ελλαδικό χώρο. Με την διαρκώς αυξανόμενη διείσδυση φραγκισκανών, καπουτσίνων, δομινικανών ιεραποστόλων πριν από την άφιξη των ιησουϊτών στην Κωνσταντινούπολη, η πρώτη πατριαρχία του Κυρίλλου σημαδεύεται από τη συστηματοποίηση του δυτικού προσηλυτισμού. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1623 ιδρύθηκε από τον Πάπα Γρηγόριο ΙΕ΄ η οργάνωση «*Προπαγάνδα Πίστης*», με στόχο να συγκεντρώσει υπό ενιαία διοίκηση τις διασκορπισμένες σε όλο τον κόσμο ρωμαιοκαθολικές ιεραποστολές προκειμένου να συντονισθούν οι επί μέρους δράσεις τους και να εξασφαλισθούν καλύτερα αποτελέσματα¹¹⁴.

Δεν επιτρέπει ο χώρος να διεξέλθουμε τους αγώνες του Κυρίλλου για την αναζωογόνηση της Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολεως. Απλώς θα σημειώσουμε ότι υπήρξε τελικώς θύμα μιας ιστορίας μοχθηρίας, ασέβειας, παθών και συναλλαγών με κύριους πρωταγωνιστές ανθρώπους της Εκκλησίας, Ανατολικής και Δυτικής, καθώς και συμφερόντων και σκοπιμοτήτων πολιτικών παρα-

¹¹³ Χατζηαντωνίου Γ. Α.: *Κύριλλος Λούκαρις*, Αθήναι 1954, σ. 55-61.

¹¹⁴ Χατζηαντωνίου Γ. Α.: *Κύριλλος Λούκαρις*, έ.α. σ. 71.

γόντων Ευρώπης και Τουρκίας, που συναγωνίζονταν σε ωμότητα και βία.

Το νεότερο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αυτού του είδους αλαζονείας της πίστης είναι ο φονταμεταλισμός, η φανατική προσήλωση σε θρησκεία, από τη δραστηριότητα των οπαδών του οποίου πάσχει τα τελευταία χρόνια ο κόσμος σε πολλά μέρη της γης. Η σκληρότητα, τα εγκλήματα που διαπράττονται στο όνομα αυτής της πίστης, οι καταστροφές αρχαίων πολύτιμων μνημείων της ανθρωπότητας και ο φόβος που προκαλείται, ίσως δεν πρέπει να χαρακτηρίζονται απλώς ως αλαζονεία της πίστης αλλά εγγίζουν τα όρια της υστερίας.

Ο τζιχαντισμός λέγεται ότι είναι έννοια που αναφέρεται στο κοράνι και θεωρεί ότι οι μουσουλμάνοι έχουν καθήκον να μεταδώσουν τη μουσουλμανική θρησκεία με τη βία ή και χωρίς. Ο όρος τζιχάντ αποδίδεται συχνά ως *ιερός πόλεμος*. Είναι ένα από τα κεντρικά δόγματα του Ισλάμ αναφερόμενος μερικές φορές ως ο έκτος πυλώνας του¹¹⁵.

Πρόκειται για ιδεολογία των Μουτζαχεντίν (ενόπλων πολεμιστών) και των ακραίων Ισλαμιστών με ιδεολογικό φανατισμό, με χρησιμοποίηση βίαιων και σκληρών μέτρων για την απόκτηση, διατήρηση και επιβολή της εξουσίας. Η ιδεολογία αυτή άκμασε από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα και εντεύθεν. Από την δεκαετία το 1990 αντιπροσωπεύεται από την ακραία φονταμελιστική οργάνωση Αλ Κάιντα. Στο τελευταίο διάστημα η οργάνωση *Ισλαμικό Κράτος*, που δρα στη Συρία και το Ιράκ, ακολουθεί ακόμα πιο ριζοσπαστικές μεθόδους με αποτέλεσμα να θεωρείται πιο ακραία και από την Αλ Κάιντα.

Οι τζιχαντιστές θεωρούν ως εχθρούς τους τούς Χριστιανούς, τους Εβραίους, τους Παγανιστές, τους Άθεους, τους Ινδουιστές, τους Βουδιστές και άλλες διαφορετικές θρησκευτικές ομάδες. Σε κάποιες περιπτώσεις, όπως στον Συριακό Εμφύλιο Πόλεμο, στρέ-

¹¹⁵ www.onalert.gr/stories/ti-shmainei-tzixant...poi...tzixantistes/36522

φονται εναντίον των Σιιτών μουσουλμάνων και των Αλεουιτών¹¹⁶. Στον όρο *τζιχάντ* αποδιδόταν παλαιότερα ο πόλεμος προσηλυτισμού για την εξάπλωση του Ισλαμισμού, αν και η πλειονότητα των ερμηνευτών του Κορανίου δεν ασπάζονται την συγκεκριμένη ερμηνεία, ότι δηλαδή οι μουσουλμάνοι πρέπει να διάγουν ολόκληρο το βίο τους διεξάγοντας συνεχείς ιερούς πολέμους¹¹⁷.

Ασφαλώς, τουλάχιστον για την εποχή μας, η αλαζονεία της πίστης στην προκειμένη περίπτωση συνιστά παροξυσμό ιδεολογίας περισσότερο, εφ' όσον εκφεύγει της λογικής και χρησιμοποιεί ακρότατες μεθόδους επιβολής των απόψεων και των πιστευμάτων της, που φθάνουν σε ομαδικές άγριες δολοφονίες «απίστων»!

Η φιλοσοφία μετά την διάδοση και την επικράτηση του Χριστιανισμού παρουσιάζει, θα μπορούσε κάποιος να πει, μιαν ανατρεπτική μεταβολή, ακολουθώντας την γενικότερη αλλαγή των πραγμάτων αλλά και του τρόπου σκέψεως της εποχής εκείνης. Ένα νέο «φιλοσοφικό» σύστημα, τελείως διαφορετικό από όσα γνώριζε ως τότε ο κόσμος, έρχεται στο προσκήνιο της ιστορίας για να ταράξει τα αφημένα στην ευδαιμονία και στην χρησιμοθηρία. Άξων της ιστορίας καθίσταται πλέον ο *Θεάνθρωπος Ιησούς Χριστός* και η διδασκαλία του αγγίζει όχι μόνον τους ισχυρούς ή τους δυνάμενους να σκέπτονται, αλλά κυρίως τους πτωχούς και τους κατατρεγμένους και κάθε γνήσια ηθικό άνθρωπο, ο οποίος, χωρίς παρωπίδες ανακαλύπτει τον θησαυρό των Ευαγγελικών λόγων και τείνει προς το νέο ιδανικό, το οποίο είναι η *αγιότητα*.

Οι φιλοσοφούντες υποστηρίζουν ότι ο Χριστιανισμός προσέφερε στους σκεπτόμενους ένα φιλοσοφικό σύστημα, το οποίο βασίζεται στη γνωσιολογία και την κοσμολογία, στην εβραϊκή οντολογία και είναι εμπλουτισμένο με την υψηλή ηθική της αγάπης που δίδαξε ο Ιησούς¹¹⁸. Αλλά πλέον η γνώση και η σοφία δεν οδηγούν στην αλήθεια, που εξασφαλίζεται μόνον από την πίστη και

¹¹⁶ Βλ προχείρως στο λήμμα Τζιχαντισμός στη Wikipedia.

¹¹⁷ www.onalert.gr/stories/ti-shmainei-tzixant...poi...tzixantistes/36522

¹¹⁸ Παπαλεξάνδρου Κ. Θ., έ.α. σ. 93.

την θεία χάρη. Ο Χριστός επιλέγοντας τους Αποστόλους του από τους άσημους, αδύναμους και αγράμματους ανθρώπους, οι οποίοι βίωναν την δυστυχία και την κακοδαμονία της πτώσεως και της αμαρτίας καλύτερα από τους εκπροσώπους της τότε αριστοκρατίας, ή από τις τάξεις των πολιτικά ισχυρών, των οικονομικά δυνατών ή τους κλειστούς κύκλους της διανοήσης, αυτό ακριβώς υποδείκνυε, διότι η διαφθορά, η κατάπτωση και η έπαρση ήσαν το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των ανθρώπων¹¹⁹. Εκείνοι οι απλοί άνθρωποι καλλιεργούσαν έντονα στην ψυχή τους την προσδοκία της απολύτρωσης από το Θεό. Είναι χαρακτηριστικά τα λόγια του αποστόλου Παύλου: «*Επειδή γάρ εν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός ἵνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνη, καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός ἵνα καταισχύνη τὰ ἰσχυρὰ καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ Θεός, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ, ὅπως μὴ καυχῆσῃται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ*»¹²⁰.

«Ὡς αλαζονική θρησκεία» κατηγορούν την Ορθόδοξη Εκκλησία οι αρχαιολάτρες ή νεοπαγανιστές, απώτερος σκοπός των οποίων είναι η αναβίωση της αρχαιοελληνικής ειδωλολατρικής θρησκείας και μάλιστα στη λαϊκή παγανιστική της μορφή! Ουσιαστικά επιδιώκουν να αναβιώσουν τη θρησκεία του δωδεκαθέου. Ο πολυθεϊσμός αντιπροσωπεύει κατ' αυτούς την αντίληψη της ελευθερίας του λάτρη! Πιστοί απόλυτα στις νεοεποχίτικες αρχές τους

¹¹⁹ Σκόντζου Λ.: *Η συμβολή των Αγίων Αποστόλων στο έργο της Εκκλησίας*, :http://www.apostolikidiakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?

¹²⁰ Α΄ Κορ.1,21-29. Δηλαδή: Επειδή πράγματι οι άνθρωποι δεν αναγνώρισαν με την σοφία τους το σοφό σχέδιο του Θεού, ο Θεός επέλεξε τους απλοϊκούς για να ντροπιάσει τους σοφούς, και τους αδύναμους επέλεξε ο Θεός για να αποδείξει ανάξιους τους ισχυρούς και τους ποταπούς του κόσμου, και τους περιφρονημένους και τους αφανείς επέλεξε ο Θεός για να καταργήσει τη δύναμη των ισχυρών ώστε να μην μπορεί να καυχηθεί κανείς άνθρωπος ενώπιον του Θεού.

διατυμπανίζουν το βασικό δόγμα της «Νέας Εποχής» ότι «όλοι οι δρόμοι οδηγούν στο Θεό»¹²¹.

Όπως υπογραμμίζει ο ομότιμος Καθηγητής της Θεολογικής Σχολής Αθηνών Πρωτ. π. Γεώργιος Μεταλληνός, οι νεοπαγανιστές παρουσιάζονται ως δήθεν λάτρεις του αρχαιοελληνικού πολιτισμού. Μονοπωλούν την ιδιότητα του «μόνου γνησίου φορέα» του ελληνικού πολιτισμού και το χειρότερο από όλα την ιδιότητα του γνησίου Έλληνα. Οι νεοπαγανιστές όσο και αν προσπαθούν να αποδείξουν πώς είναι αγνοί λάτρεις του Ελληνισμού δεν μπορούν να γίνουν πιστευτοί. Οι νεοπαγανιστές κινούνται «όχι από ειλικρινή αγάπη για τον Ελληνισμό, αλλά από φανατική προσήλωση στην ειδωλολατρία». Ευαγγελίζονται την αναβίωση του αρχαιοελληνικού πολιτισμού σε όλες τους τις διαστάσεις. Τονίζουν εμφαντικά πώς μόνο οι Έλληνες δημιούργησαν αληθινό πολιτισμό, σε αντίθεση με τούς άλλους λαούς, των οποίων ο πολιτισμός είναι ανάξιος λόγου. Επιτίθενται ιδιαίτερα εναντίον των Σημιτών Εβραίων, χαρακτηρίζοντάς τους ως τους καταστροφείς του ελληνικού πολιτισμού¹²².

Ασφαλώς στην προκειμένη περίπτωση δεν πρόκειται για αλαζονεία της πίστης των Ορθοδόξων Χριστιανών αλλά συνδρόμου της αγνοίας, ή της δοκησιοφίας το οποίο ωθεί τους ανθρώπους που κακοχώνεψαν κάποιες γνώσεις της εθνικής λατρείας, στην οποία εμφανίζονταν θεοί του πολέμου, θεές του έρωτα, θεοί του κρασιού, θεοί τιμωροί και ζεύγη θεών με πολλαπλούς συζύγους, που συνδυάζονταν με μυστηριακές και διονυσιακές λατρείες. Πολύ περισσότερο που ορισμένοι από αυτούς είχαν εισαχθεί από άλλα έθνη και ο πατέρας τους κατάπινε τα ... παιδιά του!

Τελικώς ισχύει αυτό, που κάπου διάβασα ότι έλεγε ο Άγιος Παΐσιος, πως Χριστιανός είναι «Ένα έργοστάσιο καλών λογισμών. Ό,τι υλικό έρχεται μέσα του, μέσω τών αισθήσεων, αυτό τό έργο-

¹²¹ Περιοδικό *Διάλογος*, Ιανουάριος - Μάρτιος 1999, σ. 11

¹²² <http://orthodox-world.pblogs.gr/2008/05/ti-epidiwkei-o-neopaganismos.html>

στάσιο τό μετατρέπει σέ καλό, σέ χρυσάφι, σέ «ἅγια δισκοπότηρα», καί ὄχι σέ «σφαῖρες» πού θά χτυπήσουν τούς ἄλλους...».

Βασικό χαρακτηριστικό του πολιτισμοῦ εἶναι η καταπολέμηση της αμάθειας σε όλες τις μορφές. Εἶναι αναφαίρετο ηθικό δικαίωμα του ανθρώπου η πνευματική ελευθερία. Δεν επιβάλλει κανένα περιορισμό στην ἔρευνα της αλήθειας. Ως εγγύηση της ελευθερίας αυτής απαιτεί ἀπό όλους η ανοχή.

Ένας σπουδαῖος ἄνθρωπος, συμπατριώτης του Ιωάννη Καποδίστρια, ο Πέτρος Αρμένης Βράιλας, του οποίου συμπληρώθηκαν το 2014 εκατόν τριάντα χρόνια ἀπό τον θάνατό του, μια σημαντική πνευματική μορφή του νεότερου Ελληνισμού, φιλόσοφος, εκπαιδευτικός και πολιτικός ἄνδρας, ηθικό ἀνάστημα και υπόδειγμα ηθικής προσωπικότητας διατυμπάνιζε: *«Ἡμεῖς, οἱ ὀπωσδήποτε λαβόντες τό δῶρον τῆς μαθήσεως, οἱ «ὀπωσδήποτε πεπιστευμένοι τοῦ λόγου τήν διακονίαν, ἕκαστος κατά τό μέτρον τῶν ἰδίων δυνάμεων, ἄς προσφέρωμεν εἰς τόν λαόν ἄμισθον ὑπηρεσίαν πρὸς φωτισμόν του, οὐκ εἰς χάριν ἀλλ' ὡς ὀφείλημα».*

Τα εμπνευσμένα αυτά λόγια πρέπει να φυλάσσονται πάντοτε ως κανόνας ζωῆς. Ὅσοι ἀβίαστα ἐπωμισθήκαμε καθήκοντα και υποσχεθήκαμε να τα εκπληρώσουμε χωρίς να αναμένουμε ἢ να ἀποβλέπουμε σε ανταμοιβή δεν πρέπει ούτε να τα λησμονούμε ούτε και να τα ἀπεμπολούμε. Στόχος ἀποκλειστικός κάθε ενός ἀπό εμάς εἶναι η ἐπιτέλεση του καθήκοντος, αὐτοῦ καθ' εαυτοῦ. Η ζωή και η τήρηση των πιστευμάτων και των σκοποῦμένων εἶναι η καλύτερη ἀπάντηση σε ὅσους μας κατηγοροῦν για το τί πιστεύουμε χωρίς να γνωρίζουν τελικώς τί ἀκριβῶς πιστεύουμε.

Η θωράκιση του ἀνθρώπου με την πανανθρώπινη πανοπλία της ἀρετῆς και της ηθικῆς του, χωρίς δυσκολία θα δώσει με το παράδειγμα του «ορθοῦ λόγου» και της «καλῆς πράξης» τις φιλοσοφικές Ἰδέες και τις κοσμοθεωρητικές Αρχές, που υπηρετεῖ, κατά του κακῶς ἐννοουμένου συμφέροντος, το οποίο διαιωνίζει και καλλιεργεῖ το πάθος, το μίσος και την κακότητα. Η ὁμόνοια, η ἀλληλοσυμπαράσταση στις δυσκολίες εἶναι καθήκον πρὸς το ἔθνος, την Πατρίδα, τον Συνάνθρωπο. *«Ἦθος ἀνθρώπων δαίμων»* εἶπε ο

Ηράκλειτος ολιγόλογα αλλά με περισσή σοφία πριν από δύομισι χιλιετίες και περισσότερο.

Ο W.K.C. Guthrie¹²³ αναφέρει σχετικά με αυτό τό υπ' αριθ. 119 απόσπασμα του Ηρακλείτου, ότι ο όρος *δαίμων* έχει πολύ περισσότερες από μία χρήσεις, σέρνοντας πίσω του και έναν ολόκληρο κόσμο λαϊκών δοξασιών. Θεωρεί όμως ότι ο εφέσιος φιλόσοφος, όπως υποστηρίζει, στο απόσπασμα αυτό, έχει αποδεχθεί τη δοξασία σχετικά με το ότι τα αθάνατα πνεύματα των καλών ανθρώπων είναι και αυτά δαίμονες, που προσέχουν τον κάθε άνθρωπο χωριστά. Επομένως, ολοκληρώνει τη σκέψη του ο Guthrie, στο προκείμενο απόσπασμα ο Ηράκλειτος το συνδέει με την πεποίθηση στη μετεμψύχωση και θεωρεί πως σημαίνει ότι «*Ο χαρακτήρας ενός ανθρώπου είναι το αθάνατο και δυνάμει θείο τμήμα του*», που σημαίνει επίσης ότι έτσι προσδίδει τεράστια έμφαση στην ανθρώπινη ευθύνη και ενισχύει το ηθικό περιεχόμενο της πρότασης¹²⁴.

¹²³ W.K.C. Guthrie (1906-1981). Σκώτος Καθηγητής της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας, Laurence Professor of Ancient Philosophy στο Πανεπιστήμιο του Cambridge, μέλος της Βρετανικής Ακαδημίας. Από τα πλέον γνωστά του έργα είναι η εξάτομος έκδοση για την ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας.

¹²⁴ Guthrie W. K. C., *Ηράκλειτος, Άπαντα*, έ.α. σσ. 120-121.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

Ύβρις-Το Σύνδρομο της αχαριστίας

Ανατρέχοντας στις απαρχές της ιστορίας παρατηρούμε, ότι συναντάται πολύ συχνά η αχαριστία απέναντι σε μικρές αλλά πολύ περισσότερο σε μεγάλες ευεργεσίες, σε ποσοστό τεράστιο συγκριτικά με άλλες αντικοινωνικές συμπεριφορές. Αχαριστία είναι η αγνωμοσύνη, η μη αναγνώριση της ηθικής υποχρέωσης, του χρέους ενός προσώπου απέναντι στην όποια ευεργεσία προς αυτόν κάποιου άλλου. Είναι οδυνηρό να ακούς να σε κακολογούν μετά από μια ευεργεσία που έκανες, λέει ο Πλάτων. Συνεπώς η αγνωμοσύνη είναι ταυτόχρονα και αντικοινωνικό φαινόμενο και αντίθετη εκδήλωση. Αντίθετα, με την ευγνωμοσύνη αναπτύσσονται δεσμοί στενοί μεταξύ ατόμων αλλά και ολοκλήρων λαών.

Το αμάρτημα της αχαριστίας θα έλεγε κάποιος πως είναι από τα «αγαπημένα» των ανθρώπων, καθώς εντοπίζεται πολύ συχνά στους καιρούς μας, ιδίως από όσους, στην προσπάθειά τους να επιτύχουν τους στόχους τους, δεν υπολογίζουν την ανθρώπινη υπόσταση, την προσωπική αξιοπρέπεια του άλλου και την δική τους, τελικά μειονεξία. Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, μάλιστα, δίδασκει ότι η αγνωμοσύνη προς τον Θεό θεωρείται αμαρτία χειρότερη από την πορνεία¹²⁵ και αναρωτιόταν πώς θα συμπεριφερόταν ποτέ και προς τους άλλους κάποιος αχάριστος προς ευεργέτη του¹²⁶.

Στα κείμενα της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, στα Ομηρι-

¹²⁵ Ιωάννου του Χρυσοστόμου *Εἰς Ἡσύχιον*, 1. 7, MPG 56, 22

¹²⁶ Ιωάννου του Χρυσοστόμου *Πρὸς Σαγαίριον* 3. 1, MPG 47, 473

κά Έπη, στους αρχαίους Έλληνες τραγικούς, στα κείμενα της παγκόσμιας λογοτεχνίας και ιστορίας υπάρχουν πολλά παραδείγματα αχαριστίας, γεγονός που σημαίνει ότι είναι συχνά σύμφυτο χαρακτηριστικό της ανθρώπινης ιδιοσυστασίας, χωρίς αυτό βεβαίως να είναι απόλυτο και να δικαιολογείται.

Η αχαριστία, η αγνωμοσύνη, δεν ελέγχεται ουσιαστικά από το δίκαιο της πολιτείας αλλά από τον ηθικό νόμο, αν και αναφέρεται ότι στην αρχαιότητα, στο αττικό δίκαιο, υπήρχαν «αχαριστίας δίκες», και μάλιστα σε περιπτώσεις αμέλειας και αδιαφορίας προς τους γονείς. Έγραφε ο Ξενοφών στα *Απομνημονεύματά*¹²⁷ του πως ο Σωκράτης δίδασκε, ότι η πολιτεία δίκασε όποιον δεν φρόντιζε τους γονείς του φερόμενος με αχαριστία, αναλάμβανε η ίδια την φροντίδα τους, αποδοκίμαζε εκείνον και τον εμπόδιζε να αναλάβει δημόσιες θέσεις ή να τελεί θυσίες, όσα άλλα καλά κι αν έχει κάνει. Προσέθετε μάλιστα ότι η πολιτεία παρακολουθούσε, αν φροντίζει ακόμη και τον τάφο των γονέων σε περιπτώσεις κρίσεων των αρχόντων, διότι αν γινόταν αντιληπτό, ότι φέρθηκε με αχαριστία στους γονείς κανείς δεν θα θεωρούσε ότι ο αχάριστος θα ήταν δυνατόν να απολαύει κάποιας τιμής.

Ανατρέχοντας όμως στην αρχαία ελληνική ιστορία, ο ενδιαφερόμενος θα συναντήσει πολλά παραδείγματα σε κείμενα αρχαίων ιστορικών συγγραφέων για την πολιτική αλλά και την πνευματική ζωή στις αρχαίες ελληνικές πόλεις-κράτη και αργότερα στα ελληνιστικά κράτη, όταν η πόλη είχε χάσει πλέον την δύναμή της, και ψάχνοντας για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πολιτών, την δομή και την διοίκηση των πόλεων και τις σχέσεις τους με τους πολίτες τους, κυρίως όμως, με τους «εν ενεργεία» κυβερνήτες. Θα παρατηρήσει τότε κάτι εντυπωσιακό που επαναλήφθηκε αρκετές φορές. Πρόκειται για τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπισαν πολλές φορές τους δημόσιους άνδρες οι πολίτες, και κατ' επέκταση η «πολιτεία», με την σύγχρονη έννοια του όρου.

Σε καιρούς, όπως η σημερινή εποχή, όπου κανείς, τις περισσότε-

¹²⁷ Ξενοφώντος *Απομνημονεύματα* II. 2,13

ρες τουλάχιστον φορές, δεν δίνει λογαριασμό για αποφάσεις και ενέργειές του κατά την άσκηση δημοσίων καθηκόντων, τα οποία μάλιστα ανέλαβε με την απόφαση του «κυρίαρχου λαού», δηλαδή με εκλογές, ο αναγνώστης μένει άναυδος μαθαίνοντας, ότι πάρα πολλούς αιώνες πριν, στην αρχαία Ελλάδα, η εκκλησία του δήμου, δηλαδή το αντιπροσωπευτικό σώμα που λάμβανε αποφάσεις για την διοίκηση του τόπου, κάτι όπως η βουλή, όπως θα λέγαμε σήμερα, μπορούσε να επιβάλει βαρύτερες ποινές σε κάποιο δημόσιο πρόσωπο, το οποίο θεωρούσε επικίνδυνο ή πίστευε ότι με πράξεις του έβλαψε ή μπορούσε να βλάψει το κοινό συμφέρον.

Ο Πλούταρχος, σχολιάζοντας, στην αρχή του βιβλίου του για τον *Φωκίωνα*, την συμπεριφορά των λαών παρατηρεί ότι, αν και θεωρείται ότι οι λαοί όταν ευτυχούν, και μάλιστα ένεκα σημαντικών γεγονότων, επαίρονται για την δύναμή τους, συμπεριφέρονται με περιφρόνηση προς τους αγαθούς άνδρες, εν τούτοις συμβαίνει, λέγει, το αντίθετο. Οι συμφορές καθιστούν τη συμπεριφορά πικρή και ευερέθιστη και εύκολα οδηγούν σε παραφορά και μεταβάλλουν την διάθεση των ανθρώπων να ακούσουν δύσκολη και τραχιά και αρνητική στο άκουσμα κάθε λόγου με βαρύτητα. Τότε, όποιος επιπλήττει για σφάλματα, φαίνεται να κατηγορεί τις αποτυχίες, και όποιος ομιλεί ειλικρινά φαίνεται πως φέρεται περιφρονητικά. Έτσι συμβαίνει, λέγει πιο κάτω, η πόλη να καταστρέφει μαζί της εκείνον που ομιλεί και την ευχαριστεί και πριν από αυτή καταστρέφει εκείνον που με τα λόγια του δεν την ικανοποιεί!¹²⁸. Στις περιπτώσεις αυτές δεν εντοπίζεται μόνον το Σύνδρομο της αχαριστίας αλλά και της ύβρεως της εξουσίας.

Σε πρωτογενές επίπεδο ο νόμος αποτελεί συνέπεια της ιδέας του ιερού. Το ιερό στις αρχαϊκές κοινωνίες επιβάλλει κανόνες συμπεριφοράς και αυτοί οι κανόνες συμπεριφοράς στην ιστορική τους

¹²⁸ Βλ. Καμαλάκη Σπυρίδωνος Θ.: *Σχέση πολίτη-κράτους. Ο ευεργετισμός ανά τους αιώνες*. Αθήνα 2012, σσ. 93-97.

πορεία καταγράφονται ως νόμοι, γύρω από τους οποίους συσπειρώνεται και αναπτύσσεται κοινότητα με θρησκευτική ενότητα¹²⁹.

Ο André Aymard¹³⁰ έγραφε¹³¹, ότι η πόλη των κλασικών χρόνων «είναι κοινότητα πολιτών τελείως ανεξάρτητη, κυρίαρχη πάνω στους πολίτες που την αποτελούν, συνδεδεμένη στενά με την λατρεία και που κυβερνάται από τους νόμους». Ο R. Flacelière¹³², σχολιάζοντας το θέμα του στενού συνδέσμου με την θρησκεία υποστήριξε, ότι οι αρχαίοι αγνοούν την διάκριση ανάμεσα στο κοσμικό και το πνευματικό. «Η Αθήνα είναι η πόλη της Αθηνάς, και οι ιερείς της Αθηνάς, όπως και οι ιερείς των άλλων θεών, είναι άρχοντες της πόλης. Αυτό ακριβώς εξηγεί ότι αν και είναι το κράτος αναγκαστικά ανεξίθρησκο, ο δεσμός που ενώνει όλους αυτούς τους πολίτες δεν είναι μόνον πολιτικός και κοινωνικός, αλλά επίσης και θρησκευτικός».

¹²⁹ Borgeaud P., *Ο Έλληνας άνθρωπος*, μτφρ. Χ. Τασάκος, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996,

¹³⁰ André Aymard (100-1964) Γάλλος ιστορικός ειδικευμένος στην Αρχαία Ελλάδα κυρίως στην ελληνιστική περίοδο. Καθηγητής του Πανεπιστημίου των Παρισίων (Σορβόννη) και της *École pratique des hautes études*

¹³¹ Aymard A., *Recueils de la société Jean Bodin* 6, 1, Bruxelles, 1954, σ. 52-53.

¹³² Robert Flacelière, σημαντικός γάλλος ελληνιστής. Γεννήθηκε το 1904 στο Παρίσι. Σπούδασε στην *École Normale Supérieure* του Παρισιού και αναγορεύτηκε διδάκτωρ. Υπηρέτησε στην Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή των Αθηνών (1925-1930). Το 1932 εξελέγη καθηγητής της κλασικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου της Λυών, όπου δίδαξε ως το 1948, και μετά στη Σορβόννη (1948- 1963), της οποίας από τον Αύγουστο του 1963 διατέλεσε και διευθυντής της, όπου ασχολήθηκε με την «Επιγραφή». Από τα πλέον γνωστά του έργα: *Οι Αιτωλοί στους Δελφούς, Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των Αρχαίων Ελλήνων, Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας, Μάντις και Μαντεία στην Αρχαία Ελλάδα και ο Έρωτας στην Αρχαία Ελλάδα*. Απεβίωσε στο Μονπελιέ το 1982.

Σύμφωνα με τον Θεόφραστο¹³³ η αχαριστία είναι ό,τι χειρότερο μπορεί να εξωτερικεύσει κάποιος και αποτελεί πληγή χαίνουσα και πόνο πικρό για τον αποδέκτη της, ιδίως αν έχει προσφέρει τα πάντα από αγάπη.

Η έννοια του χρέους είναι κάτι ολωσδιόλου εσωτερικό. Εδρεύει μόνον μέσα στην ελεύθερη συνείδηση του ανθρώπου, όπου το δίκαιο δεν μπορεί από φυσικού του και δεν πρέπει να υπεισέρχεται. Η ηθική αυτονομία και αποδέσμευση είναι τελείως αδιανόητη χωρίς της εσωτερική κατάφαση προς το χρέος από την ελεύθερη βούληση του ανθρώπου. Ο ηθικός νόμος δεν είναι ποτέ εξαναγκασμός και για τούτο μόνον αυτός είναι η πηγή της αξιοπρέπειας του ανθρώπου και του ύψους όπου είναι δυνατόν να ανέβει ελεύθερα, να πράξει δηλαδή θετικά ή έστω ακόμη να θυσιάσει τον εαυτό του όταν το κρίνει κάτι αναπόφευκτο. Το χρέος επομένως είναι ένα μοναδικό και αναφαίρετο «κτήμα» του ανθρώπου¹³⁴.

Αναφερθήκαμε ήδη στο γεγονός ότι η αγνωμοσύνη, η αχαριστία συναντάται όχι μόνον σε περιπτώσεις ατομικές αλλά και συλλογικές, απέναντι σε πρόσωπα δημόσια, τα οποία πολλά είχαν προσφέρει στην πατρίδα τους και να περιορισθούμε σε μερικά της αρχαίας αθηναϊκής πολιτείας, η οποία θανάτωσε τον Σωκράτη, δίωξε τον Θεμιστοκλή, τον Αριστεΐδη, τον Κίμωνα και άλλους, κυρίως από το μίσος και την αγνωμοσύνη του πλήθους, όσο και εκείνων οι οποίοι ξήλευαν την δόξα τους ή βλάπτονταν τα συμφέροντά τους. Όπως έγραφε ο Πλούταρχος, ο οστρακισμός δεν ήταν ποινή αλλά παρηγοριά και ανακούφιση από τον φθόνο, που ικανοποιείται να ταπεινώνει εκείνους που υπερέχουν και ξεθύμαινε την δυσμένειά του με αυτή την ατιμία¹³⁵.

Αλλά στο έργο του *Βίοι Παράλληλοι, Σύγκριση Δημητρίου και*

¹³³ Θεόφραστος ο Ερέσιος (371-285π.Χ.), αρχαίος φιλόσοφος συνεχιστής του έργου του Αριστοτέλη τον οποίο διεδέχθη στην διεύθυνση της Περιπατητικής Σχολής.

¹³⁴ Θεοδωρακοπούλου Ιω.: *Σύστημα Φιλοσοφικής Ηθικής*, Αθήνα 1965⁴, σ. 164.

¹³⁵ Πλουτάρχου, *Θεμιστοκλής*, ΚΒ΄.

Αντωνίου και στον Βίο Δημήτριος, ο Πλούταρχος, εξιστορώντας τις περιπέτειες του Δημήτριου του Πολιορκητή, αναφέρει ότι έγινε έξαλλος όταν πληροφορήθηκε, σπεύδοντας με το στόλο του προς την Αθήνα για να παραλάβει τη σύζυγό του Δηιδάμεια, που την είχε εμπιστευθεί στους Αθηναίους, πως εκείνοι, μαθαίνοντας όσα είχαν συμβεί στην Μ. Ασία, δηλαδή την άτυχη κατάληξη της σύγκρουσής του με τους Επιγόνους του Μεγαλέξανδρου, την «εξαπέστειλαν» στα Μέγαρα, γιατί δεν ήθελαν βασιλείς στην πόλη τους. Γράφει, θα έλεγε κανείς, σαν να μονολογεί: «Τὸ χεῖριστον τεκμήριον τῆς εὐνοίας τῶν ὄχλων πρὸς βασιλεῖς καὶ δυνάστας, εἶναι, ὡς φαίνεται, ἡ ὑπερβολὴ τῶν τιμῶν, ἣτις καλὴ μόνον εἶναι ὅταν προέρχεται ἐκ προαιρέσεως τῶν διδόντων, ἀλλ' ὁ φόβος καθιστᾷ αὐτὴν ὄλως ἀναξιόπιστον. Διότι τὰ ἴδια ψηφίζουσι καὶ ὅσοι φοβοῦνται καὶ ὅσοι ἀγαπῶσι. Διὰ τοῦτο οἱ νοῦν ἔχοντες ἀποβλέπουσιν οὐχὶ εἰς τοὺς ἀνδριάντας, οὐδ' εἰς τὰς εἰκόνας, οὐδ' εἰς τὰς ἀποθεώσεις, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν ἔργα καὶ τὰς πράξεις ἐτῶν καὶ οὕτως ἢ πιστεύουσιν ἐκλαμβάνοντες ἐκεῖνα ὡς τιμᾶς, ἢ δυσπιστοῦσιν, ὡς ἀνάγκας αὐτὰ θεωροῦντες. Καὶ οἱ δῆμοι πολλάκις, ἐν ᾧ μάλιστα τιμῶσι, μισοῦσι τοὺς λαμβάνοντας τὰς τιμᾶς ἀμέτρως καὶ ὑπερόγκως καὶ διὰ βίας»¹³⁶.

Μερικούς αιώνες αργότερα, στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, δολοφονήθηκε οικτρά η φιλόσοφος και μαθηματικός Υπατία. Η αιγυπτία σοφός δεν έγινε γνωστή τόσο από το έργο της, όσο από τον μαρτυρικό της θάνατο σε εποχή τελευταίων «σπασμών» ενός κόσμου που έσβηνε (του παγανισμού) και ενός νέου, που προσπαθούσε να στερεωθεί (του Χριστιανισμού).

Βασικά πρόσωπα εκείνης της τραγωδίας, εκτός από το θύμα ήσαν ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Κύριλλος και ο έπαρχος Ορέστης. Η συμπεριφορά του Ορέστη απέναντι στον Πατριάρχη, που αναγνωρίστηκε αργότερα ως άγιος της Εκκλησίας, παρουσιάζει

¹³⁶ Πλουτάρχου, *Βίοι Παράλληλοι*, μετάφραση Α. Ρ. Ραγκαβή, τ. ένατος, *Δημήτριος*, Λ', Έν Αθήναις, Τύποις Διονυσίου Κορομηλά (Όδός Άδριανού 214), 1866, σ. 91.

σημαντικά στοιχεία του συνδρόμου της ύβρεως της εξουσίας, τα οποία απέβησαν καθοριστικά για την εξέλιξη του φόνου από το εξαγριωμένο πλήθος, γεγονός που αποδόθηκε σ' εκείνον στην περίοδο του Διαφωτισμού, οπότε ο αντικληρικαλισμός είχε «ανακαλύψει» ένα πρόσωπο της Εκκλησίας για να το καταστήσει υπεύθυνο του δράματος.

Ο Ορέστης χρημάτισε *έπαρχος-διοικητής* δηλαδή της Αιγύπτου περίπου από το 415. Για διάφορους λόγους, από την ώρα που έφθασε στην Αλεξάνδρεια, ενοχλήθηκε από την υπέρμετρη δραστηριότητα που εκδήλωνε ο Πατριάρχης Κύριλλος, που είχε αποκτήσει μεγάλη επιρροή στον λαό. Ο διοικητής την θεωρούσε δικαιοδοσία του αυτοκράτορα και μέσω αυτού του επάρχου, και τον αντιπάθησε θεωρώντας τον εχθρό της εξουσίας του. Η ευρεία πνευματική, φιλανθρωπική και οικονομική δραστηριότητα του Κυρίλλου ήταν ανασταλτικές για την φιλοδοξία του και η σύρραξη δεν άργησε να επέλθει.

Αφορμή υπήρξε η διαφωνία μεταξύ Χριστιανών και Ιουδαίων (ο αριθμός των οποίων ανερχόταν τότε στην Αλεξάνδρεια στις εξήντα χιλιάδες και η οικονομική επιρροή τους επί των κατοίκων ήταν καταθλιπτική), σχετικά με την ημέρα που έπρεπε να παρουσιάζονται τα θεάματα στο θέατρο. Κατά την άποψη των Εβραίων αυτό δεν έπρεπε να γίνεται το Σάββατο. Ο Ορέστης τέθηκε με το μέρος των Ιουδαίων, γεγονός που τελικά ώθησε το χριστιανικό στοιχείο της πόλης να συγκρουστεί με το εβραϊκό¹³⁷. Η κατάσταση εκτραχύνθηκε με την σφαγή πολλών Χριστιανών από τους Εβραίους. Σε απάντηση οι πρώτοι επιτέθηκαν σε συναγωγές και κατοικίες των δευτέρων με επακόλουθο μεγάλες καταστροφές. Η σύγκρουση αυτή οδήγησε τελικά στο διωγμό των Εβραίων από την πόλη, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι όλοι Εβραίοι εγκατέλειψαν τη Αλεξάνδρεια για πάντα. Εξ αιτίας των γεγονότων προξενή-

¹³⁷ Παπαδοπούλου Στυλιανού Γ.: *Ο Άγιος Κύριλλος Αλεξανδρείας*. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2004, σ.28.

θηκε ένταση που υπέφωσκε στην Αλεξάνδρεια διαρκώς και πιο επικίνδυνα.

Ο Κύριλλος προσπάθησε να συνδιαλλαγεί με τον Ορέστη αλλά εκείνος αρνήθηκε. Λέγεται ότι ο Πατριάρχης επισκέφθηκε τον έπαρχο με συμφιλιοτική διάθεση, κρατώντας και προτείνοντας ένα ευαγγέλιο. Εκείνος, έλεγε βέβαια ότι είχε βαπτισθεί, δεν δέχθηκε όμως το ευαγγέλιο και περιφρόνησε τον Κύριλλο, γεγονός που προκάλεσε καινούριες εκδηλώσεις εχθρότητας¹³⁸. Αν και δήλωνε χριστιανός¹³⁹ και ότι είχε βαπτισθεί στην Κωνσταντινούπολη από τον επίσκοπο Αττικό, χαρακτηριζόταν συχνά από τους Χριστιανούς της Αλεξάνδρειας «θύτης και έλληνας», δηλαδή ειδωλολάτρης, εξ αιτίας της άδικης συμπεριφοράς του απέναντι στους Χριστιανούς, η οποία γινόταν αιτία για συνεχείς προστριβές μεταξύ αυτών και των Ιουδαίων. Οι αναστατώσεις που επικρατούσαν στην Αλεξάνδρεια κατέληξαν στον άγριο φόνο της Υπατίας, στον οποίο είχε επιδράσει η ύβρις της εξουσίας του Ορέστη¹⁴⁰.

Ουσιαστικά ο τόπος και η εποχή κατά την οποία έζησε η Υπατία και πολλές συναρτήσεις προσώπων και συγκυριών, τις οποίες εκμεταλλεύθηκαν σε βάρος της Εκκλησίας αλλά και του πνεύματος και των επιστημονικών δραστηριοτήτων της φιλοσόφου όσοι είχαν συμφέρον να προκαλέσουν ζημιά και στους δύο πρωταγω-

¹³⁸ Ο Σωκράτης ο Σχολαστικός (Ζ, 13.64-69) γράφει χαρακτηριστικά, ότι: «Ἐπεὶ δὲ τοὺς περὶ φιλίας λόγους Ὁρέστης οὐ προσεδέχετο, τὴν βίβλον τῶν εὐαγγελίων ὁ Κύριλλος προΐσχετο, διὰ ταύτης γοῦν καταιδέσειν τὸν Ὁρέστην ἠγούμενος. Ὡς δὲ οὐδὲ τούτῳ τῷ τρόπῳ ὁ Ὁρέστης ἐμαλάσσετο, ἀλλ' ἔμενε μεταξὺ αὐτῶν ἄσπονδος πόλεμος, τάδε ἐπισυνέβη γενέσθαι».

¹³⁹ Σωκράτους *Εκκλησιαστική Ιστορία Ζ'*, 14. 9-12: «Καὶ προσελθόντες ἀπεκάλουν «θύτην καὶ Ἑλληνα», καὶ ἄλλα πολλὰ περιύβριζον. Ὁ δὲ ὑποτοπήσας σκευωρίαν αὐτῷ παρὰ Κυρίλλου γίνεσθαι, ἐβόα Χριστιανός τε εἶναι, καὶ ὑπὸ Ἀττικοῦ τοῦ ἐπισκόπου ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει βεβαπτίσθαι».

¹⁴⁰ Καμαλάκη Σπυρ. Θ.: *Η φιλόσοφος Υπατία και ο βιασμός της ιστορίας*. Εκδόσεις Αγγελάκη, Αθήνα 2015, σ. 91-95.

νιστές, ήσαν εκείνοι που δημιούργησαν την τραγωδία σε βάρος της ελευθερίας του προσώπου και του πολιτισμού γενικότερα. Το ίδιο συμβαίνει και με διαφορετικά μέσα αλλά με τις ίδιες ακριβώς προεκτάσεις πολύ συχνά και σήμερα.

Αλλά μήπως η ίδια ύβρις δεν συναντάται και κατά τους νεώτερους χρόνους, μετά από τόσες θυσίες και αίμα τόσους αγώνες που είχαν ως αποτέλεσμα την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού μετά από τετρακόσια χρόνια; Αναφερόμαστε στην καταδίκη σε θάνατο του γέρου του Μοριά, του Θεόδ. Κολοκοτρώνη, και του Δημ. Πλαπούτα, σε πρόσωπα που είχαν συμβάλει τα μέγιστα στην επιτυχία της Επανάστασης του '21, προς τα οποία το κράτος, η ασεβής Αντιβασιλεία του Όθωνα, συμπεριφέρθηκε με ασέβεια και σκληρότητα.

Ο Κολοκοτρώνης κατηγορήθηκε ως προδότης, συνένοχος συννομωσίας με τους Ρώσους κατά του βασιλέα Όθωνα, κλείστηκε σε σκοτεινή φυλακή στο Παλαμήδι και καταδικάστηκε σε θάνατο μαζί με τον Πλαπούτα. Στην προκειμένη περίπτωση το κράτος εδώ προσωποποιείται στα μέλη της *Αντιβασιλείας*, που προσπαθούσαν να επιβάλουν την εξουσία τους παραβιάζοντας κάθε δίκαιο για να εξουδετερώσουν την επιρροή των άλλων ξένων δυνάμεων στο νεοϊδρυμένο ελληνικό κράτος. Είναι η ύβρις της εξουσίας και όχι λαϊκή απόφαση, διαταγή χαλκευμένη και διατεταγμένη άνωθεν. Για την ιστορία η θανατική απόφαση τελικά μετατράπηκε σε είκοσι χρόνια φυλάκιση με επέμβαση του ίδιου του Όθωνα και υπό την έντονη λαϊκή αντίδραση.

Η εν ψυχρώ εκτέλεση του *Ιωάννη Καποδίστρια* (1828-1831), για πολιτικούς λόγους είναι επίσης ύβρις μιας ομάδας, μιας οικογένειας που τον αντιμάχονταν για λόγους συμφερόντων, τα οποία έβλαπτε η προσπάθεια του πρώτου κυβερνήτη της Ελλάδος να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για τη λειτουργία και επιβίωση του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Πράξεις αγνωμοσύνης και εγωισμού, πράξεις αχαριστίας, οι οποίες δεν προξένησαν ζημιά ηθική μόνον στα συγκεκριμένα πρόσωπα αλλά έβλαψαν και ένα ολόκληρο έθνος. Αλλά θα περιοριστούμε εδώ σε αυτά, διότι εκ

των υστέρων αποδείχθηκε ότι ξένοι δάκτυλοι όπλισαν τα φονικά χέρια.

Ο Σαίξπηρ έλεγε σχετικά ότι «Υπάρχουν κάποιοι άνθρωποι που ποτέ και με τίποτα δεν μπορείς να τους ευχαριστήσεις. Υπάρχουν κάποιοι άνθρωποι που ακόμα και την ψυχή σου να τους χαρίσεις δεν θα ικανοποιηθούν. Είναι οι αγάριστοι άνθρωποι, οι αγνώμονες. Οι άνθρωποι που περισσότερο από ο,τιδήποτε βάζουν τον εαυτό τους, το εγώ τους, και φοβούνται να δώσουν το παραμικρό από φόβο μην χάσουν κάτι από εκείνους. Είναι τόσο ανασφαλείς, τόσο μίζεροι. Η ψυχή τους ολότελα δηλητηριασμένη από το μίσος που τρέφουν για την εξέλιξη και την πρόοδο των άλλων. Τί κι αν εσύ προσπαθείς, τί κι αν δίνεις, τί κι αν ελπίζεις. Άδικος κόπος, χαμένος χρόνος να επενδύει κανείς σε αγάλματα...».

Η ευγνωμοσύνη είναι έργο δικαιοσύνης. Έργο που εκδηλώνεται και με λόγους αλλά και με έργα, τα οποία όμως δεν έχουν χαρακτήρα εξοφλητικό της ηθικής υποχρέωσης αλλά περιεχόμενο αγάπης και εκδήλωση ευγενικής προαίρεσης. Η εκδήλωση ευγνωμοσύνης είναι δεσμός με τον οποίον οικογένειες ενώνονται και λαοί ομονοούν και όπως αναφέρεται στη Σοφία Σειράχ¹⁴¹ «ὁ ανταποδιδὸς χάριτας μέμνηται εἰς τὰ μετὰ ταῦτα, καὶ ἐν καιρῷ πτώσεως εὐρήσει στήριγμα», δηλαδή εκείνος που θυμάται και ανταποδίδει την ευεργεσία θα βρει στήριγμα σε δύσκολες στιγμές. Ο Απόστολος Παύλος περιλαμβάνει τον αγάριστο μεταξύ εκείνων που πρέπει ο άνθρωπος να αποφεύγει.

Στην διαδρομή της ιστορίας κάποιες φορές σημειώνονται γεγονότα τα οποία αποκτούν διαχρονική σημασία, τόσο για την επίδραση που είχαν στην εξέλιξη των πραγμάτων της εποχής στην οποία συνέβησαν, όσο και διότι συνδέονται με λεπτομέρει-

¹⁴¹ Σοφία Σειράχ: Το βιβλίο έχει στους Ο' τον τίτλο «Σοφία Ιησού υιού Σ(ε)ιράχ ή απλούστερα «Σοφία Σειράχ». Το βιβλίο στον Εβραϊκό Κανόνα δεν έγινε δεκτό και θεωρείται δευτεροκανονικό έργο ενώ στον Αλεξανδρινό (Ελληνικό) Κανόνα εντάσσεται στην συλλογή των Ποιητικών ή Διδακτικών βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης, τελευταίο στην ομάδα μετά το βιβλίο «Σοφία Σολομώντος».

ες χαρακτηριστικές και μένουν στη μνήμη των λαών δηλώνοντας συγκεκριμένη παρομιώδη στιγμή. Ένα από αυτά είναι η δολοφονία του Ιουλίου Καίσαρος, μεγάλης στρατιωτικής και πολιτικής σπουδαιότητας μορφής της Ρώμης (100-44 π.Χ.). Η τελευταία φράση που είπε πριν ξεψυχήσει παρέμεινε στους αιώνες δηλωτική της αχαριστίας του ευεργετηθέντος: «*Καὶ σὺ τέκνον Βροῦτε;*». Η εμβληματική αυτή φράση χρησιμοποιείται για να δηλώσει και σήμερα χαρακτηριστικές περιπτώσεις αχάριστων.

Ο Μάρκος Ιούνιος Βρούτος (Marcus Iunius Brutus (85-42 π.Χ.), γνωστός συνήθως και αναφερόμενος ως Βρούτος, υπήρξε ρωμαίος πολιτικός, ο επί κεφαλής μαζί με τον γαμβρό του Gaius Cassius των εξήντα συνωμοτών, οι οποίοι στις 15 Μαρτίου του 44 π.Χ. δολοφόνησαν τον Ιούλιο Καίσαρα¹⁴².

Με τον Καίσαρα, που οι ιστορικοί τον τοποθετούν μετά τον Μεγαλέξανδρο και τον Αννίβα ως παγκόσμια προσωπικότητα, στρατιωτική και πολιτική, ο Βρούτος είχε περίπλοκη ή αδιασαφήνιστη σχέση. Ο Καίσαρ σε νεανική ηλικία είχε έναν πολύ θυελλώδη δεσμό με τη μητέρα του Βρούτου *Σερβιλία* και πολλοί αρχαίοι ιστορικοί τον θεωρούν με βεβαιότητα δικό του παιδί¹⁴³. Η άποψη αυτή ενισχύεται από το ενδιαφέρον αλλά και την συμπεριφορά του Καίσαρα προς τον Βρούτο, τα αξιώματα που του έδωσε και την ανοχή ή τη συγχώρησή του στις πολιτικές του επιλογές που συχνά στρέφονταν εναντίον του. Ο χώρος δεν ευνοεί ανάπτυξη του θέματος των σχέσεων των δύο ανδρών, που συνδέονται στενά και με τα πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα της εποχής, τις συμμαχίες και τις συννομώσεις. Οποσδήποτε τα ψυχολογικά προβλήματα που αντιμετώπιζε λόγω της οικογενειακής του παράδοσης και των φημών περί της πατρότητάς του από τη μία πλευρά αλλά και από την πολιτική κατάσταση, που τον πίεζε από την άλλη, εξηγούν την τελική πράξη του χωρίς να την δικαιώνουν, βεβαίως.

¹⁴² Παπασταύρου Ιωάννου Σ.: *Ρωμαϊκή Ιστορία*. Άθηναι 1967, σσ. 154-155.

¹⁴³ Σουητώνιος 50, Αππιανός Β'112, Πλούταρχος *Βρούτος* 5. Κάτων ο νεώτερος 24.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

Υβρις-Το σύνδρομο του «ἐς αἰεὶ ἄρχειν» (της αρχομανίας)

*Μπορείς να τους ξεγελάς όλους για λίγο καιρό,
λίγους όλον τον καιρό, αλλά όχι όλους όλον τον καιρό*
(Αβραάμ Λίνκολ)

Κοινή η αντίληψη ότι ο άνθρωπος οφείλει, διάγοντας σε ευνομούμενη πολιτεία, σε καλώς οργανωμένη κοινωνία και σε ορθά εξελισσόμενη οικογένεια, να έχει ως γνώμονα τρόπον ζωής ορισμένες υψηλές ιδέες διαχρονικής και ακατάλυτης αξίας, που να διέπονται και να εκφράζουν τις αρχές της Ελευθερίας, της Ισότητας και της Αδελφοσύνης.

Έχει όμως αποδειχθεί, ότι όχι σπάνια, άνθρωποι σε διάφορες εποχές ανά τους αιώνες, προσβάλλονται, για διάφορους λόγους, από μανιακές διαταραχές, οι οποίες τους εμποδίζουν να έχουν ορθή αντίληψη των καταστάσεων και να βιώνουν υποκειμενικές αντιλήψεις για τους ίδιους και το περιβάλλον στο οποίο ζουν, κινούνται, εργάζονται ή δραστηριοποιούνται, έχοντας καταληφθεί από την μανία να διοικούν ακατάπαυστα. Θεωρούν με ναρκισσισμό εαυτούς ως μοναδικούς και αναντικατάστατους, παντογνώστες, κατέχονται από επιδειξιμανία, αλαζονεία, υπέρμετρη τάση στην εκμετάλλευση διαπροσωπικών σχέσεων.

Μανία του συνεχώς ἄρχειν είναι η κατάσταση στην οποία, ο άνθρωπος που την βιώνει, έχει υποκειμενική αντίληψη του εαυτού του. Δηλαδή έχει εικόνα ψευδή για τον εαυτό του με ροπή

προς την παντοδυναμία, με αποτέλεσμα να είναι επιρρεπής προς επικίνδυνες δραστηριότητες. Παρουσιάζει έξαρση της φαντασίας και υπερβολική εμπλοκή σε δραστηριότητες, που λόγω έλλειψης κριτικής ικανότητας, μαζί με υπερβολικό αίσθημα μεγαλείου και εξωπραγματική αισιοδοξία, συνήθως έχουν οδυνηρές συνέπειες για τον ίδιο και το οποιοδήποτε περιβάλλον του.

Τα συμπτώματα τα οποία μαρτυρούν ή υποδηλώνουν αυτή την μανία είναι η ανάγκη να ομιλεί συνεχώς προβάλλοντας τον εαυτό του, η ανασφάλεια την οποία αισθάνεται και η οποία του προξενεί, χωρίς κανένα πραγματικό λόγο, τάση να υποβλέπει ορισμένους συνανθρώπους, που θεωρεί ότι οι περισσότεροι τον φθονούν. Επιδιώκει τότε και απεργάζεται, με τρόπο ύπουλο, τον παραμερισμό και αυτή την εξόντωσή τους, Οδηγείται με άλλα λόγια σε ψυχωτική και ιδεοψυχαναγκαστική συμπεριφορά.

Με δεδομένα όλα αυτά γίνεται αντιληπτή η βιαία, η αλαζονική συμπεριφορά, που εκφράζεται με αυθάδεια, παραβίαση του αισθήματος του χρέους, του εσωτερικού νόμου, της ηθικής. Συμπεριφορά που τείνει να ανατρέψει την κοινωνική ισορροπία ή την συστηματική λειτουργία ενός θεσμού, γενικότερα την τάξη και την ισορροπία μεταξύ των ανθρώπων, συμπεριφορά που είναι απότοκος του πάθους που αντιτίθεται στο χρέος, εξ αιτίας μανιοκαταθλιπτικών αιτιών, τη μανιακή διαταραχή του συνεχώς άρχειν από την οποία πάσχει. Συμπεριφορά που είναι παραλογισμός και ωθεί τον άνθρωπο στην υπέρβαση των ορίων, δηλαδή του πλαισίου μέσα στο οποίο του έχει ορισθεί να κινείται κοινωνικά.

Όπως έχει παρατηρηθεί από ειδικούς επιστήμονες, η ιδεοψυχαναγκαστική αυτή συμπεριφορά έχει ως απότοκο την διανοητική ανικανότητα που παρουσιάζουν ορισμένοι από αυτούς που πάσχουν από την μανιακή διαταραχή του συνεχώς άρχειν στη λήψη ορθολογικών αποφάσεων, με αποτέλεσμα όχι απλώς να αποδοκιμάζονται αλλά και να δίνουν την εντύπωση, ότι είναι «ανισόρροποι» ή «εκτός ελέγχου», γεγονός που έχει το αποτέλεσμα η εν γένει στάση του να προξενεί άπειρα σχόλια και γέλωτα και προ πάντων ιλαρότητα αντί φυσικά του φθόνου.

Όταν ο εγωισμός παύσει να υπάρχει ως φυσική ασύνειδη κατάσταση έχει εξελιχθεί σε ενόρμημα, δηλαδή σε παθολογική τάση για διάπραξη διαφόρων ενεργειών, γίνεται αντικείμενο ηθικού ελέγχου, αφού διχάζει τη ζωή του ανθρώπου, γίνεται σκοπός, επομένως με αρνητική ηθική σημασία, διότι ωθεί τον άνθρωπο να καταπατά την αξιοπρέπεια του άλλου ανθρώπου, προκειμένου να επιτύχει ό,τι έθεσε ως στόχο. Κατ' αρχάς το πρόσωπο που παρουσιάζει τη διαταραχή αυτή θεωρεί τους άλλους απλώς ως πεδίο όπου ασκεί την εξουσία του. Φροντίζει υπερβολικά τη δημόσια εικόνα του και επιλέγει ενέργειες και δράσεις που ευνοούν αυτή την εικόνα. Θεωρεί εαυτόν αλάθητο και δεν δέχεται υποδείξεις των ανθρώπων του περιβάλλοντός του. Αυτά όμως όλα έχουν ως συνακόλουθο την απώλεια της επαφής με την πραγματικότητα, τον αποκλεισμό αποδοχής κάθε συμβουλής και τον περιορισμό του στην απόλαυση των κολακειών. Το επικίνδυνο, και κάποτε και τραγικό, είναι ότι αυτοί επηρεάζουν όχι σπάνια, κατά τρόπο καθοριστικό, τις τύχες της δικής του ομάδος αλλά και των άλλων. Συνειδητοποιούμε τελικά ότι η μανιακή αυτή κατάσταση του να επιδιώκει κάποιος συνεχώς να άρχει, έχει ως αποτέλεσμα να κατακυριεύει και όχι να υπηρετεί.

Σε εκείνους στους οποίους εμφανίζεται η μανία του συνεχώς άρχειν, λοιπόν, το μόνο που θα μπορούσαν να προκαλέσουν είναι τον οίκτο μας. Η θεραπεία της δύσκολη, απαιτεί θέληση και προσπάθεια. Αλλά για να συμβεί αυτό είναι απαραίτητη η αυτογνωσία και η προσωπική καλλιέργεια. Στην ενάντια περίπτωση οι άνθρωποι αυτοί είναι και επικίνδυνοι.

*«Ὀὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίῃ Εἰς κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλεύς»¹⁴⁴
 Τὸν ἄνθρωπον τριῶν δεῖ μέμνησθαι Πρῶτον ὅτι ἀνθρώπων ἄρχει
 Δεύτερον ὅτι κατὰ νόμους ἄρχει. Τρίτον ΟΥΚ ΑΕΙ ΑΡΧΕΙ¹⁴⁵*

¹⁴⁴ Ομήρου *Ιλιάς* Β 204

¹⁴⁵ *Αγάθων αρχαίος τραγικός ποιητής (450-400 π.Χ.)*

Έχουμε και με άλλες ευκαιρίες τονίσει, ότι η συμπύκνωση της αλαζονικής συμπεριφοράς, που εκπηγάξει από την αυθάδεια, την παραβίαση του αισθήματος του χρέους, του εσωτερικού νόμου, της ηθικής, της συμπεριφοράς που ανατρέπει ή επιδιώκει να ανατρέψει την κοινωνική ισορροπία ή την συστηματική λειτουργία ενός θεσμού, γενικότερα την τάξη και την ισορροπία μεταξύ των ανθρώπων, αποκλειστικά για την ικανοποίηση άρρωστου εγωισμού, είναι μανιακή κατάσταση και ονομάζεται *αρχομανία* ή *εξουσιομανία*.

Συμπεριφορά παράλογη που προκαλείται από το πάθος της εξουσίας για την εξουσία, αντιτίθεται στο χρέος, περιφρονεί και αντιστρατεύεται το δίκαιο και ωθεί και πάλιν τον άνθρωπο στην υπέρβαση των ορίων, δηλαδή του πλαισίου μέσα στο οποίο ο πολιτισμός και η ηθική έχει οριοθετήσει να κινείται κοινωνικά, χωρίς να υπολογίζει την παντοειδή ζημιά που προκαλεί η εμμονή αυτή, τόσο σε κλειστό, συγκεκριμένο περιβάλλον, όσο και ευρύτερο συνήθως χώρο, τις περισσότερες φορές με ανυπολόγιστα αποτελέσματα.

Έχει παρατηρηθεί από πολύ παλιά, ότι η πνευματική ισορροπία ορισμένων ανθρώπων φαίνεται να κλονίζεται όταν αποκτούν εξουσία. Όπως γράφουν ειδικοί, αυτή η συμπεριφορά, που θυμίζει ψυχική αστάθεια, μπορεί να συνοψισθεί με δύο λόγια, στην περίφημη φράση του Μπέρτραντ Ράσελ, διάσημου και βραβευμένου με το βραβείο Νόμπελ φιλόσοφου, μαθηματικού και ιστορικού, «μέθη της εξουσίας». Η μέθη αυτή οδηγεί σε αφύσικη εμμονή σε πρακτικές ανεφάρμοστες ή αντιπαραγωγικές, διότι η έπαρση της εξουσίας καταργεί τον έλεγχο της ταπεινοφροσύνης και του δικαίου και σε χαρακτηρισμούς αυτών των «μεθυσμένων από την εξουσία» ως σπουδαρχίδες, αριβίστες, ανισόρροπους ή ακόμη και «σαλαταρισμένους». Η εξουσιομανία είναι, κατά τον Χένρυ Κίσινγκερ, το υπέρτατο αφροδισιακό, αποτέλεσμα ακριβώς αυτών των ιδιοτήτων.

Η λογική εξαφανίζεται από τα πρόσωπα που κυριαρχούνται από την εξουσιομανία, η οποία πάντοτε επενδύεται με τον μανδύα του «σωτήρα». Τότε ο κίνδυνος της καταστροφής του χώρου

όπου δρουν οι «φανασιόπληκτοι» σωτήρες είναι προ των πυλών. Η διάλυση της ομάδος, του οποιουδήποτε συνόλου που πλήττεται από την ανισορροπία, την απολυταρχικότητα, το πάθος, τον εγωισμό του αρχομανούς που προσπαθεί να επιβάλλει την παθολογική λογική του, είναι αν όχι αναπόφευκτη, αλλά σαφώς αναμενόμενη και πολύ επικίνδυνη για το σύνολο. Διότι είναι παθολογική η τάση που μεταβάλλει σε σκοπό τη διάπραξη παντοειδών ενεργειών, που διχάζουν τη ζωή των ανθρώπων, ωθώντας τον να προσβάλλει την αξιοπρέπεια αυτών, προκειμένου να επιτύχει ό,τι έθεσε ως στόχο, χωρίς λόγο και λογική, δηλαδή χωρίς ήθος και νομιμότητα, που συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους. Είναι χαρακτηριστική η σχετική παρατήρηση του Κωνσταντίνου Τσάτσου, ότι στα προχωρημένα στάδια της κοινωνικής ζωής η θεάρεστη ζωή σχεδόν ταυτίζεται με τον σεβασμό του κώδικα της ηθικής και της δικαιοσύνης και ο «πιστός» είναι πρώτα από όλα ηθικό ή δίκαιο μέλος της κοινωνικής ομάδας.

Ειδικοί επιστήμονες χαρακτηρίζουν την εξουσιομανία ως επίκτητη ψυχιατρική διαταραχή της συμπεριφοράς ορισμένων προσώπων, που ανήκουν σε ένα χώρο πνευματικό, πολιτικό, καλλιτεχνικό ή ό,τιδήποτε άλλο, που θεωρούν τα άλλα μέλη ως πεδίο όπου ασκούν την εξουσία τους. Απευθύνονται προς τους άλλους ως αλάνθαστοι και μεσσίες, προβάλλουν τις ενέργειές τους ως τις πρέπουσες, εκθειάζοντάς τες μάλιστα. Οι υποδείξεις των ανθρώπων του περιβάλλοντος του χώρου στον οποίο δικτατορικά επιβάλλονται δεν τους αγγίζουν. Η υπεροψία και ο εγωισμός δεν τους επιτρέπουν, να σκεφθούν. Έχουν χάσει κάθε επαφή με την πραγματικότητα, αποκλείουν κάθε συμβουλή και περιορίζονται στην απόλαυση κολακειών. Πολύ χαρακτηριστικά περιέγραφε ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ σύγχρονό του εξουσιομανή και παντογνώστη: «*Επὶ πᾶσιν εἶτα ἐζήτη νὰ θεσπιωδῆ ὡς Φοῖβος καὶ νὰ εἶναι ἀναντίρρητος, καὶ ἂν ἐτόλμα τις νὰ ἀντιλογήσῃ αὐτῷ, ἢ γαῖα τῷ πυρὶ ἐσμίγεται. Ἐβόα, ὕβριζεν, ἀπεσκυβάλιζεν εἰρωνεύετο ...*»¹⁴⁶.

¹⁴⁶ Κιτρομηλίδη Πασχάλη Μ.: *Ἰώσηπος Μοισιόδαξ*. Μορφωτικό Ίδρυμα

Οι εξουσιομανείς ζουν με την κολακεία των άλλων. Αλλά δεν εννοούν ότι είναι γι' αυτούς τα χρυσαφένια κάγκελα του κλουβιού που τους πλέκουν. Όσο αυξάνονται οι κολακείες, τόσο στενεύουν τα περιθώρια του κλουβιού και τόσο περισσότερο απομακρύνεται ο τρόπος διαφυγής. Αποτέλεσμα· και οι ίδιοι να αναγκάζονται να «τιτιβίζουν» προς ... τέρψιν του περιβάλλοντος. Ομιλούν συνεχώς προβάλλοντας εαυτούς. Η ανασφάλεια όμως την οποία αισθάνονται προξενεί, χωρίς ουσιαστικό λόγο και αιτία, τάση να υποβλέπουν συνανθρώπους, που θεωρούν ότι τους φθονούν. Αποτέλεσμα είναι η επιδίωξη με τρόπο ύπουλο, του παραμερισμού και της εξόντωσής τους, περιέχονται δηλαδή σε ψυχωτική και ιδεοψυχαναγκαστική συμπεριφορά. Το επικίνδυνο και κάποτε και τραγικό είναι, ότι οι ηγέτες αυτοί επηρεάζουν, όχι σπάνια, κατά τρόπο καθοριστικό και καταστρεπτικό, τις τύχες του χώρου που έχουν καταλάβει.

Αυτή η υβριστική συμπεριφορά είχε εντοπισθεί ήδη από την αρχαιότητα και είχαν ληφθεί ειδικά μέτρα για την απομόνωσή της. Στην Αθήνα των κλασικών χρόνων η εκκλησία του δήμου, το αντιπροσωπευτικό σώμα που λάμβανε αποφάσεις για την διοίκηση του τόπου, μπορούσε να επιβάλει βαρύτερες ποινές σε δημόσιο πρόσωπο, που θεωρούσε επικίνδυνο ή πίστευε ότι με πράξεις του έβλαψε ή μπορούσε να βλάψει το κοινό συμφέρον. Αλλά και ο κυνικός φιλόσοφος Διογένης¹⁴⁷ δίδασκε ότι η στάση απέναντι στην εξουσία πρέπει να είναι ίδια με τη στάση απέναντι στη φωτιά: να μη στέκεσαι πολύ κοντά για να μην καείς, ούτε πολύ μακριά για να μην ξεπαγιάσεις.

Με δεδομένα όλα αυτά γίνεται αντιληπτή η βίαια, η αλαζονι-

¹⁴⁷ Έθνικης Τραπεζίης, Αθήνα 2004, σ. 109 και σημ. 22.

¹⁴⁷ Διογένης (412-323 π.Χ.) ο αποκαλούμενος «Κυνικός» ή Διογένης ο «Σινωπέυς», υπήρξε αρχαίος έλληνας φιλόσοφος, ο κυριότερος εκπρόσωπος της Κυνικής Φιλοσοφίας. Δίδασκε πως η ευτυχία του ανθρώπου ευρίσκεται στη φυσική ζωή και πως μόνο με την αυτάρκεια, τη λιτότητα, την αυτογνωσία και την άσκηση αυτή επιτυγχάνεται.

κή συμπεριφορά, που εκφράζεται με αυθάδεια, παραβίαση του αισθήματος χρέους, του εσωτερικού νόμου, της ηθικής. Συμπεριφορά που τείνει να ανατρέψει την κοινωνική ισορροπία ή την συστηματική λειτουργία ενός θεσμού, γενικότερα την τάξη και την ισορροπία μεταξύ των ανθρώπων, συμπεριφορά απότοκο του πάθους που αντιτίθεται στο χρέος, λόγω της μανιακής διαταραχής του συνεχώς άρχειν, από την οποία πάσχει. Συμπεριφορά που είναι παραλογισμός και ωθεί τον άνθρωπο στην υπέρβαση των ορίων, δηλαδή του πλαισίου μέσα στο οποίο του έχει ορισθεί να κινείται κοινωνικά.

Αυτή η ανήθικη βδελυρή τάση για εξουσιομανία, ο τυχοδιωκτισμός, η έλλειψη ήθους, η ασυνέπεια λόγων και πράξης, με την χρησιμοποίηση οιαδήποτε μέσου, αποτελεί τη μάστιγα του Τεκτονικού συστήματος, είναι όμως, Αδελφοί μου, είναι ακόμη χειρότερη και πρέπει να σκεφθούμε πολύ σοβαρά τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να αντιμετωπίσουμε την αρχομανία των Αδελφών μας. Αντιστοίχως και εκείνοι οφείλουν σύντομα να αντιληφθούν, ότι οι εσωτερικές προστριβές, οι αιχμηρές αλληλοκατηγορίες, η ασυνεννοησία, ο εγωισμός, πάθος ολέθριο κατά τον Αριστοτέλη, ο διχασμός, οι χωρίς αντίκρισμα υποσχέσεις, όχι μόνον τίποτα καλό δεν προσοιωνίζουν αλλά απλώς δημιουργούν τις βέβαιες προϋποθέσεις νέα συνεχή ανωμαλία και αναστάτωση, της οποίας την κατάληξη, πάντως ΟΧΙ στο καλό, κανείς δεν μπορεί να προβλέψει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

Ύβρις-Το Σύνδρομο της περιαιτολογίας ή ο περί εαυτού λόγος

«Ο δέ γε Ηράκλειτος ἔλεγε τὴν οἴησιν προκοπῆς ἐγκοπὴν»¹⁴⁸

Ηοίηση, η όποια οίηση ή υπερηφάνεια, δεν μπορεί παρά να εκδηλώνεται ως φιλαρχία, δηλαδή ως φιλοδοξία, ως δίψα αρχηγίας, εξουσίας, καταδυναστεύσεως. Αυτό μπορεί να συμβεί όχι μόνο από οίηση, αλλά προπαντός όταν έχουμε χάσει την αυτογνωσία μας και την κυριαρχία πάνω στον εαυτό μας, όταν έχουμε χάσει τη βασιλική μας ελευθερία και δεν είμαστε άρχοντες του εαυτού μας, για τα οποία δεν είναι βέβαια άμοιρη η οίηση. Η αργία και η περιέργεια που γεννάται απ' αυτήν, συνιστούν πραγματική κενότητα και ματαιότητα και δεν μπορούν παρά να οδηγούν ή να καρποφορούν τη φιλαρχία. Οι αργοί και οι περιέργοι ζητούν να καλύψουν την ένδειά τους με το να θέλουν να γίνουν φίλαρχοι. Αιχμαλωτισμένοι όλοι μας σε μια ζωή που φθείρεται στην αργία μας και διακωμωδεύεται στην περιέργειά μας, δεν έχουμε άλλη επιλογή από του να παραμείνουμε έγκλειστοι στην ευτέλεια και την

¹⁴⁸ Το απόσπασμα αυτό του Ηρακλείτου δεν περιλαμβάνεται στα αριθμημένα αποσπάσματα στην έκδοση H. Diels- W. Kranz (*Οι Προσωκρατικοί*, Παπαδήμας 2007) αλλά στα αμφισβητούμενα (αριθ. 131) σ. 366. Δηλαδή: Ο Ηράκλειτος έλεγε ότι η οίηση (η καύχηση) είναι η αναστολή της προκοπής.

απομόνωση, την υπερηφάνεια και τον εγωισμό, την φιλαυτία και την φιλαρχία¹⁴⁹.

Περιαυτολογία σημαίνει ομιλώ επαινετικά για τον εαυτό μου, καυχησιολογώ. Στα γενικά λεξικά αναγράφεται ότι αυτή η τάση συναντάται κατ' αρχάς στα παιδιά, όχι σπάνια όμως και στους εφήβους και στους ενήλικες. Η καυχησιολογία ή περιαυτολογία συνίσταται σε εκδήλωση άλλοτε ρητορικής αφήγησης φανταστικών κατορθωμάτων ή υποθετικών επιτυχιών και άλλοτε προβολής ανύπαρκτων ικανοτήτων και αρετών.

Συχνά η καυχησιολογία είναι μορφή υπεραναπλήρωσης, που τη συναντάμε σε πρόσωπα που έχουν συναίσθημα μειονεξίας. Καταστάσεις του είδους οφείλονται σε τάσεις να υπερβάλλονται από εγωκεντρικούς γονείς οι δυνατότητες των παιδιών τους, είναι όμως αντικείμενο επεξεργασίας του παιδικού χαρακτήρα από τους εκπαιδευτικούς, προκειμένου να περισταλθεί βαθμιαία.

Στην αρχή του κεφαλαίου αυτού προτέθηκε απόσπασμα του Ηρακλείτου, όπου η περιαυτολογία αποκαλείται *οίηση*, που σημαίνει έπαρση, αλαζονεία, κενοδοξία, και το ρήμα *οίομαι*, εκφράζω γνώμη για τον εαυτό μου. Να σημειώσουμε εδώ και ένα ακόμη σχετικό απόσπασμα του Ηρακλείτου, που παραδίδει ο Διογένης ο Λαέρτιος και όπου παρατηρεί ότι «*τήν τε οίησιν ιερὰν νοῦσον ἔλεγε καὶ τὴν ὄρασιν ψεύδεσθαι*». Δηλαδή ο Ηρόδοτος αποκαλούσε την οίηση επιληψία και ότι η ὄραση μάς εξαπατά¹⁵⁰.

Ο Άγιος Ιωάννης της Κλίμακος δίδασκε ότι όποιος υπερηφανεύεται για φυσικά χαρίσματα, δηλαδή για εξυπνάδα, ευκολία στη μάθηση, ευφυΐα κ.λπ., ουδέποτε θα αποκτήσει πνευματικά αγαθά, και συμπλήρωνε παραστατικά ότι υπάρχει κάποιος σκουλήκι πού, αφού αυξηθεί, βγάζει φτερά και πετά στα ύψη. Όμοια

¹⁴⁹ Πρωτ. Μιχαήλ Καρδαμάκη: Φιλαρχία. Το πάθος της εξουσίας. Από το βιβλίο του Κεφάλαια Κατανυκτικά, εκδόσεις Αρμός. Στο περιοδικό Πειραϊκή Εκκλησία, μηνιαίο περιοδικό Ι. Μ. Πειραιώς, τ. 271, Ιούνιος 2015, σ. 13.

¹⁵⁰ Η. Diels- W. Kranz (Οι Προσωκρατικοί, Παπαδήμας 2007, σ. 348).

και η κενοδοξία αν αυξηθεί, γεννά την υπερηφάνεια, που είναι ο αρχηγός και η τελείωση (η αρχή και το τέλος) όλων των κακών. Είναι τραγικό να υπηρετεί κάποιος μόνο τον εαυτό του, να λατρεύει το είδωλό του, να στήνει συνεχώς τον αυτοθαυμασμό του, να κυνηγά συνεχώς τον έπαινο των άλλων.

Ο Άγιος Εφραίμ ο Σύρος, σημαντική πνευματική μορφή του Χριστιανισμού κατά τον 4^ο αι. συνέγραψε μεταξύ άλλων και μία ευχή μικρή και περιεκτική, στην οποία εκείνος που προσεύχεται ζητεί μεταξύ άλλων από τον Θεό να τον βοηθεί να αποφεύγει το πάθος της φιλαρχίας: «Κύριε καί Δέσποτα τῆς ζωῆς μου, πνεῦμα ἀργίας, περιεργίας, φιλαρχίας καί ἀργολογίας μή μοι δῶς», δηλαδή να μὴν επιθυμήσει να ἔχει δόξες και τιμές και μεγαλεία, να θεωρεί τον πλησίον του κατώτερο από εκείνον, να ψάχνει τρόπους να τον μειώσει στα μάτια των άλλων για να αποδειχθεί εκείνος ο καλύτερος. Αυτά όλα αποτελούν αποδείξεις του μαρασμού της πνευματικής ζωῆ και της κενότητας της ψυχῆ μας. Το πάθος της φιλαρχίας γκρέμισε αγγέλους από τον ουρανό, κατοίκους του Παραδείσου τους απομάκρυνε απ' αυτόν, σοφούς τους ἔκανε μωρούς, ακόμη και «μικρούς ξεγελά πώς θα τους κάνει μεγάλους», γράφει ο π. Αλέξανδρος Σμέμαν. Για τους Ορθόδοξους Πατέρες, ο φίλαρχος είναι μανιώδης, ασύνετος, ανυπόμονος και επικίνδυνος για τους γύρω του. Επικίνδυνος, γιατί για τον πάσχοντα ο πλησίον αποτελεί απλώς ένα σκαλί στο οποίο θα πατήσει και θα ανέλθει. Έτσι ακριβώς ὅπως και στην αλαζονεία, ο φίλαρχος «εργαλειοποιεί» τον πλησίον του για την κάλυψη των αναγκών»¹⁵¹.

Η ὕβρις της περιαιτολογίας λοιπόν, της οίησης, της καυχησιολογίας, είναι η κατάσταση στην οποία ο άνθρωπος που την βιώνει ἔχει υποκειμενική αντίληψη του εαυτού του, με ἄλλα λόγια ἔχει σχηματίσει εικόνα ψευδή για τον εαυτό του και παρουσιάζει

¹⁵¹ Οικονόμου Κωνσταντίνου: Φιλαρχία. Η αγάπη για την εξουσία είναι αγάπη για τον εαυτό μου. Στο περιοδικό *Πειραιϊκή Εκκλησία*, μηνιαίο περιοδικό Ι. Μ. Πειραιώς, τ. 271, Ιούνιος 2015, σσ. 14-15.

υπέρμετρη ροπή προς παντοδυναμία. Εκδηλώσεις αυτής της μανίας συνοδεύονται από έπαρση, αυτοέπαινο, λατρεία στην προβολή του εαυτού του. Η κατάσταση αυτή έχει ως αποτέλεσμα να ρέπει προς επικίνδυνες δραστηριότητες με έξαρση της φαντασίας και με υπερβολική εμπλοκή σε δραστηριότητες, που λόγω έλλειψης κριτικής ικανότητας, μαζί με υπερβολικό αίσθημα μεγαλείου και εξωπραγματικής αισιοδοξίας αλλά και με δυσκολία συναισθηματικής συμμετοχής και υπέρμετρη τάση την εκμετάλλευση σε διαπροσωπικές σχέσεις. Αυτοθαυμάζεται. Όλα τούτα συνήθως προκαλούν οδυνηρές συνέπειες, τόσο για τον ίδιο όσο και για το περιβάλλον του. Από τη ματαιόδοξη υστερία των μετρίων πηγάζουν σχεδόν όλες οι φαυλότητες και διαστροφές. Η ιστορία μας δίδαξε ότι η αρχή όλων των πτώσεων είναι η πλάνη της κενοδοξίας και υπερηφάνειας το λίπασμα που τρέφει την περιαιτολογία. Στο πέραςμα των αιώνων πολλοί γνωστοί άνδρες αναφέρθηκαν στο θέμα αυτό και είναι χρήσιμη η ακόλουθη μικρή συναγωγή που ακολουθεί και με συνοπτικό τρόπο μαρτυρεί τη στάση του απέναντι της μεγάλης αυτή και τόσο βλαπτικής συναισθηματικής μειονεξίας.

Λίγοι άνθρωποι το έχουν στη φύση τους αυτό, να τιμούν χωρίς φθόνο τον ευτυχημένο φίλο τους (Αισχύλου *Αγαμέμνων*).

Ο Ζεύς τιμωρεί του κομπασμούς της μεγάλης γλώσσας (Σοφοκλέους *Αντιγόνη*).

Μία ψυχή δεν μπορεί να δει το ωραίο αν δεν είναι ωραία αυτή η ίδια (Πλωτίνος)

Ο άνθρωπος που είναι ενάρετος και σοφός δεν έχει ανάγκη από δόξα (Πλούταρχος).

Τίποτε πιο άθλιο από την κούφια δόξα (Μένανδρος).

Εάν αγαπάς υπερβολικά τον εαυτό σου δεν θα έχεις φίλους (Μένανδρος).

Μην εγκωμιάσεις τον εαυτό σου (Μένανδρος).

Ζωή είναι να μη ξεις μόνο για τον εαυτό σου (Μένανδρος).

Από τη φύση του ο άνθρωπος, αυτό που θέλει, αυτό νομίζει (Ιούλιος Καίσαρ).

Αν αφαιρέσεις τη φιλοδοξία και τη ματαιοδοξία θα βρεις ήρωες και πατριώτες, (Σενέκας).

Η κενοδοξία είναι το πρώτο που βλαστάνει στην ανθρώπινη καρδιά και το τελευταίο που ξεριζώνεται, (Ιωάννης ο Χρυσόστομος).

Κάθε άνθρωπος κατέχει ακριβώς τόση κενοδοξία όση εξυπνάδα του λείπει (Σπένσερ Γκ.).

Πάσα αίρεσις καὶ πᾶσα πλάνη, πᾶσα ματαιοφροσύνη καὶ κακοδιδασκαλία δέχεται κατὰ κεφαλῆς (Πατριάρχης Βαρθολομαῖος).

Να επαινείς με θράσος τον εαυτόν σου· όλο και κάτι θα μείνει (Φραγκλίνος Βάκχων).

Αλλά για να επιστρέψουμε στο καθαυτό πρόβλημα που πλήττει το Τάγμα μας, η περιαιτολογία είναι ματαιότητα που πνίγει και αφαιρεί τη χαρά της καθαρής τεκτονικής αγάπης και της αδελφικής προσφοράς. Κρύβει ανεξήγητη υπερηφάνεια και παλεύει πάντα σε αγωνία παρουσίας και προβολής του προσώπου. Μπορεί να είναι κάποιος Τέκτων και άνθρωπος της προσφοράς αλλά υπάρχουν περιπτώσεις που μέσα του συνεχώς δουλεύει το καρκίνωμα της οίησης. Θέλει να επιβάλλει θέσεις και κανόνες στους άλλους, αποτέλεσμα του εγωισμού και της φιλαυτίας του. Προσπαθεί συνεχώς να αυτοβεβαιώνεται για την αξία του και επαιτεί τα εύσημα των άλλων. Γίνεται σκληρός και ανελέητος προς τους άλλους, προς τον αδελφό του, χωρίς αγάπη.

Απαιτεί συνεχώς πρωτοκαθεδρίες, η δημοσιότητα και την παρουσία του σε όλα τα τεκτονικά γεγονότα. Γίνεται σκλάβος του πάθους της λαγνείας της εξουσίας και ζει διαρκώς μέσα στην πλάνη της κενοδοξίας, της υπερηφάνειας, προσπαθώντας χωρίς αναπαυμό να καλύψει την αναξιότητά του. Ύπουλος πειρασμός τον κυνηγά κάθε φορά που ευρίσκεται μεταξύ των αδελφών. Ο δαίμων της ματαιοδοξίας τον έχει καταλάβει ολοκληρωτικά και τελικά του αφαίρεσε το πραγματικό νόημα της τεκτονικής ζωής.

Παρ' όλο που οι πράξεις του δεν παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον ομιλεί συνεχώς γι' αυτές με λεπτομέρειες Αυτοδοξαζόμενος αισθάνεται ανάγκη να ομιλεί συνεχώς με αποτέλεσμα η εν

γένει στάση του να προξενεί άπειρα σχόλια αλλά και γέλωτα και ιλαρότητα αντί για τον φθόνο που υποπτεύει.

«Οι γάρ δοξάσαντες αυτόν άνθρωποι αυτοί εστίν αυτού Θεοί» (Άγιος Μακάριος)

Ο περί εαυτού λόγος αυτοθαυμάζεται για την προσφορά του και η προσφορά γι' αυτόν έχει γίνει έργο ζωής για να διατηρήσει την αυτοπροβολή του και την αυτοϊκανοποίηση του με αναφορά στο δήθεν μεγάλο έργο που επιτελεί και αισθάνεται συνεχώς απαιτηλά πόσο ανώτερος από τους άλλους είναι. Καλύπτει τη ματαιοδοξία πίσω από την δήθεν «ευγενή φιλοδοξία» ή την «φιλοπονία». Με την ματαιοδοξία του όμως προκαλεί καταστροφές στην τεκτονική αρχή. Ο ματαιόδοξος προσπαθεί να ξεφορτωθεί τις ευθύνες οποιασδήποτε αποτυχίας προβάλλοντας πάντοτε τη δική του άποψη ως δίκαιη και των άλλων ως άδικη. Επιρρίπτει συνεχώς ευθύνες στους άλλους, εκφράζει παράπονο και κατ' αυτών με αίσθημα υπεροχής, με έπαρση και ματαιοφροσύνη.

Χωρίς λόγο και αιτία νιώθει ανασφάλεια. Παρασύρεται στην συγκεκριμένη ψυχωτική και ιδεοψυχαναγκαστική συμπεριφορά. Θεωρεί πως η πλειονότητα των Αδελφών τον ζηλεύει και να τον φθονεί μανιωδώς με σκοπό την καταστροφή του. Λύση στο πρόβλημά του αυτό είναι να απεργάζεται σκοτεινά σχέδια περί φυσικής εξόντωσης εκείνου που θεωρεί αντίπαλό του.

Η μεγαλύτερη τραγωδία σε ολόκληρη την ιστορία του Τεκτονισμού, θεσμού που κατ' εξοχήν μελετά και φροντίζει την πνευματική ελευθερία, την αδελφοσύνη, τον σεβασμό του ανθρώπου προς τον άνθρωπο, είναι ο σφετερισμός του, η οικειοποίηση, ο νοσηρισμός της εξουσίας. Για τον λόγο αυτόν οι κινήσεις και οι δραστηριότητες προσώπων που προσπαθούν να επιβάλλουν την εξουσία τους στον χώρο του, επηρεάζοντας την ιδεολογία της κοινωνίας των ανθρώπων, στοχεύοντας στην επιτυχία να την καταστήσουν υποχείριό τους, ως προϊόν αλαζονείας και δογματισμού, είναι ανάγκη να στιγματίζονται και να απομονώνονται. Δεν πρόκειται για ανάγκη η οποία εξυπηρετεί συμφέροντα προσωπικά, αλλά το

συμφέρον της ειρήνης, της αγάπης και της ισορροπίας μεταξύ των Αδελφών Τεκτόνων και περαιτέρω στον κόσμο γενικότερα.

Εδώ είναι θαμμένος κάποιος που έγραψε το όνομά του στο νερό (John Keats)¹⁵².

¹⁵² Από τη φράση που χαραχθηκε στον τάφο, σύμφωνα με επιθυμία του, του άγγλου ρομαντικού λυρικού ποιητή John Keats (1793-1821), η ποίηση του οποίου μεταδίδει άμεση, ζωγραφική σχεδόν εντύπωση του αντικειμένου ή της κατάστασης που περιγράφει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ

Υβρις-Η αδιέξοδη κατάσταση

*Η ζωή θα τελειώσει τη μέρα που ο κόσμος
θα πάψει να μιλάει για όσα αξίζουν
Μάρτιν Λούθερ Κίγκ*

Όλα όσα έχουν παρατεθεί ανωτέρω θεωρητικά και με χαρακτηριστικά παραδείγματα, προϋποθέτουν και απαιτούν μορφωμένους άρχοντας και αρχομένους. Δυστυχώς δεν υπάρχει πάντοτε και παντού αυτή η αντιστοιχία. Υπάρχουν οι ολιγόφρονες, οι άφρονες, οι παράφρονες, με δυο λόγια όσοι έλαβαν «απαίδευτον τροφήν» όσοι έγιναν κακοί, πολλές φορές όχι με την εκλογή και θέλησή τους. Τότε η αγάπη απωθείται, η ισότητα απορρίπτεται και η ελευθερία καταπατείται. Η ελευθερία της συνειδήσεως αντικαθίσταται από τη βία. Η ελευθερία της εκφράσεως φιμώνεται με την βία. Το χάος, η αυθαιρεσία επικρατεί. Αλλά προσωρινά. Η ηθική συνείδηση δεν το ανέχεται. Η ανάγκη εκφράσεως δεν αντέχει το φίμωτρο. Το αίσθημα της ελευθερίας εξεγείρεται. Φυσικό επακόλουθο η έκρηξη, η ανατροπή, η αναζήτηση τρόπου, μεθόδου, μέσων αποκλεισμού κάθε στοιχείου βίας και αυθαιρεσίας, όλων όσα εμπεριέχονται στο Σύνδρομο της ύβρεως. Αποτελεσματικό μέτρο και μέσον.

Η αχαριστία, και το επακόλουθό της η αναισχυντία, κατά τον Ξενοφώντα φανερώνει αρρωστημένο ψυχικό κόσμο. Ο Κλεόβουλος τόνιζε ότι ο αχάριστος μοιάζει με σπασμένο πιθάρι στο οποίο ό,τι καλό ρίξεις θα πέσει στο κενό. Όλες οι ευαισθησίες, τα καλά συναισθήματα, όσα κάνουν τον άνθρωπο να ξεχωρίζει από τα ζώα και να πλησιάζει στο «κατ' εικόνα και ομοίωση» νεκρώνονται,

θάπτονται υπό από τον όγκο της φιλαυτίας, της μικρότητας, της κενοδοξίας, της φιλοδοξίας. Βασανίζει σκληρά και τον ίδιο τον αχάριστο διότι η αχαριστία είναι ψυχική ασθένεια που συνεχώς μεγαλώνει, απλώνεται, κυριεύει τον άνθρωπο και του καταστρέφει την ύπαρξη. Δεν πρέπει ποτέ να μας διαφεύγει, ότι οι αδελφοί που αφέθηκαν να μολυνθούν από την ασθένεια της ύβρεως που ονομάζεται αχαριστία, αγνωμοσύνη, μόνον εκείνοι που με συνοχή καρδιάς, ταπείνωσης πνευματικής και ψυχικής, με το φάρμακο δηλαδή της ηθικής αυτής ασθένειας μπορούν να θεραπευθούν ενώπιον Θεού και ανθρώπων.

Υπό άλλες συνθήκες αυτοί οι αδελφοί το μόνο που θα μπορούσαν να προκαλέσουν είναι τον οίκτο μας, διότι η αχαριστία δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια αρρώστια που μολύνει τη ψυχή και καταστρέφει την προσωπικότητα. Η θεραπεία της απαιτεί θέληση και προσπάθεια. Αλλά για να συμβεί αυτό είναι απαραίτητη η αυτογνωσία και η προσωπική καλλιέργεια. Στην ενάντια περίπτωση οι άνθρωποι αυτοί είναι και επικίνδυνοι, είναι εχθροί, διότι όπως σοφά είχαν διατυπώσει οι αρχαίοι πρόγονοί μας για να τονίσουν πόσο μεγάλο αμάρτημα ήταν αυτό της αχαριστίας «ουδείς ασφαλέστερος εχθρός του ενεργηθέντος αχαρίστου» ή «ουδείς αχαριστότερος του ενεργηθέντος» που από πολλούς αποδίδεται εις τον αλεξανδρινό ποιητή επιγραμματοποιό και διευθυντή της Αλεξανδρινής Βιβλιοθήκης Καλλίμαχο¹⁵³ (310-240 π.Χ.)

Για να κατευθυνθεί η ζωή του ανθρωπίνου γένους προς την καθολική ευτυχία, προς την πραγματική χαρά και προς την ουσιαστική ευδαιμονία, και για να περιχαρακωθεί η εκπολιτιστική και προοδευτική πορεία της ανθρωπότητας μέσα στη φυσική κοίτη της βιολογικής εξελικτικής κατευθύνσεως χρειάζεται αξιόλογη

¹⁵³ Καλλίμαχος ο Κυρηναίος (310-240 π.Χ.), αρχαίος ποιητής, επιγραμματοποιός και εκπρόσωπος της Αλεξανδρινής ποίησης. Εργάστηκε στην Αλεξανδρινή Βιβλιοθήκη, άκμασε την εποχή των Πτολεμαίων Φιλαδέλφου και Ευεργέτη. Είναι ο πρώτος καταλογογράφος στην ιστορία της Βιβλιοθηκονομίας.

ποδηγέτηση και έντονη και κουραστική προσπάθεια από αναμορφωτικά και αναγεννητικά πνεύματα με προσωπικότητα ελεύθερη και ατομικότητα αδέσμευτη. Χρειάζεται το παράδειγμα της καλής πράξης με την ακτινοβολία της ηθικής με τη διδασκαλία της σημασίας και της αξίας των πνευματικών και ηθικών αξιών, με την παραχώρηση της ανοχής, με την προσφορά της αγάπης, με την ανάπτυξη του πνεύματος της καλής θελήσεως και με την αποκάλυψη του γενικού προνομίου των φυσιολογικών ομοιοτήτων των παροχών της δωρεάς του Δημιουργού προς τα δημιουργήματά του, της Ελευθερίας της Ισότητας και της Αδελφοσύνης να προχωρήσει στην αφύπνιση των ευγενών ορμών του ανθρώπου και στην ανάπτυξη των πνευματικών και ψυχικών ιδιοτήτων του, με την οποία θα επέλθει η εξισορρόπηση του ήθους των ανθρώπων και η οποία αποτελεί την βασικότερη ηθοπλαστική ενέργεια και το πρώτο ανθρωπιστικό σκαλοπάτι αναμορφώσεως αναγεννήσεως και αναπλάσεως του ανθρωπίνου γένους.

Η ανάπτυξη του ωραίου και μεγαλειώδους κηρύγματος της Τεκτονικής Ιδέας εμφανίζει δυσκολίες, πολύπλοκες κάποτε, έντονες και κουραστικές πριν από την έναρξη του έργου της μεταλαμπάδευσης των Αρχών και των Ιδεών του κοσμοθεωρητικού συστήματός της. Στις δυσκολίες αυτές έρχεται να προστεθεί η πολεμική κατά της Οργανώσεώς μας από παλαιωτάτων καιρών ως και σήμερα. Οι καταστάσεις αυτές είναι δυνατόν να αντιμετωπισθούν με την σφυρηλάτηση των πνευματικών μας δυνάμεων, της ενίσχυσης της αμετάθετης πίστης και αφοσίωσης στα Ιδεώδη, τις Αρχές και την Αρετή του Τεκτονισμού.

Οι ηθοπλαστικές Αρχές και Ανθρωπιστικές Ιδέες της Οργανώσεώς μας είναι ευγενές και ιερών προϊόν μακρόχρονης έρευνας, κουραστικής μελέτης και βασανιστικής σπουδής, είναι καρπός σκληρής και έμμονης αναζήτησης της Αληθείας, είναι έμπνευση θεόπνευστη, είναι κατεύθυνση θεοκίνητη και χαλκεύεται στα άδυτα του ιερού χώρου των Τεκτονικών μας Εργαστηρίων με πνεύμα ελεύθερο, με αίσθημα αδέσμευτο και με σύστημα μυσταγωγικής μεταλαμπάδευσης λόγω της ιερότητάς του και της υψηλής αποστολής του.

Η τεκτονική αυτή μύησή μας στην αυτογνωσία προβάλλεται και μεθοδεύεται με τον πρώτο και βασικότερο συμβολισμό της Οργάνωσής μας και του ιδιότυπου μυσταγωγικού θεσμού της, εκείνου του ακατέργαστου λίθου και της κατεργασίας του, δηλαδή της κατεργασίας του ίδιου του εαυτού μας. Η κατεργασία του ακατέργαστου λίθου του εαυτού μας, αρχίζοντας από την αυτογνωσία επεκτείνεται κατόπιν σε πραγματιστική γνωσιολογία του περιβάλλοντος, με θεωρητική θεμελίωση των γνώσεων μας και με φιλοσοφική σύνδεση όλων αυτών των εννοιών.

Η ισοπέδωση κάθε προεξοχής του ακατέργαστου λίθου του εαυτού μας αποκαθαίρει κάθε ψυχικό ρύπο και καθιστά τον βίο μας ακηλίδωτο και με την συνεργασία της σκέψης του αισθήματος και της συνειδήσεως εξαφανίζονται όλες οι ατέλειές μας, η κακία, η προκατάληψη, η μισαλλοδοξία, η δεισιδαιμονία, ο φθόνος, ο εγωισμός, ο φανατισμός, το πάθος, το μίσος.

Στις σχέσεις των ανθρώπων οι ατέλειές υπήρξαν πάντοτε πρόξενοι διχασμού, αφορμές εχθρότητας, αιτίες αγεφύρωτων χασμάτων και πολέμων και συνάμα ανασταλτικοί παράγοντες της εκπολιτιστικής κίνησης και τροχοπέδη επιβράδυνσης της προόδου της ανθρωπότητας. Με την αυτογνωσία αντιλαμβάνεται κάθε μέλος μας τις έννοιες του καθήκοντος και τα περιθώρια του δικαιώματος και των υποχρεώσεών του.

Πολλοί αγωνίζονται για τη διοικητική αναγέννηση του Τεκτονισμού. Η ιστορία του Τεκτονισμού, πιστού κατόπτρου του Τεκτονικού βίου, μας διδάσκει την ακόλουθη αρχή: πριν από κάθε τεκτονική κίνηση πάντοτε προηγείται δυναμικά η διέγερση της τεκτονικής συνείδησης, δηλαδή η διοικητική αναγέννηση έπεται της τεκτονικής ανάστασης.

Τον τελευταίο καιρό αυτή η τεκτονική συνείδηση δυστυχώς «αργεί». Προσπαθήσαμε να την ενεργοποιήσουμε χωρίς επιτυχία αναδεικνύοντας το λάθος και την καταστροφική επίδραση του συνδρόμου της αλαζονείας, της εξουσίας, ιδεοληψίας, της περιαιτολογίας, της καυχησιολογίας και της αχαριστίας. Το αποτέλεσμα ήταν να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι δεν απομένει σ' εμάς

να πράξουμε ό,τιδήποτε άλλο παρά μόνον να επιμείνουμε στην ομόνοια και την ομοψυχία.

Η ομοψυχία είναι απολύτως αυτονόητη. Συνιστά μονόδρομο για τον Τεκτονισμό. Όλοι οι Τέκτονες είμαστε υποχρεωμένοι να σπεύδουμε αρωγοί της ενότητας, του βασικού παράγοντα που συντελεί στην ευημερία του Τάγματος. Το Τεκτονικό Τάγμα είναι και πρέπει στο διηνεκές να τηρείται ενιαίο και αρραγές. Όπως διατρανώνεται ανέκαθεν και σε κάθε περίπτωση «έν τῇ ἐνώσει ἢ ἰσχύς». Οφείλουμε να ευρισκόμαστε όλοι οι Τέκτονες ενωμένοι απέναντι σε κάθε πρόβλημα ή δυσκολία.

«Φωνή βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ» σχολίασαν τα κείμενά μου. Ορισμένοι Αδελφοί δεν ήθελαν να ακούσουν, δεν ήθελαν να προσέξουν, δεν εννοούσαν, δεν επιθυμούσαν να συνειδητοποιήσουν τον επερχόμενο κίνδυνο. Δυστυχώς δεν υπάρχει πάντοτε η προσεκτική παρατήρηση και μελέτη των καταστάσεων. Υπάρχουν οι ολιγόφρονες, οι άφρονες, οι παράφρονες, με δυο λόγια όσοι έλαβαν «ἀπαίδευτον τροφήν», όσοι έγιναν κακοί, πολλές φορές όχι με την επιλογή και τη θέλησή τους. Σε καταστάσεις του είδους η αγάπη απωθείται, η ισότητα απορρίπτεται και η ελευθερία καταπατείται. Η ελευθερία της συνείδησης αντικαθίσταται από τη βία. Η ελευθερία της έκφρασης φιμώνεται με την βία. Το χάος, η αυθαιρεσία επικρατεί.

Όπωςδήποτε όλα αυτά είναι προσωρινά. Η ηθική συνείδηση δεν το ανέχεται. Η ανάγκη εκφράσεως δεν επιδέχεται το φίμωτρο. Το αίσθημα της ελευθερίας ξεγεύεται. Φυσικό επακόλουθο η έκρηξη, η ανατροπή, η αναζήτηση τρόπου, μεθόδου, μέσων αποκλεισμού κάθε στοιχείου βίας και αυθαιρεσίας, όλων όσα εμπεριέχονται στο σύνδρομο της ύβρεως. Αποτελεσματικό μέτρο και μέσον. Το μέλλον θα δείξει.

Δεν υπάρχουν αδιέξοδες καταστάσεις. Αδιέξοδες και τραγελαφικές καταστάσεις υπάρχουν, όταν δεν υπάρχει συνεννόηση δηλαδή διάλογος, συζήτηση, επικοινωνία, αλληλοκατανόηση.

Εκφράσαμε την άποψη να αποχωρήσουν όλοι οι παλαιοί, οι οποίοι για οποιονδήποτε λόγο, καλώς ή κακώς έχουν αναμειχθεί.

Προτείνουμε να έλθουν νέοι ικανοί χωρίς να κουβαλούν τίποτε από το παρελθόν, προκειμένου να συμβάλουν στην αφύπνιση της τεκτονικής συνείδησης, να διδάξουμε στους νέους Τέκτονες τον αληθινό τεκτονικό βίο, βασικό παράγοντα της κοινωνίας, από τους σπουδαιότερους, για τον σεβασμό του αύριο, ώστε να δημιουργηθούν και νέοι Τέκτονες. Προβλήθηκαν αντιδράσεις, χαράχθηκαν κόκκινες γραμμές.

Πολλές φορές αντιμετωπίζουμε μια νέα πραγματικότητα. Δημιουργείται αντικειμενική πραγματικότητα που υπάρχει πλέον. Η πραγματικότης αυτή για ορισμένους θεωρείται, «κυρίαρχη» και για άλλους «ψευτο-πραγματικότητα». Έτσι λοιπόν η απεικόνιση της πραγματικότητας γίνεται πολύπλοκη με μια αλαζονική από καθέδρας επιχειρηματολογία.

Τίθεται συνεπώς το ερώτημα και ο προβληματισμός οι Τέκτονες να διαχωριστούν με αποτέλεσμα τον διχασμό ή να στραφούμε στην «μετα-αλήθεια», όπερ εστί μεθερμηνευόμενο μεταπραγματικότητα». Η λέξη «μετα-αλήθεια», νεολογισμός του 2016 χαρακτηρίστηκε ως η λέξη της χρονιάς στο έγκριτο Λεξικό της Οξφόρδης. Η «μετα-πραγματικότητα» είναι πραγματικότητα που δεν υπάρχει οπωσδήποτε αλλά αυτή θα μπορούσε κατά τον καθηγητή Κώστα Βεργόπουλο¹⁵⁴ να υπάρξει, όπως αυτή προσλαμβάνεται από την περιρρέουσα κοινή γνώμη και ενδεχομένως από ικανό αριθμό Τεκτόνων, από ικανό αριθμό ομοϊδεατών. Ο όρος «πραγματικότητα» παύει πλέον να ορίζεται ως κάτι το αντικειμενικό, αφού καθοριστικότερη σημασία για τον ορισμό και την αποδοχή της αποδίδεται στην υποκειμενική και συλλογική πρόσληψη της από εμάς.

Είναι στιγμές στον Τεκτονισμό που παρουσιάζεται το απόλυτο αδιέξοδο και μας δημιουργείται έντονα το αίσθημα ότι η κατάσταση δεν προχωρεί, δεν αλλάζει, υπάρχει ακινησία, αδράνεια,

¹⁵⁴ Κώστας Βεργόπουλος: 1942 Doctorat d'Etat Πανεπιστημίου της Σορβόνης στις Οικονομικές επιστήμες. Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού. Έχει εκδώσει πολλά βιβλία και επιστημονικές μελέτες.

στασιμότητα. Εμφανίζεται η βεβαιότητα ότι δεν υπάρχει εναλλακτική λύση. Μας τίθεται τότε το ερώτημα: όντως υπάρχει αδιέξοδος ή είναι αποκύημα της απραξίας μας, της αδράνειάς μας;

Αδελφοί μου, πρέπει να αποδεχτούμε ότι η κρίση είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης πορείας. Είναι άξιο προσοχής αλλά δεν είναι ούτε κυρίαρχο ούτε όμως μηδαμινό, είναι επώδυνη κατάσταση αλλά όχι αδιέξοδη. Αδιέξοδος προκαλείται εάν η κάθε πλευρά περιμένει για κάποιο γεγονός το οποίο μόνο η διεργασία αμφοτέρων μπορεί να λύσει, δηλαδή διαδικασία που θα στοχεύσει σε κάποιο αποτέλεσμα, σε κάποια μεταβολή. Οι έχοντες τεκτονική παιδεία πρέπει να αντιμετωπίζουν δύσκολες καταστάσεις, κρίσεις αλλά ουδέποτε πρέπει να οδηγούνται σε αδιέξοδο.

Τίθεται το ερώτημα: «Υπάρχει διέξοδος στα αδιέξοδά μας;» Και η απάντηση είναι: «Βεβαίως υπάρχει».

Πρώτον: είναι δυνατόν να ακολουθήσουμε το δύσκολο και δυσεπίλυτο πρόβλημα με τη λύση που έδωσε ο Μέγας Αλέξανδρος στον μύθο του «γόρδιου δεσμού» προκειμένου να ξεπεραστεί η δυσκολία, ο οποίος αδυνατώντας να λύσει τον κόμπο (το πρόβλημα) διαφορετικά, τον έκοψε. Δηλαδή η παραίτηση, η παύση της συμμετοχής οιοδήποτε που καλώς ή κακώς έχει ή είχε κάποια ανάμιξη, εμπλοκή στη διαμάχη

Δεύτερον: είναι όλα καθορισμένα; ή υπάρχει η δυνατότητα να εναρμονισθούμε με αυτό το υπέροχο όλον που λέγεται συνδιαλλαγή δηλαδή συγκεκριμένη δραστηριότητα για την εναρμόνιση ή την επίτευξη μεταξύ των αντιμαχόμενων της διευθέτησης διαλόγου, επικοινωνίας, αλληλοκατανόησης, με αποτέλεσμα την ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΗ.

Απαιτείται συνεννόηση, επικοινωνία, ανταλλαγή απόψεων, αλληλοκατανόηση ως αντίβαρο του διχασμού. Πρέπει να δίδουμε λύσεις και όχι να σκαλώσουμε στους λόγους που μας οδήγησαν στις κρίσεις. Εξ άλλου οι περισσότεροι από εμάς γνωρίζουν τους λόγους που μας οδήγησαν εκεί που βρισκόμαστε. Ας πάψουμε να εξερευνούμε στο παρελθόν για να εντοπίσουμε τη ρίζα των συμπτωμάτων αλλά ας επικεντρωθούμε στη λύση του ζητήματος.

Απαιτείται συμβιβασμός, συμπόρευση προς την ίδια κατεύθυνση,

προσέγγιση αντιθέτων απόψεων μετά από συνειδητή αμοιβαία υποχώρηση, αμοιβαίο σεβασμό και αλληλοκατανόηση. Συγχωρώντας συγχωρούμαστε γιατί, δίδοντας λαμβάνουμε, έλεγε ο Άγιος Φραγκίσκος της Ασίζης. Η συμφιλίωση προϋποθέτει πάνω από όλα συγχώρεση, σύμπνοια, ταύτιση απόψεων και τάσεων ανάμεσά μας, με βάση τους κοινούς τεκτονικούς δεσμούς και επιδιώξεις που μας ενώνουν και δεν πρέπει να είναι μονόπλευρη. Χρειάζεται παραδοχή από τους αυτουργούς των όσων έχουν διαπράξει και ρεαλιστική προσέγγιση όλων όσα έχουν συμβεί διαλύοντας τα αμοιβαία στερεότυπα και τις προκαταλήψεις. Χρειάζεται η λογική εκείνη που πραγματικά θα βοηθήσει στην προσέγγιση και δεν θα προκαλέσει περισσότερες αντιδράσεις. Όχι διασταυρούμενους μονόλογους, με προσοχή στην ουσία του πράγματος, παρά στις ενέργειες ή τις πεποιθήσεις ή τις ερμηνείες. «*Πρόσεχε τῷ ὑποκειμένῳ ἢ τῇ ἐνεργείᾳ ἢ τῷ δόγματι ἢ τῷ σημαινομένῳ*», τονίζει ο Μάρκος Αυρήλιος¹⁵⁵.

Απαιτείται συνδιαλλαγή, διάλογος για εναρμόνιση ή διευθέτηση μεταξύ των αντιμαχομένων. Ο Θουκυδίδης αναφέρει: «Εκείνος που υποστηρίζει ότι η συζήτηση δεν διαφωτίζει τα πράγματα, ή ασύνετος είναι ή έχει ατομικό συμφέρον. Ασύνετος εάν νομίζει ότι υπάρχει άλλο μέσον προκειμένου να εκφρασθεί κάποιος περί του μέλλοντος και του αφανούς, ενδιαφερόμενος εάν θέλοντας να προτείνει κάτι κακό και μη ελπίζοντας ότι θα δυνηθεί νά υποστηρίξει με κακούς λόγους κακή υπόθεση ζητεί με επιτήδειες διαβολές να εκφοβίσει τους αντιπάλους και τους ακροατές του»¹⁵⁶. Συνεχίζει πιο κάτω: «*Τοιουτοτρόπως, ἔνεκα τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, ὅλαι αἰ μορφαί τῆς μοχθηρίας ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸν ἐλληνικὸν κόσμον. Ἡ ἀγαθότης, ἡ ὁποία συνδέεται στενῶς με τὴν εὐγένειαν τοῦ χαρακτήρος, κατεγελάτο τόσον, ὥστε ἐξηφανίσθη, ἐνῶ ἐπεκράτησεν ὁ πλήρης δυσπιστίας αμοιβαίος ἀνταγωνισμὸς, καθό-*

¹⁵⁵ *Τὰ εἰς ἑαυτὸν* η' 22

¹⁵⁶ Θουκυδίδου *Ἱστορίαι* Γ, 42

σον δεν υπήρχε τίποτε που να ημπορή να οδηγήσει εις συνδιαλλαγίν, ούτε υποσχέσεις πανηγυρικά, ούτε όρκοι φοβεροί»¹⁵⁷.

Στις 9 Φεβρουαρίου 2007, ο πρ. Υπουργός Βασ. Κοντογιαννόπουλος¹⁵⁸, σε παρέμβασή του στη δημόσια συζήτηση με θέμα: «Πού βρισκόμαστε; Πού πηγαίνουμε; Τί κάνουμε» που πραγματοποιήθηκε στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών ανέφερε μεταξύ άλλων:

«Η ιστορική αίσθηση των πραγμάτων, χωρίς να οδηγεί σε παρελθοντολογία ή διδακτισμό, επιτρέπει να ψηλαφίσουμε από πολλές οπτικές γωνίες, την πραγματικότητα. Στις 28 Απριλίου 1932 ο Ελευθέριος Βενιζέλος, Πρωθυπουργός και με άνετη πλειοψηφία, σε μια ιστορική αγόρευση του στη Βουλή, απηύθυνε πρόσκληση προς την Αντιπολίτευση για τον σχηματισμό Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας. Και τότε, όπως και σήμερα, η Ελλάδα ήταν αντιμέτωπη με το φάσμα της χρεοκοπίας, ως συνέπεια της παγκόσμιας κρίσης του 1929 και με την ανοικτή πληγή του προσφυγικού, μετά την μικρασιατική καταστροφή. Διαβάζω απόσπασμα της ομιλίας εκείνης: “Το έργο της οικονομικής ανασυγκροτήσεως θα διηκολύνετο μέγਾਲως εάν όλος ο πολιτικός κόσμος απεφάσιζεν ενωμένος να αντιμετωπίση την κατάστασιν. Διότι τοιουτοτρόπως και τα προς αντιμετώπισιν της καταστάσεως αναγκαία μέτρα, τα οποία δεν είναι δυνατόν παρά να θίγουν τα συμφέροντα μεγάλου μέρους του πληθυσμού, θα εγίνοντο προθυμότερον δεκτά υπό της κοινής γνώμης και η ψυχολογική ατμόσφαιρα, άνευ της οποίας τοιούτοι αγώνες είναι δύσκολο να ευδοκιμήσουν, θα εδημιουργείτο”

Για να αποδείξει τη γενναιότητα και ανιδιοτέλεια της πρότασης του συνέχισε: “...δέχομαι να υπηρετήσω ως απλός υπουργός εις την Οικουμενικήν, υπό την προεδρίαν οιουδήποτε εκ των Αρχηγών της Αντιπολιτεύσεως”.

Η πρόταση απερρίφθη. Η Ελλάδα κήρυξε στάση πληρωμών. Αποχώρησε από τον κανόνα του χρυσού (το grexit της εποχής εκείνης). Η δραχμή υποτιμήθηκε κατά 50%. Το βάρος του εξω-

¹⁵⁷ Θουκυδίδου *Ιστορία* Γ, 83, μτφρ. Ελ. Βενιζέλου.

¹⁵⁸ <http://kontogiannopoulos.gr>

τερικού χρέους διπλασιάστηκε. Ακολούθησε πολιτική αστάθεια, για να οδηγηθεί τελικά η χώρα στη δικτατορία Μεταξά, το 1936».

Παραφράζοντας τα λόγια του Ελευθ. Βενιζέλου και πιστεύοντας στον Ηράκλειτο: «τὸ ἀντίξουν συμφέρον καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν»¹⁵⁹, δηλαδή το αντίθετο συγκλίνει και από τις διαφορές (γεννιέται) η πιο όμορφη αρμονία, σας αναφέρω: «το έργο της Τεκτονικής ανασυγκροτήσεως θα διηκολύνετο μέγਾਲως εάν όλος ο τεκτονικός κόσμος απεφάσιζε ενωμένος να αντιμετώπιση την κατάστασιν. Διότι τοιουτοτρόπως και τα προς αντιμετώπισιν της καταστάσεως αναγκαία μέτρα, τα οποία δεν είναι δυνατόν παρά να θίγουν τα συμφέροντα μέρους των Τεκτόνων, θα εγίνοντο προθυμότερο δεκτά, υπό της κοινής των γνώμης και η ψυχολογική ατμόσφαιρα, άνευ της οποίας τοιούτοι αγώνες είναι δύσκολο να ευδοκιμήσουν, θα εδημιουργείτο».

Ας τολμήσει τέκτων, αποδεικνύοντας τη γενναιότητά του και την ανιδιοτέλειά του, να προτείνει: «...δέχομαι να υπηρετήσω ως απλός Τέκτων υπό την προεδρίαν οιουδήποτε εκ των Ηγετών». Εάν απορριφθεί μια τέτοια πρόταση βαδίζουμε σε αστάθεια που θα οδηγήσει στον αφανισμό.

Ο Θουκυδίδης περιγράφοντας την ανθρώπινη πραγματικότητα καταλήγει «καὶ αἰεὶ ἐσόμενα, ἕως ἂν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ᾗ»¹⁶⁰ όντας απόλυτα βέβαιος ότι η ανομία θα επανέλθει. Δυστυχώς η διχόνοια, το σαράκι που τρώει την Ελλάδα, δεν της επιτρέπει να μονοιάσουν τα παιδιά της.

Χρειάζεται συζήτηση, χωρίς εκατέρωθεν αμφισβήτηση ή λογομαχία, διαμάχη, φιλονικία και πολεμική. Ευγενή συνομιλία διασκέψεις με επιχειρηματολογία χωρίς αδιάκοπους εγωκεντρικούς ισχυρισμούς και αντεγκλήσεις. Εναρμόνιση για την επίτευξη, τη διευθέτηση μεταξύ των δύο ομάδων με προτάσεις συμφιλίωσης. Οι συζητήσεις πρέπει να είναι δομημένες του τύπου «στρογγυλής

¹⁵⁹ Ηρακλείτου απόσπασμα 8 (H. Diels- W. Kranz, *Οι Προσωκρατικοί*, Παπαδήμας 2007, σ. 340)

¹⁶⁰ Θουκυδίδου *Ιστορία* 3,82,2

τραπέζης», χωρίς δογματισμό, μέσα σε κλίμα εμπιστοσύνης και αλληλοσεβασμού και αυτοσεβασμού με σκοπό τη διευθέτηση των και την «ΕΝΩΣΗ».

Κάθε φορά που ακούτε μια κριτική, μαθαίνετε περισσότερα για το χαρακτήρα του κρίνοντος παρά για το ποιόν του κρινόμενου. Οι αρνητικές κρίσεις συσχετίζονται σχεδόν νομοτελειακά με τη νευρωσική προσωπικότητα αυτού που τις εκφέρει. Ναρκισσισμός, κατάθλιψη, μη ρεαλιστική αντίληψη, έλλειψη ικανοποίησης από τη ζωή, πλημμελής συναισθηματική νοημοσύνη, κυκλοθυμία, τραυματικές εμπειρίες, αντικοινωνικότητα, αίσθημα μειονεξίας και χαμηλή αυτοεκτίμηση είναι μερικά από τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά όσων καθ' ἑξίν προβάλλουν το δικό τους αξιολογικό σύστημα στις πράξεις και τα λόγια των υπολοίπων.

Πρέπει πάντα στις συζητήσεις αντιφρονούντων να ενθυμούμεθα την προσευχή του Αϊάντα: *«Ζεῦ πάτερ Ἰδηθεν μεδέων κύδιστε μέγιστε δὸς νίκην Αἴαντι καὶ ἀγλαὸν εὖχος ἀρέσθαι· εἰ δὲ καὶ Ἐκτορά περ φιλέεις καὶ κήδεαι αὐτοῦ, ἴσῃν ἀμφοτέροισι βίην καὶ κῦδος ὄπασσον»*¹⁶¹. Ασύλληπτο! «και κύδος» (και δόξα) στον αντίπαλο.

Είναι απόλυτη ανάγκη να αντισταθούμε στον αφανισμό στον οποίο οδηγούμεθα. Ας καταναλώσουμε κάθε απόθεμα δυνάμεων για να σωθεί η μεταξύ μας αγάπη με σοφία και καλοσύνη και ας θεραπεύσουμε τις εσωτερικές και εξωτερικές πληγές που μας κατατρώνουν. Ας απαλλαγούμε από τις κυριαρχικές συμπεριφορές ορισμένων που αισθάνονται την ανάγκη να ελέγχουν, να ασκούν διαρκή κριτική απλώς και μόνον για να προκαλούν αναστάτωση, για να ικανοποιούν εγωιστικά συναισθήματα και συμπλεγματικές καταστάσεις. Ας τους εμποδίσουμε δυναμικά να προσβάλλουν υποτιμητικά, ειρωνικά, σαρκαστικά και να αποσκοπούν στο να

¹⁶¹ Ὅμηρου Ἰλιάς Η', 202-205. Σε μετάφραση Ν. Καζαντζάκη - Ι. Θ. Κακριδῆ: «Δία πατέρα, τρανέ κι ασύγκριτε, που κυβερνάς την Ἴδα, δώσε στον Αϊάντα τη νίκη, κάνε τον να δοξαστεί περίσσια. Μα αγάπη αν ἔχεις και στον Ἐκτορα και γνοιιάζεσαι για τούτον, τότε ἴδια και στους δυο σομοίρασε και δύναμη και δόξα.»

κάνουν να αισθανθεί το θύμα τους ότι είναι ανεπαρκές. Ας πάψει ο ατυχής αυτός να θεωρεί, ότι για να επιχειρήσει ό,τιδήποτε πρέπει να πάρει την έγκριση εκείνων των ελαχίστων, αρχομανών, σπουδαρχιδών και ανισόρροπων που απειλούν και εκφοβίζουν πως καθένας που δεν ικανοποιεί το εωσφορικό εγώ τους, δεν θα έχει επιτυχημένη τεκτονική εξέλιξη, δεν θα ταυτιστεί μαζί τους, θα καταστραφεί. Εκείνων που ασκούν συνειδητά συναισθηματική κακοποίηση. Ας κλείσουν οι νέοι τα αυτιά τους, ας προσπαθήσουν να ενισχύσουν την αυτοεκτίμηση και τον σεβασμό προς τον εαυτό τους.

Ας απαλλαγούμε από υιοθετημένες συμπεριφορές που επαναλαμβάνονται συνεχώς και ας μην επιτρέψουμε να μας γίνουν συνήθεια. Ας καταναλώσουμε χρόνο και προσπάθεια για να τις καταργήσουμε. Ας μην υπολογίσουμε τις δυσκολίες που θα αντιμετωπίσουμε στην προσπάθεια αυτή. Ας αποφύγουμε την εξάρτηση από τους αρχομανείς δεξιότητες της κυριαρχικής συμπεριφοράς. Ας ακολουθήσουμε τις βασικές τεκτονικές αρχές που μας διδάσκουν οι συνεχείς μας μύσεις, ας καθορίσουν αυτές τον τρόπο της Τεκτονικής μας ζωής, ας καθορίσουν τις πράξεις μας. Κάθε ανατροπή αυτών διαταράσσει τον εσωτερικό μας κόσμο και συνεχώς μας βάζει σε αμυντική θέση. Ας σταματήσουμε κάθε τάση να υποπτεύουμε πίσω από κάθε πρόσωπο «εχθρούς» και κάτω από κάθε ενέργεια κρυμμένες συνωμοσίες. Αυτά είναι ξένα και ασύμβατα προς τις διδαχές των τεκτονικών μας μύσεων.

Ας αναζητήσει ο νους μας την ελευθερία του και σε άλλους τομείς της συνειδησιακής δραστηριότητας στην Ηθική, στη Λογική, στη Μεταφυσική. Ηθική χωρίς προϋπόθεση της Ελευθερίας, με βασική αρχή την πλήρη κατανόηση της ευθύνης, δεν είναι κατανοητή. Για το Τάγμα μας και όλως ιδιαίτερος για τον Τέκτονα, σημαντική είναι η χωρίς περιορισμούς δυνατότητα του ανθρώπου να οδηγεί τον εαυτό του στην ανώτερη επίτευξή της, κατανόηση της ανθρώπινης φύσης και της φύσης του Σύμπαντος εν γένει.

Ας απαλλαγούμε από τις απατηλές διανοητικές μας αλυσίδες, από την αντιδραστική διάνοια, χωρίς ψυχώσεις, νευρώσεις, κα-

ταναγκαστικές παρορμήσεις, απωθήσεις. Το σπάσιμο αυτών των δεσμών μπορεί να είναι επώδυνο, είναι εν τούτοις και ο μόνος τρόπος απόκτησης της ελευθερίας της σκέψης, που κατά τον Βολταίρο είναι «η τροφή της ψυχής», απελευθερώνοντας τις απεριόριστες δυνατότητες της διανοίας μας.

Ο Τέκτων χαρακτηρίζεται από τις δυνατότητες που πρέπει να διαθέτει για να είναι «Ελεύθερος». Να ανιχνεύσει τις δυνατότητες αυτές αβίαστα και να τις «χειριστεί» στο έπακρο, όπως η φύση του τού υπαγορεύει και οι τεκτονικές αρχές του υποδηλώνουν, του επιτάσσουν.

Ο Τεκτονισμός, οι αρχές του, είναι θείο δώρο, είναι «εν δυνάμει χάρισμα». Ο Τέκτων έχει κατ' αρχάς τη δυνατότητα να τις αποκτήσει μόνο αν λάβει την τεκτονική παιδεία και βιώσει τις τεκτονικές ανελικτικές μυήσεις, με την διαρκή αναζήτηση και έρευνα με τον στοχασμό και τον αναστοχασμό.

Η αναβολή, η χρονική απόσταση που χωρίζει την πρόθεσή μας από την πραγμάτωσή του, η δράση που δεν αναλαμβάνουμε ποτέ είναι ο πλέον κοινός, ο πλέον εύκολος τρόπος για να καταστρέψουμε τον Τεκτονισμό. Τελικά, ενώ διδάσκουμε και πιστεύουμε ότι η θέληση και η τεκτονική μας παιδεία γεννούν στόχους για την εν γένει αρμονική μας σχέση και είναι εκείνα που μας κινητοποιούν για καλύτερο μέλλον, αποδεικνύεται ότι, εξ αιτίας της αναβλητικότητάς μας αυτά δεν ισχύουν. Πρέπει να συνειδητοποιηθεί από τον καθένα μας, ότι η αναβολή των προσπαθειών είναι η χειρότερη από όλες τις καταστάσεις. Πρέπει κάθε Τέκτων να δράσει. Η έλλειψη δράσης είναι καταστροφή όχι μόνο για τον Τεκτονικό τύπο αλλά και για τον Τεκτονισμό εν γένει.

Γνωρίζουμε τί πρέπει να κάνουμε. Η αναβλητικότητα, η παράλογη καθυστέρηση, η έλλειψη αποφασιστικότητας δεν μας επιτρέπει να δράσουμε. Κι όμως, όπως λέγει χαρακτηριστικά ο Νίκος Καζαντζάκης: *«Μια αστραπή είναι η ζωή, μα προλαβαίνουμε»!*

Αρκούμαστε σε βραχυπρόθεσμα προσωπικά οφέλη θυσιάζοντας τις μακροπρόθεσμες προσδοκίες για την ευημερία του Τεκτονικού Τάγματος. Ουσιαστικά με την αναβλητικότητα και την κωλυσι-

εργία δεν επιθυμούμε κατά βάθος να κάνουμε ενέργειες που δεν μας αρέσουν, από τον φόβο ότι θα απολέσουμε την εξουσία, από φθόνο και κακία ότι δεν επιτρέπεται να προωθηθούν άλλοι, αυτοεξαπατώμεθα, εφευρίσκουμε δικαιολογίες πως δήθεν υπαίτιοι είναι πάντοτε οι άλλοι, αφήνουμε άλυτα προβλήματα, επειδή μας βολεύουν, μας εξυπηρετούν, κολακεύουν τον εγωκεντρισμό και τις προσωπικές φιλοδοξίες μας. Φορτωμένοι με πλήθος λανθασμένων ενεργειών και σκέψεων εγκαταλείπουμε ή παραλείπουμε τα θετικά δεδομένα. Με την αναβλητικότητα «αμπελοφιλοσοφούμε», δίνοντας συνεχή αναφορά στον εαυτό μας, με άλλα λόγια περιαυτολογούμε στους ιδίους εμάς. Η αναβλητικότητα είναι ανευθυνότητα, είναι αδιαφορία, είναι λάθος, είναι έγκλημα, κυρίως όταν η αναβλητικότητα είναι της πλειονότητας.

Όσο όμως κατανοούμε την «Τεκτονική γνώση» τόσο ισχυρότερα αντιστεκόμαστε στην κατάρρευση που συχνά φθάνει ως την «κατολίσθηση» όλου του τεκτονικού μας κοσμοειδώλου, δηλαδή των τεκτονικών φιλοσοφικών αντιλήψεων για τη ζωή. Πρέπει να συνειδητοποιηθεί από τον καθένα μας, ότι η αναβολή είναι η χειρότερη από όλες τις καταστάσεις. Απαιτείται διάλογος. Κάθε τερματισμός του διαλόγου σηματοδοτεί και το τέλος του ενδιαφέροντος για το Τάγμα εν γένει.

Ενστερνιζόμενοι βαθειά, υιοθετούντες αλλά και παραφράζοντες το απόσπασμα από την Επιστολή του Αποστόλου Παύλου προς Κολασσαείς: «*Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ... δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας*»¹⁶², ας νεκρώσουμε, Αδελφοί μου, μέσα μας κάθε πάθος, κάθε εγωκεντρισμό, κάθε φιλαρχία που μας κυριεύει, διότι έρχεται η οργή εναντίον όσων και με επιμονή μας οδηγούν σε ανεπίτρεπτες καταστάσεις. Ας προσέξουμε λοιπόν το ηχηρό προειδοποιητικό σήμα που εκπέμπεται «*Έρχεται η οργή*». Δεν έχουμε το δικαίωμα να παίζουμε με τις τεκτονικές μας αρχές, τα τεκτονικά μας Ιδεώδη, με τη συνείδησή μας αναλογιζόμενοι πάντοτε τη δίκαιη οργή των

¹⁶² Κολασ. 3, 5

αδελφών μας. Πρέπει ο καθένας μας να φανεί αντάξιος των προσδοκιών και των υψηλών ιδανικών μας στις δοκιμασίες, στις δυσκολίες και στην σκληρή καθημερινότητα.

Ας μην λησμονούμε επίσης την ευαγγελική ρήση: «Πολλοὶ γὰρ εἰσὶ κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί»¹⁶³. Ας μην επαναπαυόμαστε μεταχειριζόμενοι επιπόλαιες δικαιολογίες για ό,τι μπορούσαμε να κάνουμε και δεν το έχουμε πράξει. Η επιλογή είναι καθαρά δική μας.

Τα εμπόδια που παρουσιάζονται στην ζωή μας δεν πρέπει να μας αποπροσανατολίζουν από την πορεία μας. Αρκεί να παραμερίσουμε κάθε εμπόδιο που προβάλλει ενώπιόν μας και να εκδιώξουμε κάθε δικαιολογία από τις καρδιές μας, αρκεί να αποδεχθούμε αυτή τη σπουδαία και τιμητική συμμετοχή μας στον Τεκτονισμό. Επαναλαμβάνω ας μην επαναπαύουμε την συνείδησή μας με επιπόλαιες δικαιολογίες για ότι μπορούσαμε να κάνουμε και δεν το κάναμε πράξη. Η επιλογή, επαναλαμβάνω, είναι καθαρά δική μας και τα εμπόδια που παρουσιάζονται δεν πρέπει να μας αποπροσανατολίζουν από το καθήκον μας προς τον Τεκτονισμό. Τα μεγάλα λόγια, οι κολακείες, οι υποσχέσεις προξενούν ψευδαισθήσεις, από τις οποίες, όταν κάποιος συνέλθει, αντιλαμβάνεται ότι απλώς πρόκειται για φενάκη και το τίμημα, πνευματικό και πρακτικό, θα είναι σκληρό. «Κρείττον εἰς κόρακας ἢ εἰς κόλακας ἔμπεσεῖν. Οἱ μὲν γὰρ νεκροῦς, οἱ δὲ ζῶντας ἐσθίουσιν»¹⁶⁴.

Προϋπόθεση της τεκτονικής μύησης είναι η ενδοσκόπηση, η οποία οδηγεί αυτομάτως τον τέκτονα να βυθιστεί στα εσώτερα της υπόστασής του, στο επίπεδο του «εγώ» και του «είμαι» και έπειτα τον υποβοηθεί να αναδυθεί νικητής και θριαμβευτής στην επιφάνεια της ζωής χωρίς πάθη και μίση, χωρίς κακία και φθόνο, χωρίς προλήψεις και δεισιδαιμονίες, χωρίς πλάνες αλλά και άγνοια, έτοιμος, ελεύθερος στη σκέψη και αδέσμευτος στο αίσθημα. Η τιμή του να περιβληθεί τη γλαμύδα της Αρετής και της Τελειότητας του

¹⁶³ Λουκ. ιδ', 24

¹⁶⁴ Διογένους Λαερτίου *Ἀντισθένης*, 4. Δηλαδή: Καλύτερα να πέσεις σε κοράκια παρά σε κόλακες. Διότι τα μεν τρώνε νεκρούς, οι δε ζωντανούς.

Μύστη εξυπονοεί ότι τα εσωτερικά στοιχεία που εγκολλώθηκε θα τα διατηρήσει εσαεί. Ανθρώπινο βεβαίως το σφάλλιν αλλά και λογική, αναγκαία είναι η προσπάθεια να ξεπεραστούν τα εμπόδια, να λυθούν τα προβλήματα, ώστε να καταλήξουμε στο αίσιο τέρμα και στην ολοκλήρωση του έργου μας και στις λεπτομέρειες των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων μας.

Ο Τεκτονισμός υπολογίζει με βαρύτητα και επισημαίνει αυτή τη λογική προϋπόθεση σε κάθε περίπτωση προβληματισμών και δυσχερειών που κατά καιρούς παρουσιάζονται. Το σύστημά μας μάς προσφέρει τη δυνατότητα, διεγείρει και ορισμένες εσωτερικές δυνάμεις, εφ' όσον προχωρούμε σε πληρέστερη συνείδηση της ευρύτατης ιδεολογίας του, δυνάμεις που ακριβώς απορρέουν από αυτή τη μυστική αιτία, τη μυστική πηγή της υπάρξεώς μας, πηγή οπωσδήποτε ακαθόριστη ως προς το βάθος αλλά ομολογουμένως συγκλονιστική. Τότε ανοίγουμε πλατειά με ζέση και ένταση προς τους άλλους την αγκαλιά μας. Απλωνόμαστε προς εκείνους από τους οποίους προερχόμαστε, προς εκείνους που προήλθαν από εμάς, προς εκείνους που ευρίσκονται κοντά μας και προς εκείνους που είναι μακρύτερα αλλά συνδέονται άμεσα μαζί μας στενότατα, κινούνται στις ίδιες μ' εμάς ατραπούς, έχουν τις ίδιες ανησυχίες και τους ίδιους οραματισμούς μ' εμάς, βαδίζουν με υπομονή και επιμονή, αδιάκοπα, σταθερά και αταλάντευτα αλλά και ακούραστα για τον ίδιο σκοπό.

Το εγώ μας ας μη μετατρέπεται σε *εωσφορικό εγώ* και μας απορροφά συχνά και μάλιστα τείνει πολλές φορές να αποτελέσει την μοναδική φροντίδα μας, μας απασχολεί και μας αποσπά από τα υψηλά ιδανικά του Τάγματός μας, κυριαρχεί ο υπερεγωισμός, εκθειάζεται με τον τρόπο αυτόν η παρεκτροπή και εξοβελίζεται κάθε ενασχόλησή μας με τις αρχές μας. Καλούμεθα, και στο χέρι μας είναι, να απεμπολίσουμε κάθε εγωιστική και επιπόλαια στάση προφασισζόμενοι διάφορα, να καταλάβουμε τη θέση που ορίζουν οι κανόνες μας και να φανούμε αντάξιοι της τιμής της κλήσεως μας στον Τεκτονισμό. Δυστυχώς, όμως, καταλήγω στην ευαγγελι-

κή ρήση: «Λέγω γὰρ ὑμῖν οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κεκλημένων γνώσεταιί μου τὸ δεῖπνον»¹⁶⁵.

Ο Αντισθένης με βαθειά διορατικότητα ἔλεγε: «Τότε τὰς πόλεις ἀπόλλυσθαι, ὅταν μὴ δύνωνται τοὺς φαύλους ἀπὸ τῶν σπουδαίων διακρίνειν»¹⁶⁶. Τα κοινωνικά θέσμια μᾶς υποχρεώνουν ενσυνειδήτως στις αντίξοες συνθήκες, στις οποίες περιορχόμαστε σε ορισμένες περιπτώσεις, να αντιτάσσουμε την αγάπη στις συκοφαντίες και τους λιβέλλους και την κακότητα, πεπεισμένοι ὅτι οφείλουμε να τηρούμε απαρεγκλίτως και πιστά τις υψηλές επιταγές του Νόμου.

«Αἰσχροὺν τὸ γ' αἰσχροὺν κᾶν δοκῆ κᾶν μὴ δοκῆ», ὅπως ἔλεγε ο κυνικός φιλόσοφος Αντισθένης¹⁶⁷ (δηλαδή το κακό εἶναι κακό κι αν φαίνεται κι αν δεν φαίνεται). Δεν επιτρέπεται σε κανένα ἀπὸ εμάς να το λησμονεῖ αὐτό, ὅσο ἀδίκη συμπεριφορά και αν μετέρχονται κάποιοι ἐναντίον μας. Με τα ἔργα και τις ἐνέργειές μας πρέπει να διαχέουμε πρὸς ὅλες τις κατευθύνσεις, με ἀδόλη και καθολική Ἀγάπη.

Εἶθε κάθε ἕνας ἀπὸ εμάς, ως πηγὴ ἀκτινοβολίας Φωτός, να ἐνισχύσει την ἐνταση του πνευματικού Φάρου, που προσπαθεῖ ἀκαταπαύστως την οριστική διάλυση του «Χάους» που προκαλεῖται ἀπὸ το πάθος και το μῖσος, το οποίο δυστυχῶς ἀρχίζει να κυριαρχεῖ στη διαταραγμένη ἐποχὴ μας, ὥστε να εγκατασταθεῖ ἡ ἐπιζητούμενη Τάξη με τη χάρι του Θεοῦ «*ORDO AB CHAO*».

¹⁶⁵ Λουκ. ιδ' 24. Δηλαδή: κανεῖς ἀπὸ ὅσους κλήθηκαν ὡς σήμερα να ρυθμίσουν τις διαφορές, εἶναι ικανός να γευθεῖ τα αγαθὰ της ομονοίας και της ὁμοψυχίας.

¹⁶⁶ Διογένους Λαερτίου Ἀντισθένης, 5. Δηλαδή: Τότε χάνονται οι πόλεις, ὅταν δεν μποροῦν να ξεχωρίσουν τους διεφθαρμένους ἀπὸ τους σημαντικούς.

¹⁶⁷ Αντισθένης ο νεότερος (444-365 π.Χ.). Ἀρχαῖος Ἕλληνας φιλόσοφος, που γεννήθηκε στην Ἀθήνα και ἔλαβε μέρος στη μάχη της Τανάγρας (426 π.Χ.). Υπήρξε ο ἰδρυτὴς της Σχολῆς των Κυνικῶν Φιλοσόφων, μαθητὴς του Γοργία και του Σωκράτη, διακρινόταν για την ἐγκράτειά του και ἦταν πολέμιος του ἡδονισμού.

«Ας πιστέψουμε στην αποκατάσταση της τάξης, αυτήν την αισιόδοξη άνοιξη. Ας πιστέψουμε ειλικρινά πως τελειώνει η εποχή της μεταξύ μας τεκτονικής αμφισβήτησης. Ας πιστέψουμε πως ήδη ξεπηδάει η ανάγκη ανάκτησης της τεκτονικής εμπιστοσύνης. Ένας νέος αναμορφωμένος Τεκτονισμός. Μια νέα αξιοκρατία. Ο τροχός γυρνά. Ο κάθε Τέκτων ας ομολογήσει πως μόνο η πίστη στις αναλλοίωτες τεκτονικές αξίες είναι σε θέση τον τροχό να κινήσει και ας ελπίσουμε γιατί θέλουμε να ελπίζουμε».¹⁶⁸

Διότι όπως είπε ο Αντισθένης: «Ὁμονοούντων ἀδελφῶν συμβίωσιν παντὸς ἔφη τείχους ἰσχυροτέραν εἶναι»¹⁶⁹.

«Ας πιστέψουμε ότι μπορούμε να φέρουμε πίσω την αισιόδοξη εκείνη άνοιξη πιστεύοντας στην αποκατάσταση της Τάξης».

Κάποια στιγμή πρέπει να σταματήσουμε να κατακρίνουμε τα πάντα εξ αιτίας των δικών μας προβλημάτων. Πρέπει να αναλάβουμε τις ευθύνες μας και να μη μεταθέτουμε το φταίξιμο στους άλλους. Πρέπει να μας γίνει συνείδηση ότι είμαστε υπεύθυνοι εμείς για κάθε αποτυχία μας. Δεν συμβάλλει σε τίποτε η γκρίνια και το συνεχές παράπονο.

Πρέπει να αποβάλουμε τη συνήθεια να επιδιώκουμε να ταπεινώσουμε, να γελοιοποιούμε τους άλλους προσπαθώντας να απαλλαγούμε από τις ευθύνες μας.

Πρέπει να δημιουργούμε ειλικρινείς σχέσεις. Δεν είναι τίμιο να αμφισβητούμε τους απέναντι σχολιάζοντας πίσω από την πλάτη τους.

Πρέπει πάντα να διερωτώμεθα εάν οι επιλογές μας ήταν οι σωστές συνειδητοποιώντας ότι για κάθε επιλογή έχουμε μεγάλο μερίδιο ευθύνης και ότι πάντα διαθέτουμε την ελευθερία να επιλέγουμε ανθρώπους και καταστάσεις. Ας μην επιμένουμε συνεχώς

¹⁶⁸ Παράφραση κεμμένου από το *Ανοιχτό Παράθυρο* 31.5.2017, Πνευματικός κόσμος του δημοσιογράφου Παύλου Αλέπη.

¹⁶⁹ Διογένης Λαερτίου *Αντισθένης*, 6. Δηλαδή: Η συμβίωση μονιασμένων αδελφών είναι πιο δυνατή από κάθε τείχος.

ότι μόνο εμείς έχουμε δίκαιο και ότι θα ήταν καταστροφικό, συμφωρά, παρανοϊκό οιαδήποτε αλλαγή στάσης.

Η ανασφάλεια, η καχυποψία, η έλλειψη ικανότητας μας παρωθεί να χρεώνουμε το φταίξιμο στους άλλους. Θεωρούμε περισσότερο ανώδυνο και εύκολο, πιθανόν και ευχάριστο, να υπογραμμίσουμε τις ατέλειες των άλλων μεταθέτοντας σ' αυτούς την υπαιτιότητα των δικών μας επιλογών. Πρόκειται για λύση προσωρινή που πολλές φορές στρέφεται εναντίον μας. Να μη λησμονούμε την ευαγγελική ρήση: «*Ὁ ἀναμάρτητος πρῶτος τὸν λίθο βαλέτω*»¹⁷⁰.

Οφείλουμε να συγχωρούμε. «Αυτός που δεν προτίθεται να συγχωρέσει τους άλλους καταστρέφει τη γέφυρα που κάποια στιγμή ο ίδιος θα χρειαστεί να διαβεί». Συγχωρούμε για να μας συγχωρούνε. Εξ άλλου «*ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν, μηδὲ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ*»¹⁷¹.

Οφείλουμε ως Τέκτονες να είμεθα απαλλαγμένοι από το πάθος της μνησικακίας. Αυτό το ολέθριο πάθος πολεμάται μόνο με τη συγχώρηση και την καλλιέργεια μέσα μας, γι' αυτούς που μας πικραίνουν, αισθήματα αγάπης και ανεξικακίας. «*Συγγνώμη τιμωρίας κρείσσων*» δίδασκε ο Πιτακός ο Μυτιληναίος. Ο Χριστός «*λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει*»¹⁷².

«Δεν τον φοβάμαι το Θεό, αυτός καταλαβαίνει και συχωρνάει. Τους ανθρώπους φοβάμαι. Αυτοί δεν καταλαβαίνουν και δε συχωρούν». Η σκέψη είναι του Νίκου Καζαντζάκη, που την κατέγραψε στην περιφημη *Αναφορά στον Γκρέκο*.

Ολοκληρώνοντας, ως φαρμακοποιός γνωρίζω, ότι το καλύτερο φάρμακο στις μανιακές καταστάσεις της ύβρεως είναι το «λίθιο». Ως εσωτεριστής, κρίνω ότι καλύτερα αποτελέσματα μπορούμε να έχουμε με την επίκληση της «Λήθης» η οποία κατά τον Ησίοδο ήταν η θυγατέρα της Έριδας και προσωποποίηση της λήθης, δη-

¹⁷⁰ Ιωαν. 8, 7

¹⁷¹ Εφ. 4, 27 Δηλαδή: η οποιαδήποτε οργή και αγανάκτηση, δικαία ή μη, πρέπει να σβήνει πριν δύσει ο ήλιος.

¹⁷² Α. Πετρ. Β. 23

λαδή της λησμονιάς. Σύμφωνα με ορισμένες πηγές η Λήθη ήταν η μητέρα των τριών Χαρίτων.

Οι πέντε ποταμοί του Άδη ήταν ο Αχέρων ο ποταμός της θλίψης, ο Κώκυτος ο ποταμός του θρήνου, ο Φλεγέθων ο ποταμός με τις πύρινες φλόγες, ο Στυξ ο ποταμός του μίσους και ο πέμπτος η Λήθη, τα νερά της οποίας είχαν την ιδιότητα να κάνουν τον άνθρωπο που έπινε από το νερό της να λησμονεί. Όποιος έπινε από το νερό της Λήθης λησμονούσε όλες τις φροντίδες που είχε πριν¹⁷³. Έπεφτε από κάποιες πέτρες και ψιθύριζε χαρά!¹⁷⁴.

¹⁷³ Πανσανία Βοιωτικά 39, 4-14.

¹⁷⁴ Ovidi Metamorphoses XI, 6,42.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγία Γραφή

Ἁγίου Ἰωάννου του Σιναΐτου *Κλίμαξ*. Εκδόσεις Imago, Αθήναι 1983.

Ἁγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως: *Τὸ γνῶθι σαυτὸν ἤτοι Μελέται θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαί*. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Παρασκευᾶ Λεωνῆ, 1905.

Αἰσχύλου *Πέρσες*

Αππιανός

Ησιόδου *Θεογονία*

Θουκυδίδου *Ἱστορίαι*

Ἰσοκράτους *πρὸς Νικοκλέα*

Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου *Εἰς Ἠσύχιον*

Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου *Πρὸς Σταγείριον*

Κάτων ὁ νεώτερος

Ξενοφώντος *Ἀπομνημονεύματα*

Πλάτωνος *Πολιτεία*

Πλάτωνος *Πρωταγόρας*

Πλουτάρχου *Ἀλέξανδρος*

Πλουτάρχου *Βροῦτος*

Πλουτάρχου, *Βίοι Παράλληλοι*, μετάφραση Α. Ρ. Ραγκαβή, τ. ἑνατος, *Δημήτριος*, Ἐν Αθήναις, Τύποις Διονυσίου Κορομηλά (Οδὸς Ἀδριανοῦ 214).

Πλουτάρχου *Θεμιστοκλῆς*

Ὅμηρου *Ὀδύσσεια*. Ἐμμετρῆ μετάφραση Ἀργύρη Εφταλιώτη, Βιβλιοπωλεῖο της Εστίας, © 1932.

Ὅμηρου *Ἰλιάς*. Ἐμμετρῆ μετάφραση Ἀλεξ. Πάλλη. Βιβλιοπωλεῖο της Εστίας, 1962.

Σουητώνιος

Σοφοκλέους *Ηλέκτρα*. Μτφρ. Ι.Ν. Γρουπάρη. Πηγή: Ρίτσου Βασίλη: *Μονόλογοι αρχαίου ελληνικού δράματος γυναικών*. Σοφοκλής.

Σωκράτους *Εκκλησιαστική Ιστορία*

Γεωργοπούλου Βασιλείου Α. Πρωτ.: Θεοσοφία, η μήτρα του νεότερου θρησκευτικού συγκρητισμού. Περιοδικό *Έφημεριος*, έτ. 65, τ. Α΄ 2016.

Γεωργοπούλου Νικολίτσα Δ.: *Η έννοια του θείου στην κλασική Ελλάδα*, Θυμέλη, 1996. Πηγή: <http://www.efylakas.com/archives/18950>

Γιανναρά Χρήστου: *Τό άλφαβητάρι τής πίστης*. Δόμος χ.χ.

Γραμμένου Δημητρίου: *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης*. Ίδρυμα Ι. Σ. Λάτση, 2004.

Ζακόμπ Φρανσουά: *Το ποντίκι, η μύγα και ο άνθρωπος*. Μτφρ. Α. Φιλιππάτος, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1998.

Θέμελη Γ. Π., Τουράτσογλου Γ.: *Οι Τάφοι του Δερβενίου*, 1997.

Θεοδορακοπούλου Ι. Ν.: *Σύστημα Φιλοσοφικής Ηθικής*. Αθήνα 1965⁴.

Κακούρη Αθηνάς: *1821. Η αρχή που δεν ολοκληρώθηκε*. Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2012.

Καλογεροπούλου Άθηνās: Άναθεώρηση τής πολιτικής του Άλεξάνδρου. Έσωτερική ήθική κρίση. *Ίστορία του Έλληνικού Έθνους*, τ. Δ΄, Μέγας Άλέξανδρος.

Καμαλάκη Σπυρ. Θ.: *Η φιλόσοφος Υπατία και ο βιασμός της ιστορίας*. Έκδόσεις Αγγελάκη, Αθήνα 2015.

Καμαλάκη Σπυρίδωνος Θ.: *Ηράκλειτος. Η πρωταρχική εμφάνιση του φιλοσοφείν*, Αθήνα 2013.

Καμαλάκη Σπυρίδωνος Θ.: *Σχέση πολίτη-κράτους. Ο ευεργετισμός ανά τους αιώνες*. Αθήνα 2012.

Κωνσταντίνου Μιλ.: *Ή Ίστορία ως Θεολογία*. Έσπερινός τής γιορτής τής Ύπαπαντής του Κυρίου. Α΄ Άνάγνωσμα: ΄Εξοδος 13.11-16. Περιοδικό *Έφημεριος*, έτ. 65, τ. Α΄ 2016.

Μαρωνίτη Δ. Ν. - Πόλκα Λ.: *Αρχαϊκή Επική Ποίηση*. Από την *Ιλιάδα* στην *Οδύσσεια*.

(Πηγή:www.greek-language.gr/digitalResources/-ancient_greek/history/epos/page_074.html)

Μπέκος Γρηγόρης:

<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=560794><http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=560794>

Νικολαΐδη Πάικου: *Όδύσσεια*, μετάφραση, Άθήνα χ.χ.

Όουεν Ντέιβιντ, *Ασθενείς Ηγέτες στην εξουσία. Πόσο οι αρρώστιες επηρέασαν τους πολιτικούς τα τελευταία 100 χρόνια*. Εκδόσεις Καστανιώτης, Άθήνα 2008.

Παπαδοπούλου Στυλιανού Γ.: *Ό Άγιος Κύριλλος Άλεξανδρείας*. Άποστολική Διακονία, Άθήνα 2004.

Παπασταύρου Ίω. Στ.: *Ίστορία της Αρχαίας Έλλάδος*, Έν Άθήναις, Έκδοτικά Έπιχειρήσεις Ήλία Χ. Χουρζαμάνη, 1968.

Παρασκευαΐδη Χριστοδούλου, Άρχιεπισκόπου Άθηνών: *Μελέτιος ό Πηγᾶς*, Άθήναι 1971.

Περιοδικό «Διάλογος»

Προβατάκη Θεοχάρη Μιχ.: *Ό Οικουμενικός Πατριάρχης Μελέτιος Μεταξάκης από ανέκδοτες έπιστολές του*. Έκδοση Νομαρχιακής Αὐτοδιοικήσεως Λασιθίου και Παγκρητίου Ένώσεως. Άθήνα Όκτώβριος 2009.

Σεφέρη Γιώργου: *Έλένη*, Ποιήματα, Ίκαρος, 1967¹.

Σκόντζου Λάμπρου: *Η συμβολή των Αγίων Αποστόλων στο έργο της Εκκλησίας*, βλ.: http://www.apostolikidiakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?

Τσέντου Γιάννη Κ.: *Η Ίταλική Κατοχή στην Έλλάδα*. Άπό τήν «ύβριν» στην «τίσιν». Περιοδικό *Άκτίνες*, έτ. 78, φ. 754, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015.

Χατζηαντωνίου Γ. Α.: *Κύριλλος Λούκαρις*, Άθήναι 1954.

Aymand A., *Recueils de la societé Jean Bodin* 6, 1, Bruxelles, 1954, σ. 52-53.

Borgeaud P., *Ό Έλληνας άνθρωπος*, μτφρ. Χ. Τασάκος, Ελληνικά Γράμματα, Άθήνα 1996,

Cooper David E., *The measure of the Things. Humanism, Humility and Mystery.* Oxford Clarendon Press, 2002, s. 163.

Frank Justin A., *Bush on the Couch: The Man behind the Smile.* London: Politico's, 2006.

Guthrie W. K. C., *Ηράκλειτος, Άπαντα*, έ.α. σσ. 120-121.

Hofmann J. B., *Έτυμολογικόν Λεξικόν τής Αρχαίας Έλληνικής*, έξελληνισθέν υπό Άντωνίου Δ. Παπανικολάου. Έκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, Άθήνα 2009.

Lesky A.: *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, μτφρ. Α. Τσοπανάκη, Αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1985⁵.

The Derveni Papyrus, edited with Introduction and Commentary by Th. Kouremenos, G. Parassoglou, K. Tsantsanoglou, Firenze, Leo S. Olschki Editore 2006.

Wikipidea

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΕΣ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

[www.24grammata.com/wp-content/uploads/2011/01/Sofoklis-Monologoi Gynekon.pdf](http://www.24grammata.com/wp-content/uploads/2011/01/Sofoklis-Monologoi-Gynekon.pdf)
<http://www.protothema.gr/blogs/blogger/post/461105/to-sundromotis-uvreos/>
www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?
http://aktines.blogspot.gr/2012/09/blog-post_24.html
www.voros.gr/epik/ar0430.doc
<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=560794>
<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=560794>
<http://www.protothema.gr/blogs/blogger/post/461105/to-sundromotis-uvreos/>
<http://www.lexigram.gr/lex/enni//ευφημισμός#Hist1>
<http://www.sansimera.gr/articles/332#ixzz3xWhOV7mm>
<http://www.sansimera.gr/articles/332#ixzz3xX8hVqZG>
<http://eranistis.net/wordpress/2015/02/12/πόλεμος-του-οπίου/>
<http://el.science.wikia.com/wiki>
www.voros.gr/fil/ar1113.doc
<http://thearkanproject.com/post/44444569277/arrogance-of-ignorance>
<http://oodegr.co/neopaganismos/paralogismoι/alazoneia1.htm>
www.onalert.gr/stories/ti-shmainei-tzixant...poioi...tzixantistes/36522
<https://el.wikipedia.org/wiki>
<http://www.iefimerida.gr/news/249514/dania-katashoyn-kosmimata-kai-hrimata-apo-metanastes-afinoyn-mono-tis-veres-toys>
<http://www.mixanitouxronou.gr/tag/benito-mousolini/>
http://parallilipaideia.blogspot.gr/2010/05/2010_14.html
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B122/593/3920,17001/>
<http://orthodox-world.pblogs.gr/2008/05/ti-epidiwkei-o-neopaganismos.html>
www.voros.gr/epik/ar0430.doc

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Ανοχή ως πότε..... 9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ύβρις στην Αγία Γραφή 27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ύβρις στην πολιτική 30

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η επιστήμη της σοφίας της ζωής 32

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ἦθος και ηθική..... 36

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Ἔβρις-Το Σύνδρομο της αλαζονείας της εξουσίας..... 47

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Ἔβρις-Το Σύνδρομο της αλαζονείας της ιδεολογίας 59

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Ἔβρις-Το Σύνδρομο της άγνοιας και της δοκησιοσοφίας..... 65

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ

Ἔβρις-Η αλαζονεία της πίστης 68

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

Υβρις-Το Σύνδρομο της αχαριστίας..... 82

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

Υβρις-Το σύνδρομο του “έξ αεί ἄρχειν” (της αρχομανίας)..... 93

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

Υβρις-Το Σύνδρομο της περιαιτολογίας ή ο περί εαυτού λόγος..... 100

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ

Υβρις-Η αδιέξοδη κατάσταση 107

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ..... 127

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΕΣ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ..... 131

Το βιβλίο
«ΥΒΡΙΣ»
του **Σπυρίδωνος Θ. Καμαλάκη**
επιμελήθηκαν, φιλοτέχνησαν και εξέδωσαν
οι **Εκδόσεις Αγγελάκη**
στην Αθήνα το 2017